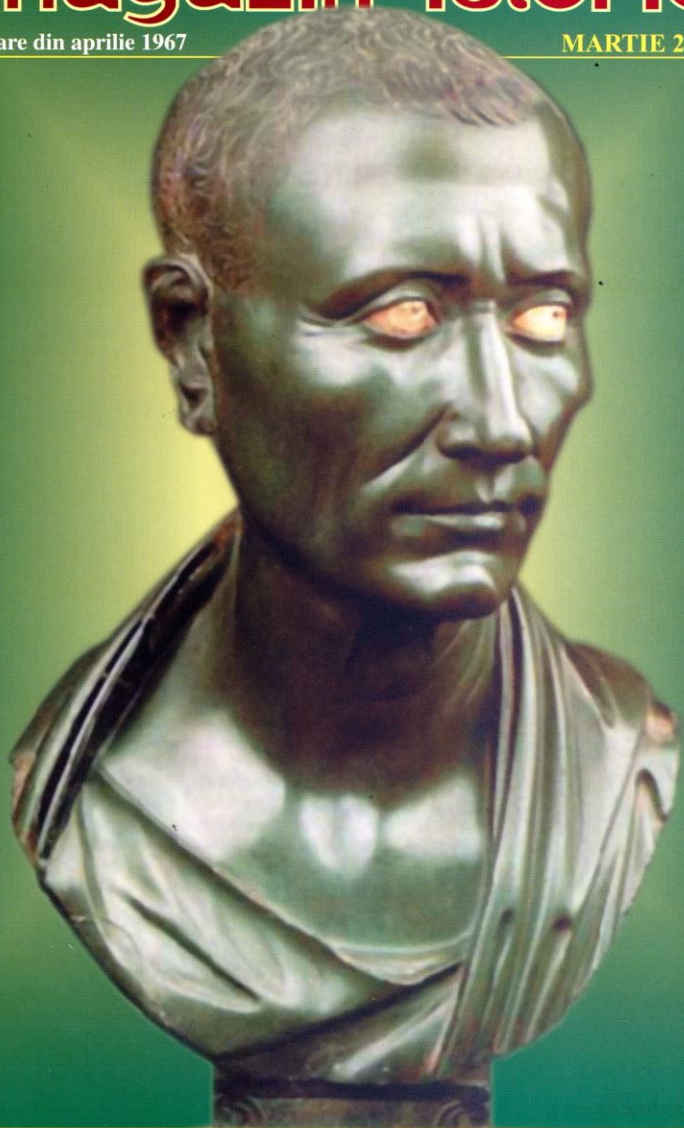

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

MARTIE 2007

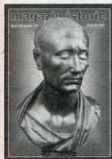

magazin istoric

Anul XLI – serie nouă – nr. 3 (480)
martie 2007

<http://magazinistoric.itcnet.ro>

e-mail: mistoric@itcnet.ro; mistoric1967@yahoo.com;
mistoric@gmail.com

1 Conștient că, pentru a accede la puterea absolută, trebuie să adauge glorie militară prestigiului său, Caius Iulius Cezar a strălucit în războaiele pentru cucerirea galilor (58-51 î. Hr.), a căror țară a supus-o în întregime, transformând-o în provincie romană

2 „Sfânt pământ al Moldovei, din munte la Nistru, – oricât au cercat cei vicleni să te sfărțice, cei răi să-ți strice rânduielile, cei întunecați să ridice dușmăni, tu ești unul și nedespărțit, ca un uriaș mormânt, sub care dorm părinții noștri” – exclamă, în 1921, Mihail Sadoveanu. Bătrânele ziduri ale Hotinului sunt martore peste timp ale gloriei și slavei din vechi timpuri moldave

3 Secolul Luminilor va influența Principatele Române, ai căror boieri, cum este acesta, din Țara Românească, vor renunța la veșmintele de inspirație orientală pentru a le arbora pe cele, de sorginte occidentală

4 Dubrovnikul, port pe coasta dalmată (fosta Ragusa), întemeiat în secolul al VII-lea, a rămas până astăzi o bijuterie a Adriaticii prin zidurile de incintă ale orașului vechi, numeroasele fântâni, palate în stil romanic, gotic și renașcentist, catedrale

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

**Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)**

**Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA**

**Consiliul științific:
academician DAN BERINDEI,
academician VIRGIL CÂNDEA
(1927-2007)**

**academician
DINU C. GIURESCU**

**Redactor-șef
Dorin Matei**

**Secretar general de redacție
Florentina Dolghin**

**Redactori:
Ioan Lăcustă,
Theo Stănescu-Stanciu,
Marian Ștefan,
Irina Țăranu**

**Secretar de redacție
Theodor Lianos**

**Director economic
Doina Pascu**

**Documentare
Mădălina Geambașu**

**Corectura
Georgeta Apreotesei**

**Secretariat
Constanța Avram**

**Difuzare
Constantin Petrescu**

**Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilas**

București, Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3,
sau strada Victor Eftimiu (fostă Dr. Alexandru
Marcovici), nr. 2, etaj III, camerele 281, 283
(secretariat și difuzare), 285, 287. Sectorul 1,
Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 010155, Telefon, Fax: 315.09.91, 312.68.77

Tipărit la C.N.I. – „COREST” S.A. București

SUMAR

martie

2007

4 Basarabia profundă

GH. POPP

EUROPA, POLUL NOSTRU ISTORIC

5 Vremea luminilor Secolul al XVIII-lea

D. BERINDEI

10 De neamul moldovenilor...

Istoria unei false etnii

E. TOMAÇ

15 Pasul peste Cortină

Mihai Pacepa

I. ȚĂRANU,
L. ȚĂRANU

21 Dibaci în a întinde curse...

Decebal

C. PETOLESCU

25 Castelul din Carpați și-a lui sfadă Cum a ajuns Branul muzeu republican

B.F. POPOVICI

EVENIMENT

30 Cocoșul decapitat

*Interviu cu regizorul
Radu Gabrea*

I. LĂCUSTĂ

EXCLUSIVITATE

33 De la familia cu șapte copii la familia monoparentală

N.V. KOROVIȚINA

38 Istoria care ne bântuie

A. CIOROIANU

44 Asterix și Obelix în patru întrebări Galia și Roma

T. STĂNESCU-
STANCIU

DICTIONAR ISTORIC

48 Vlahii dinarici

I.G. ANDREI

51 Cad Bucureștii!

Decembrie 1916

C. SCAFES

CHIPURI UITATE

56 Alan Turing
*Omul care a inventat
PC-ul*

A. CĂPUȘAN

60 Un olandez
martor la execuția
lui Brâncoveanu
L. ALEXANDRESCU

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

66 Doi teleaști
și 50 ani de amintiri
Salvați arhiva TVR!
D. MHĂESCU,
M. RADNEV

72 Operația
Pastorius
*Terorism înainte
de Al Qaeda*
T. STĂNESCU-
STANCIU

74 La despărțire
Virgil Căndeș
D. MATEI

75 România
acum 100 ani
G. FILITTI

PASTILA CU CUVINTE

79 Din croi
în dicționar
M. SALA

80 Amintiri de la
„Carul cu bere”
G. TEPELEA

84 Pactul
Ribbentrop-Molotov
lovește Riga
*Amintirile unui
diplomat francez*
F. ANGHEL

89 Odiseea
unui drapel
I.I. LAZĂR

HOOVER INSTITUTION

93 Diplomații
se pregătesc de exil

RUBRICI

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

92 Telex

14; 94; 95
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

BASARABIA NOASTRĂ

De o sută și doisprezece ani, orice român a considerat și consideră Basarabia ca pe pământ românesc, ocupată odinioară cu forța de Rusia.

Plebiscit? Dar oare în anul de jale 1812, când Rusia a smuls Basarabia de la sânul Moldovei, fost-a vorba de un plebiscit? Fost-a întrebată vreodată mai târziu populația care este voința ei, fie în ce privește țara căreia dorește să-i fie alipită, fie în oricare altă privință asupra organizării administrației, învățământului sau justiției pur rusești ce s-a introdus?

Fost-a întrebată atunci când i-a desființat autonomia în 1818, printr-un simplu ucuz imperial, ori fost-a întrebată populația atunci când guvernele țariste au hotărât să împânzească acest vechi pământ românesc cu sute de mii de coloniști germani, ruși, ucraineni, bulgari, francezi și găgăuzi, în loc de a împropriați populația românească autohtonă? Și fost-a întrebată atunci când sudul Basarabiei a fost retrocedat Moldovei, ori atunci când el din nou a fost răpit Țării Românești la 1878? Niciodată în cei 106 de stăpânire Rusia nu a aplicat Basarabiei regimul plebiscitar sau măcar al autonomiei democratice.

Cu cnutul, cu nagaica și prin ucazuri ea a exercitat o stare de fapt pe care acum o învoacă tot împotriva noastră și a aspirațiilor legitime românești:

În toată istoria ei Basarabia nu a putut să-și manifeste voința ei liberă decât o singură dată, în anul 1918, și reprezentanța ei aleasă sub imperiul revoluțiunii rusești, în atmosfera îmbibată de ideile marilor revoluționari ruși și compusă după aceleași norme cu însuși sovietul de la Petrograd, această reprezentanță în Basarabia s-a rostit cu covârșitoare majoritate pentru alipirea de bună voie a provinciei nu la Rusia revoluționară, ci la România, pe care bine o știa oligarhică și reacționară.

Se poate oare o biruință mai deplină și mai strălucită a ideii naționale românești într-o provincie socotită chiar de patrioții

GH. POPP

români ca amorțită și aproape pierdută sufletește?

Se poate oare o izbucnire mai impetuoasă a cunoștinții de neam, care cu o viziune fulgerător de clară vede deasupra tuturor antagonismelor interne de clasă ideea permanentă și vecinică de națiune și se îndreaptă numai în virtutea misteriosului magnetism al afinității de rasă spre acei cu care este predestinat să formeze un organism viu și unitar?

Chiar dacă niciodată Basarabia nu ar fi fost a României sau a Moldovei, acest singur fapt ar fi fost de-ajuns să dovedească complet și definitiv care

este voința și sufletul ei național. Cu tot stratul gros de străinism pe care Rusia l-a așezat asupra poporului basarabean, a fost de-ajuns o singură clipă de atingere cu regimul de libertate națională pentru ca ea să-și regăsească ființa și destinul ei și pentru ca toată suprastructura artificială de rusism să se năruiască, fără să lase decât o amintire din ce în ce mai palidă și mai vagă.

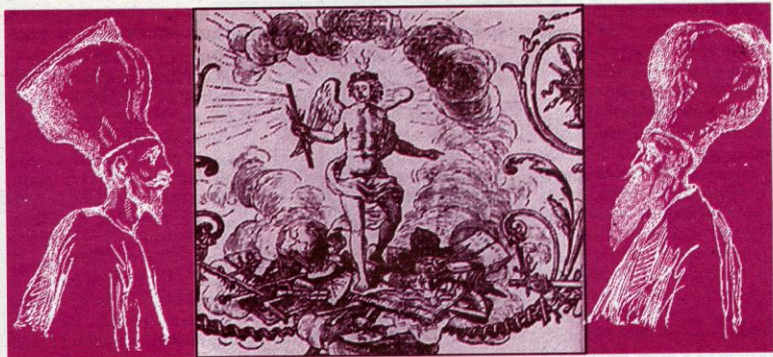
Nu, Basarabia este a noastră. Nimic nu o va putea înstrăina de noi și de aspirațiile țării, nici ademenirea bolșevică, nici despotismul bucureștean. Cu toată propaganda intensivă antiromânească a jandarmului și perceptorului român, ca și a guvernatorului din Chișinău, avem convingerea nestrămutată că ideea românească și-a făcut și-și face cale tot mai mult în sufletul țaranului din Basarabia.

Nu se poate, este absolut cu neputință ca școala românească, justiția și administrația în limba română să nu-și facă efectul încet și pe nesimțite în mintea țaranului de peste Prut [...]

Toată politica externă a României în vecii vecilor [va fi] pătrunsă de ideea unității imuabile a Basarabiei cu mama ei România.

Niciodată și cu nici un preț nu vom putea renunța la idealul unității românești.

(România, 16 martie 1924; fragmente; Gh. Popp a fost un cunoscut lider al P.N.T.; Magazin istoric, nr. 4/2001)

DOUĂ SECOLE DE ILUMINARE EUROPEANĂ

Academician DAN BERINDEI

În veacul al XIV-lea, când s-au constituit, Țara Românească și Moldova au fost entități

statale europene, iar Transilvania, cucerită de regatul Ungariei, aparținea unui stat al Europei Centrale. Expansiunea otomană avea să schimbe în parte acest raport, fără însă ca spațiul românesc să fie cuprins – cu excepția unor teritorii marginale – în sfera de stăpânire directă a Porții și să fie supus islamizării. Cu toate acestea, în a doua jumătate a secolului al XV-lea și la începutul celui următor, Țara Românească și Moldova, dar apoi și Transilvania, în secolul al XVI-lea, au devenit state vasale ale sultanilor. Faptul că n-au fost incluse în imperiu

a avut urmări importante. Neîndoielnic, vasalitatea față de sultan impunea ne-

numărate restricții. Deși cele trei țări n-au putut avea o dezvoltare firească, legăturile lor cu Centrul și Apusul Europei n-au fost total întrerupte. Odată cu primele semne ale începutului decăderii puterii otomane și în același timp cu contraofensiva Habsburgilor, după asediul Vienei din 1683, și cu ridicarea la Răsărit a Rusiei Romanovilor, au apărut noi perspective pentru statele din spațiul românesc. N-a fost însă vorba despre un proces rapid, ci, și în această privință, timpul istoric a impus mai multor generații o vreme a așteptărilor.

Interior din Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia, fondată în 1789

Relațiile cu restul Europei, chiar stânenite, au ființat neconținut. Brâncoveanu a putut să-și depoziteze parte din avere la Viena și la Veneția. Mai înainte, unchiul său, stolnicul Constantin Cantacuzino, își făcuse studiul la Padova. Cantemir a putut să se formeze în Moldova ca unul dintre marii învățați ai vremii lui, apreciat ca atare și dincolo de hotarele țării. Pe plan spiritual nu existau ziduri despărțitoare, dar nici nu se putea vorbi despre o dezvoltare normală a relațiilor cu „cealaltă” Europă, mai ales că orice legături de acest fel erau și generatoare de suspiciuni și, implicit, de represii. Totodată, aceste legături nu puteau ființa decât la nivelul celor înstăriți.

Scoala Ardeleană și Academile domnești

La sfârșitul veacului al XVII-lea, Transilvania a trecut de sub suzeranitatea otomană sub stăpânirea Habsburgilor. Ea și-a pierdut ființa statală, pe care și-o păstrase în vremea principatului. I s-a menținut titulatura de principat și chiar, din 1765, i s-a dat cea de mare principat, dar, în fapt, a devenit o provincie a marelui Imperiu al Habsburgilor. Deși teritoriul marginal, Transilvania a fost cuprinsă în țesătura activităților economice ale întinsului imperiu, care avea deschideri spre Atlantic și Mediterană. Totodată, la nivelul vieții cotidiene a nobilimii și a orașenimii, integrarea în lumea habsburgică a avut drept consecință, cu toate limitele impuse de situația periferică, o subsumare a provinciei Europei Centrale.

Ieșirea Transilvaniei de sub sfera de dominație a Porții și recuperarea ei „în Europa” au avut urmări de esență

privind schimbarea statutului de toleranță social-politică de care beneficiau românii și s-au înregistrat, de asemenea, progrese în planul trezirii naționale și, implicit, al alinierii la modernitate a elitelor lor. După depășirea unei perioade de criză, prin unirea unei părți a românilor transilvăni cu Biserica Romei, se va ajunge la o conlucrare național-politică, constituirea noii Biserici îngăduind formarea la românii ardeleni a unei intelectualități „europene”. Aceasta s-a manifestat ca o intelectualitate a tuturor românilor, mai întâi transilvăni, apoi și a celorlalte Țări Române. Școala Ardeleană, constituită de noua intelectualitate românească transilvănană, în care alături de uniți s-au găsit și ortodocși, a devenit în plan spiritual călăuzitoare românilor de pretutindeni și principala purtătoare de cuvânt a noii ideologii naționale. Pe această „cale europeană” s-au pus atunci temeiurile unei mișcări de emancipare românești.

Mutația care a avut loc și în principatele Moldovei și Țării Românești, în cel de-al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea, a avut și ea consecințe. Pe de o parte, domniile fanariote au însemnat o accentuare a dominației otomane și a prezenței moravurilor orientale, dar, pe de altă parte, domniile fanariote erau în cea mai mare parte oameni cultivați, deschiși și interesați de *nou*, ceea ce avea să se reflecte în unele inovații instituționale, dar și în racordarea spirituală la modernitate.

Secolul Luminilor, secolul francez, n-a lăsat în afara ariei sale de influențare spațiul românesc. Rămâne semnificativ faptul că desființarea iobăgiei s-a produs, din inițiativa lui Constantin Mavro-

cordat, în Țara Românească în 1746 și în Moldova în 1749, înainte ca procese similare să fi avut loc în alte țări europene. Publicarea în *Mercure de France* a așa-numitei Constituții a lui Mavrocordat dezastru ca inițiativele acestuia nu rămăseseră fără ecou. Învățămintul predat la Academile domnești din București și Iași (Petru cel Mare își trimitea acolo învățăcei în vremea lui Brâncoveanu), în cadrul cărora și-au desfășurat activitatea învățați însemnați ai grecității retrezite la viață spirituală modernă, îl determina pe unul dintre acești cărturari – Daponte – să vorbească despre capitala Țării Românești printr-o suită de epitete: „strălucită”, „aurită” și „dulcică” București. Învățămintul predat în aceste Academii – la București și Iași – ne apare la nivel european, după cum a demonstrat într-o carte publicată cu ani în urmă doamna Ariadna Camariano-Cioran. Oricum, rămâne semnificativă nu numai programul lor, ci și înzestrarea bibliotecilor cu ultimele cărți apărute în Occident în domeniul științelor exacte. Aceste Academii au fost pepinieri pentru elitele grecești de pretutindeni, dar și pentru elitele românești.

Dacă monopolul exercitat de Poartă asupra produselor Principatelor le-a stânenit exporturile spre restul Europei și prin aceasta le-a paralizat în dezvoltarea lor, pe plan spiritual „produsele” Secolului Luminilor au pătruns, după cum lucrul este demonstrat de cărțile ajunse în bibliotecile unor mari boieri cărturari, ca și în cele ale unor mari nobili transilvăni, dar și de intrarea Enciclopediei franceze – adevărată Biblie a noilor vremuri ce se anunțau! – în cele două principate. Prezența activă a noilor idei – al căror

principal instrument de transmisie îl reprezenta limba franceză – este confirmată și de treptata însușire a acestei limbi, de traduceri ce au început să fie făcute, dar mai ales de influența concretă exercitată pe planul mentalităților și al spiritualității, neîndoelnic însă doar la nivelul boierimii și incipient la cel al unor reprezentanți ai păturilor mijlocii.

La bibliotecă și la bucătărie

La începutul anilor '80 ai secolului al XVIII-lea, ra-guzanul Raicevich, reprezentant consular al Curții de la Viena, constată că „limba franceză este *en vogue*” și că sunt „multe femei care o vorbesc”. De altfel, și prințul de Ligne avea să fie surprins constatând că la Curtea lui Alexandru Mavrocordat Firaris se folosea franceza, iar *Le Spectateur du Nord* relatează spre sfârșitul aceluiași secol, că la Curtea din București a lui

Tablou intitulat Masa filosofilor

Alexandru Moruzi această limbă avea accente „aproape ca la Paris”, în preajma domnului găsimu-se și „o jumătate de duzină de francezi”. De altfel, influența Parisului se exercita și pe plan culinar. În 1762, secretarul domnesc la Roche semnală sosirea la Iași a unui bucătar francez, „ocupat de a organiza bucătăria după ideile sale”. Două decenii mai târziu, un Étienne Meynard era bucătarul lui Alexandru Ipsilanti și, prin 1770, într-o culegere de

dialoguri, un boier se adresa servitorului său cerându-i „o sticlă de vin franțuzesc”!

Dar mai trebuie ținut seama și de prezența în Principate, în cursul des repetatelor războaie dintre cele două imperii creștine și cel otoman, a ofițerimii austriece și rusești, aflate, mai ales cea din urmă, sub impactul propagandei „franceze”, difuzate și prin intermediul franc-masoneriei. Această ofițerime a contribuit și ea la răspândirea limbii franceze în rândurile

boierimii de ambele sexe, dar și a moravurilor „europene”. Pompiliu Eliade scria, cu un secol și ceva mai în urmă, că „buna pronunțare” a limbii, dar și „politețea franceză” fuseseră transmise boierimii moldovene și muntene de mulți dintre acești ofițeri.

Mai importantă a fost însă lectura, cartea franceză fiind prezentă în bibliotecile unor boieri cu aplecare către cultură, ea reprezentând și „canalul de transmitere” a traducerilor de opere apar-

Boieri munteni în zorii epocii moderne

ținând culturilor antice sau celorlalte culturi europene, de unele luându-se cunoștință și în original. Pe calea lecturii, reprezentanții clasei conducătoare românești se șteineau la curent cu progresele înregistrate și cu mersul ideilor, amprenta dominantă fiind cea a „ideilor franceze”.

Oricum, aceste elite, formate mai puțin – în secolul al XVIII-lea – prin deplasările peste hotare, greu de realizat, dacă nu chiar oprite, cât mai ales sub impactul unor preceptori și al lecturii, s-au dovedit capabile de a se încadra modulul de gândire al interlocutorilor lor „europeni”. Lucrul acesta a fost demonstrat, între altele, cu prilejul negocierilor de pace de la Focșani, care au întrerupt cursul războiului ruso-turc din 1768-1774, când s-au manifestat prin prezență și memorii reprezentanții marii boierimi. Unii, în frunte cu banul Mihai Cantacuzino, mizau pe o schimbare radicală a raporturilor de forță și deci pe rolul ce avea să revină Rusiei, în timp ce un Ienăchiță Văcărescu rămânea convins că Imperiul Otoman era încă în stare de a se afirma. Ideile emise de ei atunci – unificarea Principatelor, chiar independența lor, garanția colectivă a existenței lor (în aceeași epocă emițându-se și ideea prințului străin, tronul fiind oferit unui frate al regelui Frederic al II-lea al Prusiei!) – demonstau nu numai trezirea lor „națională”, dar și măsura în care erau capabili să se integreze gândirii politice europene a epocii.

Marea răsturnare ce a avut loc în ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea în Franța, țara de vârf a noii ideologii a Luminilor, dar în acea vreme statul cel mai populat din Europa, a avut un

firesc ecou în spațiul românesc. „Ideile franceze”, concretizate în mutațiile decisive ce au avut loc pe malurile Senei, au apărut într-o nouă lumină cel puțin unei părți a elitelor românești, ele încadrându-se, de fapt, unei reacții înregistrate în plan european. De altfel, terenul era pregătit! Este destul să ținem seama de periodicele care ajungeau în Principate la sfârșitul secolului al XVIII-lea. *Journal de Francfort*, *Notizie del Mondo*, *Il Redattore italiano*, *Le Spectateur du Nord*, *Mercur de France*, *Die vereinigte Post und Ofener Zeitung*, *Wiener Zeitung* sunt numai unele dintre ele. Desigur, acestea nu erau neapărat „revoluționare”, dar știrile și comentariile lor reprezentau o indirectă propagandă pentru noile vremuri.

Elevii lui Mirabeau, Rousseau și Voltaire

Revoluția Franceză a fost receptată cu un interes deosebit în spațiul românesc. Agitatorul „iacobin” Hortolan raporta din București, în octombrie 1793: „Cu tot numărul mare al supușilor protejați ruși care sunt în oraș, într-un glas este susținută Republica Franceză... Aproape toți negustorii din Iașina și Albania stabiliți aici sunt sanchiloți. Ei au tradus *Drepturile omului*; toți le cunosc pe dinafară.” În cafenele bucureștene se intona cântecul revoluționar *La Carmagnole*! Ecouri se resimțeau și în Transilvania; același Hortolan scriind înflăcărat: „în Transilvania, toți locuitorii sunt în mod deschis pentru noi”. Poetul maghiar de orientare „iacobină” Adam Barcsay în-

semna și el: „Sunt români – și aceasta nu este o poveste și nici numai vreo spaimă a mea – care știu Revoluția Franceză fără carte și încă o explică și altora.” Tot în Transilvania, ostașii care se vor întoarce din campaniile duse împotriva francezilor, ca și prizonierii francezi aveau să contribuie la difuzarea imaginii noilor realități din cea mai mare țară a Occidentului. „Ostași care au venit din prinoarea franțozului – se arăta într-un Supplex din 1804 – multă descoperire au făcut fraților săi și neamurilor sale despre starea Țării Franceze.”

Oricum, semințele noilor realități occidentale și-au dat roadele, mai ales că distanțele determinau pierderea sau estomparea pe parcurs, chiar și pentru o parte a boierimii, a aspectelor celor mai brutale ale marii răsturnări din Franța. „Este de remarcat – scria un viceconsul al tinerei Republici Franceze – că Revoluția Franceză pentru mica parte a acelor boieri care știu să judece nu este cu totul lipsită de farmec; le place să li se vorbească despre ea; nu se pot împiedica s-o aprobe în parte, să-i admire cel puțin faptele uimitoare și cu timpul, mai ales tineretul, continuând studiile cărora a început să li se consacre, nu este de îndoit că principiile franceze vor exercita, aici ca aiurea, dulcea și binevoitoare lor înfrăurire.”

Ecoul cel mai puternic se resimțea în rândurile tinerilor boieri, cei cărora cultura franceză nu le era străină și care îl iritau pe un Alexandru Călugăru, „boier grec”, cu idei conservatoare. El scria despre acești tineri „care – afirma el – se credeau elevii filosofilor” și „citeau cu pasiune romanele franțuzești” – și mai grav, după opinia sa – „învățau de la francezi dogmele ateismului”

și „aveau idei franceze”. „Ei se laudă – mai adăuga Calfo-glu, cu evidentă supărare – că sunt elevii lui Mirabeau, ai lui Rousseau și ai lui Voltaire.”

Dar nu numai acești tineri boieri „franțuiziți”, predecesorii pașoptiștilor de peste o jumătate de veac, suferiseră impactul Revoluției din 1789, ci și cei din generația precedentă. „Înainte de Revoluția Franceză – scria N. Iorga – nu exista o concepție netă a Națiunii... Or, după 1789 se găsește atât în Moldova, cât și în Țara Românească ceea ce lipsa până atunci [în această privință].” Nu întâmplător, sub influența atmosferei „încărcate” din Franța, boierii moldoveni aveau să se înfățișeze austriecilor ca „stările Moldovei”, tocmai când se pregătea pe malurile Senei convocarea Adunării Statelor Generale, de fapt a „stărilor” Franței, iar în 1791, când au avut loc tratativele austro-turce de la Șistov, boieri munteni au cerut să fie considerați ca *națione*!

„Icoana unui norod deplin slobod”

În 1881, Ion Ghica făcea un bilanț a ceea ce reprezentase răsturnarea din 1789 și al urmărilor ei ce afectaseră și pe români. „Acea Revoluțiune Franceză – scria el –, a cărei acțiune s-a întins asupra Europei întregi, mai mult sau mai puțin, a garantat pe om în contra opresiunii, făcându-l egalul tuturor, a proclamat dreptul

Printul de Ligne a fost surprins de cele văzute la Curtea domnului din București

pentru toți de a nu se supune decât legii, i-a recunoscut dreptul de a participa la facerea legilor, de a vota impozitele și de a controla întrebuințarea banilor publici, lăsând pe fiecare liber a-și exprima ideile și opiniunile prin scriere și cuvânt; a recunoscut pe toți egali înaintea legilor și a sarcinilor și a proclamat pe toți admisibili în slujbele statului.” De fapt, cu anul 1789 se deschisese un nou capitol în istoria umanității și în primul rând a Europei, iar Țările Române aveau să fie afectate de această cotitură a istoriei omenirii.

Marile mutații din Occident vor avea ecouri în spațiul românesc, chiar și pe plan ideologic. Proiectul de republică „aristo-democraticească”, al cărui autor a fost identificat de Iuliu Ciubotaru și N.A. Ursu în persoana lui Ioan Cantacuzino, ilustrează măsura în care noile idei dăduseră roade la un intelectual aparținând marii boierimi. De inspirație franceză (dar nelipsind din acest plan nici idei engleze), importantul document de gândire politică românească reprezintă măsura în care astfel de idei fuseseră receptate în spațiul românesc. Ideea separației puterilor în stat, participarea la guvernare a tuturor claselor, deși o înțâietate este acordată boierimii și mai ales marii boierimi, evidența și controlul cheltuielilor publice și mai ales acel Divan de jos – o adevărată Cameră a Comunelor românească! –, alcătuit din „deputații cei trimiși din țară, ce închipuiesc icoana unui norod deplin slobod”, toate aceste lucruri prezente în planul lui Cantacuzino dezvăluie până în zilele noastre integrarea „europeană” în planul ideilor, înregistrată la

nivelul unor elite românești.

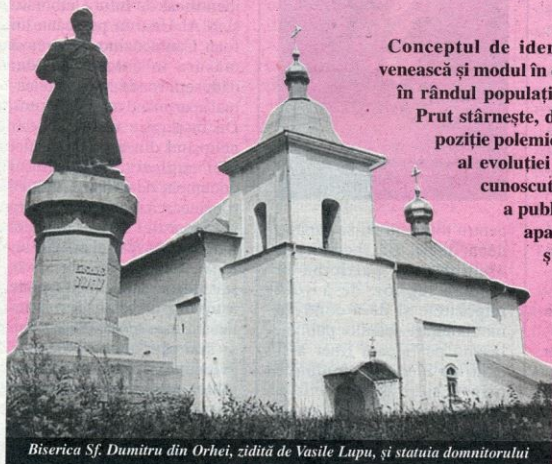
Cea dintâi jumătate a secolului al XIX-lea avea să accelereze la dimensiuni nebănuite cuprinderea spațiului românesc „în Europa”, pe mult mai multe planuri. Drumul spre constituirea statului național și modern era deschis. ■

O imagine din timpul Revoluției Franceze

(Va urma)

MOLDOVENISMUL. POVESTEA UNUI CONCEPT

Biserica Sf. Dumitru din Orhei, zidită de Vasile Lupu, și statuia domnitorului

Conceptul de identitate și limbă moldovenească și modul în care a fost el implementat în rândul populației românești de la est de Prut stârnește, din când în când, luări de poziție polemice. Istoricul apariției și cel al evoluției sale sunt însă mai puțin cunoscute. Revista Magazin istoric a publicat, în cei 40 de ani de la apariție, mărturii, documente și întâmplări din viața românilor din Basarabia. Le adăugăm acum aceste pagini consacrate subiectului enunțat mai sus.

EUGEN TOMAC

● Moldovenismul, faza intermediară a procesului de slavizare ● Cronicarii vorbeau „de neamul moldovenilor“, nu despre o populație sau o limbă moldovenească ● Stalin nu a făcut decât să o continue pe Ecaterina a II-a ● După 1812, doar prin impunerea carantinei pe Prut au stopat rușii exodul românilor ● Autonomia acordată inițial Basarabiei a fost permanent restrânsă ● În 1819, gramatica limbii ruse se tipărește în... română ● Nu puteai intra la universitate dacă nu știai rusește ● Clasicii ruși, traduși în limba română ● Boierului Cristi i se refuză înființarea unei tipografii, pentru că vroia unirea cu România

Interesul strategic al Imperiului Rus și apoi sovietic a fost de-a lungul timpului acela de a stăpâni acest teritoriu și de a impune populației majoritare o nouă identitate, creată artificial și implementată forțat. Moldovenismul a fost considerat soluția cea mai sigură prin care românitatea răsăriteană să

poată fi ruptă de valorile ei autentice și apropiată de cultura și spiritul slav, proces care a început mai întâi prin biserică și a continuat printr-o politică de stat bine dirijată.

Nu întâmplător a fost promovat acest concept. Într-adevăr, românii din acest spațiu se desemnau drept moldoveni și înainte de 16 mai

1812, data la care a fost anexată Basarabia la Imperiul Țarist. Stau dovadă scrierile cronicarilor moldoveni, precum și mărturiile unor călători români sau străini. Cronicarii Miron Costin, Grigore Ureche și Ion Neculce fac deseori referire la moldoveni și la graiul moldovenesc, dar nicidecum la o limbă moldo-

venească diferită de cea vorbită în Muntenia sau Transilvania. Miron Costin scria la 1686, în lucrarea *De neamul moldovenilor*, că moldovenii sunt întrebați dacă știu „românește” și nu dacă știu „moldovenește”, chiar dacă se identifică drept moldoveni, cu sens clar de locuitori ai Moldovei.

La rândul său, ceva mai târziu, folcloristul ieșean Teodor Burada, care a vizitat neobosit aproape toate regiunile locuite de români din Europa, face în 1883 o vizită la românii de peste Nistru, ajungând până în gubernia Cherson. El ne spune același lucru: că moldovenii de aici vorbesc aceeași limbă și au aceleași obiceiuri ca și ceilalți români din Transilvania sau Dobrogea.

Aceste izvoare ne prezintă clar continuitatea și conștiința unitară atât culturală, cât și lingvistică a poporului român și înainte, dar mai ales după anexarea Basarabiei la Imperiul Tarist.

Fiind de-a lungul secolelor parte integrantă a Moldovei, ținutul Basarabiei nu se putea deosebi cu nimic de restul Moldovei. Mărturie sunt ruinele cetăților Hotin, Soroca, Cetatea Albă și Chilia, precum și mănăstirile Căpriana și Curchiul. În Basarabia existau, la 1812, 12 mănăstiri și 13 schituri, care au fost în majoritate desființate de către autoritățile țariste, iar unele au fost obligate să se supună noului regulament și să participe activ la rusificarea populației.

„Mitropolitul a Basarabiei”
Mitropolitul
Gavril Bănulescu-Bodoni

Biserica a jucat un rol foarte important în acest proces de deznaționalizare a românilor basarabeni, credința ortodoxă comună fiind una dintre premisele ce au înlesnit o apropiere a intelectualității moldovenești de biserica și cultura slavă.

La începutul secolului al XIX-lea, în Basarabia existau 749 de biserici. Unele ctitorii ale domnilor și boierilor moldoveni și-au păstrat stilul moldovenesc până în zilele noastre. Biserica Sf.

Dumitru din Orhei, zidită de Vasile Lupu, sau biserica cu hramul Maicii Domnului din Căușeni, ctitorită în secolul al XV-lea, restaurată de Scarlat Grigore Ghica și Grigore Calimah, a păstrat pe pereți chipurile ctitorilor și restauratorilor.

Deseori întâlnim în istoriografia română teoria conform căreia conceptul de națiune și cel de limbă moldovenească sunt o creație stalinistă. Într-adevăr, termenul de „limbă moldovenească” este instituționalizat în anul 1924, odată cu crearea primei republici sovietice moldovenești; dar despre o limbă moldovenească diferită de cea română s-a scris și s-a vorbit mult mai devreme. De asemenea, și inițiativa înființării unui stat moldovenesc în cadrul Rusiei este mult mai veche. Bolșevicii au fost doar cei care au pus în aplicare unul dintre planurile strategice ale împărătesei Ecaterina a II-a (*Magazin istoric*, nr. 4/2006).

Pentru prima dată în anul 1793, după ce Rusia a pus stăpânire pe Ucraina Hanului, în urma păcii încheiate la Iași, în 1792, prin care rușii îi obligă pe tătari să se retragă în Crimeea, în acest spațiu al Transnistriei meridionale, la inițiativa contelui Panin, este pus în practică un plan politic de colonizare a teritoriului cu populație din Moldova, iar denumirea acestei provincii a fost pentru o vreme Moldova Nouă. Ecaterina a II-a a oferit aici, mai multor boieri moldoveni, pământ cu condiția că se vor supune

Căpriana

Rusiei și îl vor coloniza cu populație moldovenească. Printre cei care au acceptat această propunere au fost prințul Deleanu-Scarlat Cantacuzino, boierul Scarlat Sturdza, care va deveni imediat după anexarea Basarabiei, la 1812, și primul guvernator al Basarabiei.

Odată cu trecerea sub stăpânire țaristă, mulți localnici și-au părăsit gospodăriile și s-au refugiat în Moldova de dincolo de Prut. Autoritățile țariste au încercat diverse metode prin care să poată opri valul de populație ce se refugia, dar nu au reușit decât după ce au fost luate măsuri extreme. Impunând artificial carantină pe malul Prutului și susținând că în Moldova există ciumă, a fost interzisă pe o perioadă de jumătate de an orice formă de comunicare între cele două maluri ale râului Prut.

Imediat după aceasta se conturează și mai clar formele de abuz, noua putere încercând prin teroare să impună propria formulă de organizare a societății basarabene. În documentele epocii putem observa cum atât țărani, cât și boierii insistă să nu le fie încălcate obiceiurile și legile locale pe care le-au moștenit. Astfel, în 1813, mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni trimite o cerere împăratului Alexandru I, prin care îi solicită să-l schimbe pe guvernatorul rus, generalul Harting, care pornise o adevărată campanie împotriva boierilor moldoveni. Acesta a început procedura de

unificare a legislației administrative a Basarabiei cu cea a Rusiei, fapt ce a nemulțumit întregul guvern, deoarece până atunci legile de funcționare ale provinciei erau exact aceleași ca și la Iași, iar noile legi puneau în pericol toate drepturile dobândite, dar în mod special folosirea limbii române.

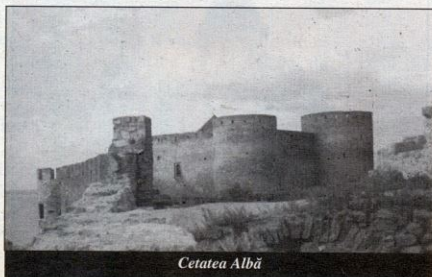
Toate aceste nemulțumiri, exprimate în legătură cu organizarea și funcționarea provinciei, n-au rămas fără ecou. În 1817, este dată o lege specială pentru Basarabia, sub denumirea „Regulamentul așezământului regiunii Basarabia”, publicată în limbile rusă și română. Acest regula-

ment a încercat să ofere o formă mai largă de autonomie, iar organul suprem de conducere era numit „Consiliul Superior”, format din 11 membri, cinci numiți de guvernul de la Sankt Petersburg, iar șase aleși din rândul deputaților moldoveni.

Autonomia Basarabiei nu a fost respectată de guvernul țarist, acesta încercând în repetate rânduri, prin diverse legi și ucazuri, să știrbească din drepturile pe care le aveau românii în virtutea formei de organizare. În 1820 au fost numiți doi membri în Consiliul Superior. Astfel, majoritatea o constituiau deja cei numiți de guvern. Ispravnicii de județ au început și ei să fie, din 1823, numiți de guvern, iar în 1825 au fost retrase din Consiliu funcțiile judecătorești. Treptat, autonomia urmarea lichidarea sistemului de valori autohton și implementarea unui tip nou de organizare, cel țarist. În 1828, țarul Nicolae I a impus un nou regulament, prin care au fost șterse toate drepturile de autonomie, transformând Consiliul Superior în Consiliu de Oblastie, ce avea un rol din ce în ce mai puțin important. Instituțiile sunt transformate

după modelul rusesc și se supun toate ministerelor din Sankt Petersburg, la fel ca și în celelalte gubernii.

Toate aceste transformări au avut consecințe dramatice în plan cultural și spiritual asupra românilor din Basarabia. Educația, la rândul-i, fiind unul

dintre mijloacele prin care populația trebuia apropiată cât mai mult de cultura și limba rusă, a fost adaptată noilor cerințe impuse de autoritățile țariste.

Imediat după anexare, guvernul țarist a fost obligat, pentru că populația era complet străină de limba rusă, să accepte școlarizarea elevilor și în limba română. De altfel, unul dintre manualele cele mai vechi din această perioadă este gramatica limbii ruse, tipărită în 1819, în limba română. De asemenea, școlile au continuat să-și desfășoare activitatea în preajma mănăstirilor și bisericilor, după modelul vechi moldovenesc. Observăm că tot în anul 1819 se tipărește în limba română Biblia.

Un rol foarte important în viața culturală și spirituală a Basarabiei l-a avut Seminarul Teologic din Chișinău, înființat la 13 ianuarie 1813 de către mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni, care va pregăti generații de preoți și profesori. Tinerii din Basarabia încep să fie trimiși la studii la Sankt Petersburg, iar în 1827 apare, sub semnătura juristului basarabean Ștefan Margellă, prima gramatică „Russască-Românească”. De fapt, Margellă a jucat un rol deosebit în ceea ce privește păstrarea limbii române în instituțiile de învățământ, militând pe lângă guvernul de la Sankt Petersburg

Țarina Ecaterina a II-a

pentru editarea de noi lucrări. Pe Marțela, cum se semna el în limba rusă, îl întâlnim și la Paris, de unde ține corespondența cu Ion Heliade Rădulescu și alți români din țară. Rolul îi este simțit prin contribuția pe care o aduc studiile sale asupra gramaticii limbii române, în condițiile în care țarul Nicolae I îngrădește tot mai mult drepturile românilor.

Școala a fost și ea puternic transformată, iar începând cu 1828 se pun bazele învățământului primar, proces ce va dura până-n 1860. Dacă până atunci aveam doar școli bisericești, acum se înființează și școli primare care aveau trei

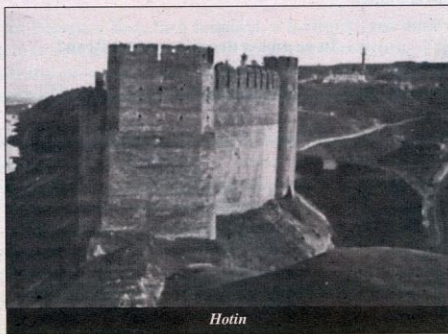
clase gimnaziale, unde se predă și în limba română.

În anul 1833, la Chișinău ia ființă primul liceu regional, unde limba română se studia obligatoriu, iar după o scurtă perioadă elevii puteau alege între limba română și cea rusă. Având în vedere că pentru a fi primit la universitate era obligatorie cunoașterea limbii ruse, mulți dintre elevi renunțau la învățământul în limba română.

Chestiunea studierii în limba română preocupă tot mai mult nobilimea basarabeană, nemulțumită de faptul că copiii moldoveni nu aveau în aceste școli primare material didactic în limba română și nici în cea rusă. În aceste condiții, elevii erau foarte slab pregătiți și nu puteau urma învățământul liceal.

La 1 martie 1833, adunarea nobilimii basarabene a încheiat un proces-verbal prin care solicita „numirea în fiecare școală ținută de un profesor de nădejde de limba moldovenească și cumpărarea în cantități necesare de cărți didactice din Moldova și Muntenia”, aceștia oferindu-se să achite costurile achiziției.

Față de această solicitare, guvernatorul Basarabiei, generalul Feodorov, a dispus ca limba română să fie studiată obligatoriu doar în școlile din Hotin și Bălți, iar despre celelalte școli nu s-a amintit nimic, susținând însă că este mai impor-

Hotin

tantă introducerea altor limbi străine în aceste școli.

Intellectualitatea basarabeană era foarte puțin la curent cu literatura românească. Ea putea fi cunoscută doar în școlile ținutale în care se permitea studiul limbii române. Ceva mai aprofundat se putea studia la cursul opțional de limba română de la liceul regional din Chișinău.

În aceste condiții de continuă suprimare, populația își păstrează încă vie conștiința identității. Observăm că încep să fie traduse opere ale unor clasici ruși și în limba română pentru a putea cunoaște și majoritatea populației ceea ce scriitorii basarabeni învățaseră la Sankt Petersburg. După cum ne mărturisește scriitorul Ion Sârbu, în această perioadă se ciocnesc cele două culturi, română și rusă, iar el a tradus în limba română

fără să fie influențat de curentul literar românesc, doar atins de dragostea „către fiii românești”.

Au existat câteva încercări de a se scrie și poezie românească basarabeană, care de fapt oglindesc situația prin care treceau românii, adică o conștiință națională și una rusească, ce nu reușește pe deplin să se impună și să domine sufletele intelectualilor.

In urma Tratatului de pace de la Paris din 1856, județele Cahul, Cetatea Albă și Ismail revin înapoi Moldovei. Acest act a avut o influență deosebită asupra întregii provincii, creând un curent favorabil reunificării. În ciuda măsurilor aspre, impuse de autoritățile țariste, inițiativele de a duce o campanie de apărare a culturii și limbii române nu au putut fi oprite.

Mai mult, unificarea Valahiei și a Moldovei, în 1859, întărește speranța în rândul boierilor moldoveni, care au început să solicite guvernatorului înființarea de tipografii și ziare moldovenești. Se poate spune că relațiile dintre românii din Basarabia și cei din țară intră într-o nouă etapă.

De exemplu, în 1862, boierul Ion Cristi i-a solicitat guvernatorului permisiunea de a înființa o tipografie moldovenească. Acesta însă a refuzat propunerea, motivând apartenența boierului la un grup de moldoveni înflăcărați ce vor unirea cu România. Solicitățile privind editarea de ziare și cărți în limba română nu au încetat, iar în presa de limbă rusă se scrie tot mai mult despre apariția unor grupuri de românofili. ■

(Va urma)

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 aprilie 2007, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

Concursul nu are talon.

– În ce an s-a deschis muzeul Bran?

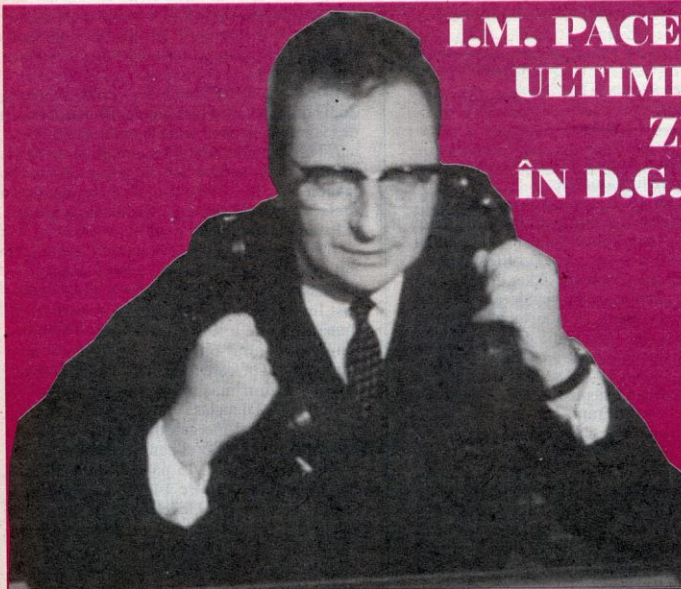
Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna ianuarie 2007 este:

În anul 1863, de pictorul Carol Szathmári

Premiul de un abonament pe un an la revista *Magazin istoric* a fost câștigat de **Dan Năstase, din București**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2007.

Adresa noastră: **Magazin istoric, C.P. 1-702, sect. 1, București**.

I.M. PACEPA, ULTIMELE ZILE ÎN D.G.I.E.

IRINA ȚĂRANU, LIVIU ȚĂRANU

Ion Mihai Pacepa a fost și continuă să fie unul dintre personajele controversate ale regimului Ceaușescu, făcând „carieră” și astăzi prin interviurile sau articolele pe care le publică în țară sau străinătate. Fostul general de Securitate a anunțat de curând că a finalizat o carte autobiografică referitoare la perioada de după 1978, petrecută pe tărâm nord-american. Pentru publicul român, atât timp cât accesul la dosarele Securității s-a făcut cu mare greutate, nici partea de biografie anterioară anului 1978 (respectiv anii 1956-1978), când I.M. Pacepa a activat în Direcția Generală de Informații Externe (D.G.I.E.), nu este bine cunoscută.

„Defectarea” lui Pacepa a fost, fără îndoială, o lovitură grea dată regimului comunist. Actul său a zdruncinat spionajul românesc. O întreagă instituție a fost practic refăcută din temelii și încadrată cu oameni noi. Direcția Generală de Informații Externe a fost transformată în Centrul de Informații Externe (C.I.E.), un organism care se dorea curățat de „putregai”.

Documentul pe care îl publicăm detaliază împrejurările, atitudinea și faptele generalului I.M. Pacepa, demnitar al statului comunist, secretar general al Ministerului de Interne, în zilele de 24-28 iulie 1978, înaintea defectării sale. Este vorba despre un raport redactat de unul dintre colaboratorii apropiați adjunctului șefului D.G.I.E., generalul Ștefan Constantin, șeful rezidenței de spionaj din Köln, ultimul reprezentant al spionajului extern românesc pe care l-a văzut și cu care a discutat I.M. Pacepa înaintea „tregerii la inamic”. Generalul Ștefan Constantin a dat mai multe declarații scrise (printre care și cea de față), în vara și toamna anului 1978, despre relațiile sale cu I.M. Pacepa și episodul „trădării” acestuia.

„Departamentul Securității Statului
D.G.I.E.

Strict secret
Exemplar unic

4 august 1978

Raport

Subsemnatul general-major Constantin Gh. Ștefan raportează următoarele:

La 20 iulie 1978, tovarășul general-locotenent Dănescu Alexandru [șeful D.G.I.E. din martie 1978 – *n.n.s.*] mi-a transmis ordinul de a face parte din delegația Fokker [delegație ce negocia cu firma germană Fokker din Bremen cumpărarea licenței de fabricație a avionului VFW-614], ce urma să poarte tratative în R.F.G. Mi s-a dat indicația să mă prezint la Vintilă [I.M. Pacepa] pentru a primi detalii.

Vineri, 21 iulie 1978, ne-am prezentat la Vintilă, care a dispus să plec în R.F.G. sâmbătă, 22 iulie 1978, prin Frankfurt. Vintilă, care a primit însărcinarea conducerii tratativelor, a sosit în R.F.G. pe aeroportul din Düsseldorf, venind de la Viena, luni, 24 iulie a.c., orele 08.45, cu avionul austriac OS 441.

În această zi a avut următoarea activitate: a sosit la hotelul Intercontinental-Köln, în jurul orelor 10.00. Până la orele 11.00, a fost împreună cu noi; între orele 11.00-18.00 a fost singur (a afirmat că a fost la saună și a dormit); de la orele 18.00-22.00 – deplasare la Bonn, discuție cu secretarul de Stat parlamentar din Ministerul Economiei, Martin Grüner, discuții cu subsemnatul și alt ofițer pentru concluzionarea discuției.

De luni, 24.07 orele 22.00 până marți, 25.07. orele 9.30, [I.M. Pacepa – *n.n.s.*] a fost

în hotel singur. De la 9.30 până la orele 20.30-21.00, a fost împreună cu noi (la ambasadă, deplasarea la Essen pentru discuție cu H. Pétry de la Krupp).

De marți, 25.07. orele 21 și până miercuri, 26.07 orele 09.30, a fost singur. Miercuri, 26.07 de la orele 9.30 până seara la orele 23.30-23.45 a fost împreună cu noi. De miercuri, orele 23.45 până joi la orele 09.45-09.50 a fost singur. De la orele 9.50 la 14.00 a fost în ambasadă. De la orele 14.00 la 18.00 singur (a fost lăsat la hotel și luat de la hotel).

De la orele 18.00 la orele 22.00 a fost în ambasadă, apoi singur până a doua zi dimineața, vineri 28 iulie a.c. La orele 09.00 a fost luat de la hotel. În drum s-a oprit la un magazin, unde a stat circa 30 min. (singur în magazin, contrar obiceiului). S-a întors cu o cumpărătură pe care a cerut să o ducă la hotel. A coborât din mașină și a dus-o singur în cameră. (Altă dată lăsa cumpărătura în mașină și o ducea când mergea din nou la hotel, nu mergea special la hotel pentru a o lăsa).

Între orele 10-10.15 până la orele 14.30 a fost la ambasadă. Între 14.30-17.30 a fost la hotel (s-a vorbit cu el la telefon și el a vorbit la București cu tov. adjunct al ministrului, C. Stanciu).

Între orele 17.30-18.00, a vizitat singur din nou magazinul pe care-l vizitase dimineață, stând circa 25 min. Nu s-a observat să fi cumpărat ceva.

În jurul orelor 20.45 a fost adus la hotel, rămânând stabilit să fie luat a doua zi între orele 8.30-8.45 pentru a fi dus la aeroportul Frankfurt. [A doua zi dimineața – *n.n.s.*] s-a constatat dispariția sa. După circa 1½ oră de

Nicolae Doicaru, șeful D.G.I.E. (1972-1978), I.M. Pacepa și Emil Bobu, ministru de Interne (1973-1975)

căutare, am plecat la ambasadă raportând Centralei dispariția lui Vintilă.”

Documentul continuă cu o analiză a cauzelor dispariției generalului Pacea și a atitudinii sale din zilele în care s-a aflat la Köln.

„Din analiza datelor, a activității lui Vintilă, a poziției sale din perioada 24-28.07.1978 a comportării sale, a întrebărilor puse de el, raportează:

Dispariția în R.F.G. a lui Vintilă este cel mai probabil continuarea unui act de trădare din partea acestuia. Actul de trădare s-a produs mai demult, când a fost recrutat de un serviciu de spionaj dușman. Apreciez că este vorba de serviciul de spionaj american (CIA).

Vintilă a putut fi recrutat: pe timpul cât a lucrat în R.F.G. (cred că 1956-1958) [ca șef al Agenției economice a României de la Frankfurt; sub acoperirea de reprezentant al Întreprinderii de comerț exterior Chimimport, I.M. Pacea era și șeful rezidenței de spionaj din R.F.G. – *n.ns.*]; în perioada unor călătorii ale sale, singur în S.U.A., Anglia, Japonia, R.F.G. (Nu exclud nici alte țări, dar subsemnatul cunosc că doar în acestea a călătorit mai frecvent și pe durate mai mari de timp); pe timpul unei spitalizări a sa în R.F.G., în 1972-1973 (nu cunosc exact data și perioada).

Este posibil să fi fost într-o stare psihică deosebită, să i se fi dat substanțe halucinante, a dezvăluit unele secrete și apoi pe bază de șantaj să fi fost recrutat. De altfel, dacă a fost recrutat, consider că la baza acestuia a stat șantajul (ori prin cele raportate mai sus, ori compromitere – relații cu vreo femeie).

Actul de trădare al lui Vintilă nu a fost un act spontan, pe baza unei hotărâri luate în

perioada ultimei sale șederi în R.F.G. [24-28 iulie 1978 – *n.ns.*]. Actul a fost pregătit dinainte. Fiind agent al CIA probabil că singur și-a dat seama că este pe cale să fie descoperit sau exista acest pericol și a cerut să rămână în exterior, pentru a nu da socoteală pentru trădarea comisă. Nu este exclusă nici posibilitatea unei prevenirii a sa de către CIA pe baza unor indicii și, drept urmare, luarea hotărârii de a-l opri să se mai întoarcă în țară. (Notă: este cunoscut faptul că CIA procedează în acest fel cu agenții săi care sunt în pericol).

În legătură cu prevenirea CIA nu trebuie exclusă nici o combinație a altui serviciu de spionaj, ca de exemplu al U.R.S.S. Astfel, organele sovietice aflând de legăturile lui Vintilă cu CIA, a[u] făcut să-i parvină acesteia «informația» că Vintilă este în pericol și deci să forțeze CIA să ia hotărârea determinării lui Vintilă de a nu se mai întoarce în țară [...]

În sprijinul concluziei că este vorba de un act de trădare din partea lui Vintilă, îmi permit să aduc unele argumente care m-au condus la aceasta.

În seara dinaintea dispariției (deci la 28.07.78), înainte de a ne despărți, la hotel, l-am întrebat: «Dacă vine ceva deosebit de acasă, vin să vă deranjez?», la care mi-a răspuns: «Nu mă deranja orice vine, arată-mi mâine dimineață». Concluzia: a dorit să nu fie deranjat pentru a avea în timp un spațiu mare în care să acționeze și să nu i se observe lipsa din hotel.

Fără nici un motiv, în două rânduri (luni 24.07 seara și miercuri 26.07) a întrebat de numele fostului ambasador al S.U.A. la București, al cărui nume se termină cu «junior» (Henry Barnes, cadru CIA). Era legătura lui Vintilă? I se indicase ca atunci când se află în

I.M. Pacea în uniformă (primul din dreapta)

R.F.G. să-l contacteze pe acest... junior? (Probabil că-i uitase numele.)

Luni, 24.07.78, după ajungerea la hotel, în cameră, și-a deschis geanta de mână. «A găsit» o serie de acte (legitimția de ofițer, de intrare la C.C. al P.C.R., legitimția magnetică de intrare în sediul D.G.I.E. și alte legitimții de intrare în alte ministere), pe care mi le-a dat mie spre păstrare, cu indicația de a i le da la plecare. Consider că aceste acte nu le-a uitat la el, ci, probabil, le-a dat sau prezentat reprezentanților CIA, fie la Viena (dacă a dormit la hotel) sau poate în avion, dacă a avut timp să-i anunțe pe cei de la acest serviciu. Menționez că tot cu același prilej (deci luni dimineața la hotel) a rupt un bilețel pe care l-a scos din geantă, pe care singur l-a aruncat în toaletă, făcându-l să dispară. Dacă era o hârtie neînsemnată sau pe care noi, cei prezenți, puteam să o vedem, ne-o dădea nouă.

În zilele de 25 și 26 iulie a.c. a purtat de la hotel câte o convorbire telefonică, în valoare de 13,80 DM, respectiv 6 DM. Convorbirile s-au purtat fie în R.F.G., fie în altă țară conectată la rețeaua automată telefonică. Despre aceste convorbiri nu ne-a spus nimic. Dacă erau convorbiri în interesul sarcinilor pentru care venise, trebuia să ne spună. În plus, atunci când era de rezolvat o problemă de acest gen ne puneam pe noi să dăm telefoane.

S-a interesat de unele acțiuni operative («O.V.», iredentiști, ce surse de ale noastre mai putem folosi în acțiunea Fokker) [...] Dacă sursa «Cerbu» nu o putem angrena în acțiunea «Bujorul», dacă pe redactorul de la *Nemzetor* nu l-au trimis la Conferința mondială a unguirilor de la Haga (agentul Micu), dacă cel care ne-a dat materiale în legătură cu relațiile maghiarilor cu Budapesta se mai află la

Frankfurt (agentul Gelu) și dacă mai este în contact cu Goita. Cum putem folosi pe Marin. și Adrian (agenți), cât și pe Wurtz și Groebeckner (relații) în a ajuta la obținerea aprobărilor N.A.T.O. pentru Fokker. Fiind agent mai vechi al CIA, a căutat probabil să-și verifice sau să-și completeze unele date ce constituiau informații, ieșind astfel în afara mandatului cu care plecase (tratatul Fokker).

De asemenea, s-a interesat și de numele a două surse («Badea» și celălalt abandonat, care în 1973 au votat împotriva partidului lor (U.C.D.) și deci în favoarea partidului de guvernământ (P.S.D.), condus la vremea respectivă de Willi Brandt. A vrut să știe numele reale și s-a uitat după ele în *Cartea deputaților* (care are fotografie și datele biografice ale deputaților) [...]

Tot vineri, 28 iulie a.c., după-amiază, a cerut să ardă ciornele notițelor făcute cu ocazia tratatelor. Am mers la complexul de cifru (numai aici există sobă de ars documentele). La complex s-a interesat dacă avem și aparatură de cifrat românească și dacă avem în dotare aparatură de apărare împotriva radiațiilor emenate de mașinile de cifrat.

Declarația dată de șeful rezidenței din Köln continuă cu alte aprecieri referitoare la semnale care ar fi putut să dea de gândit în ceea ce privea intenția lui Pacepa de a defecta.

„Vintilă avea unele ticuri: când era foarte supărat sau obosit clipea foarte des din ochi, se trăgea de sprâncene, căuta să-și tragă de sub bărbie câte ceva. În perioada 24-28.07.78 aceste ticuri le-a făcut foarte rar (în mod deosebit clipitul din ochi, care n-a apărut de loc).

Pacepa (al doilea din dreapta) cu Ștefan Andrei (mijloc), șeful Secției Relații Externe a C.C. al P.C.R., apoi ministru de Externe (1978-1985)

Concluzia mea: se liniștise, luase hotărârea care-l frământa.

Deși poate mai nesemnificativă, în ziua de 26 iulie, în mașină, în drum spre Bremen, s-a interesat de organizarea armatei noastre (componenta batalionului, regimentului, diviziei, C.A. [Corp Armată], Armată, număr de oameni, dotare) pornind de la arătarea de către noi a unor unități militare germane.

Unele acțiuni ale sale din ziua premergătoare fugii – cum sunt: cumpărarea unui obiect și dispariția sa, întrebarea pusă la hotel «unde poate găsi un restaurant cu specialități germane?» – le consider ca fiind acțiuni de derutare a cercetărilor pentru a ne pune pe urme false.

Apariția în ziarele vest-germane a unor presupuneri că ar fi fugit, că s-a predat unui serviciu de spionaj dușman, că ar fi fost dus de CIA într-o casă conspirativă a acestuia din Frankfurt pot fi simple speculații, dar mai degrabă dorința autorităților vest-germane de a ne face să parvină indirect unele informații pe care aceștia le-au obținut în decursul cercetărilor.

Fiind agent CIA și odată luată hotărârea de a fugi, consider că Vintilă nu se mai află în R.F.G. Probabil că în noaptea de 28/29.07. a fost dus la Frankfurt, de unde în scurt timp, cu un avion militar american, a fost transportat în S.U.A.“

În continuarea raportului său, generalul Ștefan Constantin propune și alte ipoteze privind dispariția lui Pacea:

„O altă ipoteză care poate intra în considerație, dar cu mult mai puțină probabilitate, cea mai aproape de adevăr, fiind după părerea mea, cea raportată anterior, este

și aceea a răpirii lui Vintilă. În sprijinul acestei ipoteze vine un singur fapt: n-a mai fost văzut ieșind din hotel.

Ar fi avut interes să-l răpească: o organizație teroristă arabă, pentru a afla unele date care să le ușureze întocmirea de planuri pentru acțiuni teroriste pe teritoriul țării noastre sau asupra unor personalități române care se deplasează în exterior. Dacă ar fi fost răpit pentru a obține ceva în schimb (teroriști deținuți în închisorile din R.F.G., de exemplu), acest lucru ar fi fost cunoscut până în prezent; organizații ale emigrației reacționare (legionare) sau iredentiști. Consider însă că aceștia nu au forța necesară pentru a comite un asemenea act, asupra unui delegat venit temporar, neanunțat din timp (camera am reținut-o chiar în dimineața zilei de luni 24.07 când am sosit la hotel). În plus, în toată perioada nu a fost observat filaj asupra noastră, lucru absolut necesar după părerea mea pentru a realiza un act de răpire în această situație; răpirea sa, de un serviciu de spionaj (CIA sau al U.R.S.S.). CIA ar fi putut să-l răpească numai într-o singură ipoteză – dacă nu era recrutat dinainte și să încerce recrutarea sa acum. Serviciul de spionaj al U.R.S.S. ar fi putut să recurgă la un asemenea act pentru a putea intra în posesia unor informații și a ne aduce prejudicii politice. Menționez că atât CIA, cât și sovieticii pot acționa în R.F.G. foarte bine. CIA în calitate de organ al unei țări care are trupe de ocupație în R.F.G., iar sovieticii prin posibilitățile pe care le oferă R.D.G. Scoaterea lui din hotel nu constituia o problemă. Și în acest caz, dacă s-a petrecut, consider că nu se mai află în R.F.G.

Ipoteza că a fost victima unei acțiuni întâmplătoare (jefuire), deși sunt unele indicii, mi se pare foarte puțin probabilă. Indiciile

I.M. Pacea împreună cu Nicolae și Elena Ceaușescu în S.U.A. (aprilie 1978)

pentru aceasta sunt mai degrabă rezultatul unor acțiuni combinative pentru a ne pune pe urme false, pentru a se șterge numele adevărate și a pierde timpul.“

În același raport generalul Ștefan Constantin propunea un plan de măsuri urgente de apărare a rezidenților împotriva unor provocări și căderi. În acest sens, el menționa:

„1. Menținerea restricției de întrerupere a muncii. Analizarea urgentă cu unitățile D.G.I.E. a întregii baze operative a lectoratului [consulatul de la Köln – *n.ns.*], scoaterea din preocupare a aceluia care prezintă pericol iminent pentru noi; stabilirea cazurilor ce mai pot rămâne în preocupare, în conservare.

2. Analiza situației cercetătorilor Neacșu (SD) [Spionaj economic – *n.ns.*], Traian (F) despre care există date că se cunoaște apartenența la organele noastre. Analiza în acest context a referentului Adrian (F) și a colegilor Willy (G), Bujor (SD). Luarea de măsuri de înlocuirea acestora cu ajutorul instituțiilor de care aparțin, respectiv M.A.E. [Ministerul Afacerilor Externe] și Min.[isterul] Ind.[ustriei] Chimice.

3. Analiza situației cercetătorilor întregului lectorat cunoscuți de Vintilă și luarea de măsuri pentru înlocuirea lor, într-un termen de maximum trei luni. În primă urgență înlocuirea cercetătorilor Dinescu (G), Cristian și Alexandru (E), care au în legătură surse cunoscute de Vintilă. Retragerea acestora de la post, trimiterea înlocuitorilor să se facă împreună cu unitățile de care aparțin.

4. Pentru derutarea organelor C.I. [contra-informații] dușmane să se ia măsuri ca, paralel cu retragerea cadrelor noastre, să fie retrase de la post și cadre ale altor ministere, aflate în R.F.G. de 7-9 ani, cum sunt: Stoica Constantin (M.C.E.C.E.I.) [Ministerul Comerțului Exterior și Cooperării Economice Interna-

ționale – *n.ns.*], Vladu Constantin și Mazilu Gh. (M.E.F.M.C.) [Ministerul Economiei Forestiere și Materialelor de Construcție – *n.ns.*], Suci Ion (U.C.E.C.O.M.), Grossman Alex (Românoexport), Iordănescu C. (Românoexport).

5. Să se renunțe la trimiterea la post a cercetătorului Georgescu (SD), care urma să îl înlocuiască pe cercetătorul Neacșu (Georgescu este cunoscut de Vintilă).

6. Continuarea prevenirii unor agenți și pregătirea lor asupra celor ce trebuie să declare în cazul în care vor fi întrebați despre relațiile cu noi: Micu (E), Martin (E), Crăciun (E), Hašek (SD), Kurt (G). Menționez că cu Micu, Martin, Hašek, Kurt întâlnirile au loc în Austria.

7. Având în vedere mărirea coloniei române din R.F.G., răspândirile ei (în șase orașe de pe teritoriul vest-german) propun ca Brigada F să fie suplimentată pe acest spațiu cu încă un post. Ofițerul care ocupă acest post să fie însărcinat numai cu munca privind apărarea coloniei, iar celălalt ofițer să răspundă de penetrarea în obiectivele stabile.

8. Pentru continuarea totuși, în anumite limite, a muncii informativ-operative, să se aprobe ca împreună cu unitățile G, SD, F, E să se amelioreze repartizarea sarcinilor ce revin lectoratului în problemele principale (emigrație, iredentiști). Să se aprobe continuarea acțiunilor începute în acțiunea «Bujorul», unde nu au fost antamate surse operative.

9. Întocmirea unei liste cu ofițerii care au semnalări că sunt cunoscuți de organele vest-germane sau pot fi dați pe listă de Vintilă. Interzicerea ca aceștia să mai meargă în R.F.G.

10. Analizarea posibilității schimbării legitimațiilor cu care Vintilă a plecat în R.F.G., în mod deosebit cea de intrare la C.C. al P.C.R., de intrare în sediul D.G.I.E.

General-maior
Constantin Ștefan” ■

Într-o caleașcă în timpul vizitei în S.U.A.

DECEBAL - STRATEG ȘI DIPLOMAT

CONSTANTIN PETOLESCU

A ajuns pe tron într-un moment dramatic al relațiilor dintre daci și romani. Cadrul istoric este schițat de istoricul târziu Iordanes, în Getica: „Pe când domnea împăratul Domitian, goții [cum îi numește acest autor pe geto-daci], de teama zgârceniei acestuia, desfăcură alianța pe care o încheiaseră odinioară cu alți împărați și începură să devasteze malul Dunării, stăpânit de multă vreme de Imperiul Roman, nimicind armatele și pe comandanții lor. În fruntea acestei provincii era pe atunci, după Agrippa, Oppius Sabinus, iar la goți [daci] domnia o avea Diurpaneus; dându-se lupta, romanii au fost învinși, lui Oppius Sabinus i s-a tăiat capul, iar goții [dacia], năvălind asupra multor castre și orașe, au prădat ținuturile ce atârnavă de Imperiu.”

Iordanes spune că motivul care i-a îndemnat pe daci să rupă pacea cu romanii era teama de zgârcenia lui Domitian, care decisese poate reducerea stipendiilor plătite regilor barbari de la granițele lumii romane. O astfel de decizie a împăratului se putea datora însă și unor dificultăți economice reale prin care trecea Imperiul, precum și temerii că subsidiile romane serveau la întărirea unui fost și viitor inamic.

Conflictul a început în iarna anilor 85/86, când dacii conduși de regele Douras (Diurpaneus) au trecut Dunărea pe gheață. Istoricul roman Tacitus, contemporan cu evenimentele, aprecia că prin acest atac, pentru romani „nu se mai puneau în discuție [doar] hotarul Imperiului și un mal, ci taberele de iarnă ale legiunilor și stăpânirea provinciilor noastre”. Reacția romană nu a întârziat. În biografia împăratului Domitian, Suetonius consemnează că acesta „a întreprins expediții, fie de voie, fie de nevoie; de voie, împotriva chattilor (populație germanică); de nevoie, una împotriva sarmatilor, deoarece au măcelărit o legiune împreună cu comandantul ei, și două împotriva dacilor; prima, după ce a fost înfrânt consularul Oppius Sabinus, iar a doua după înfrângerea lui Cornelius Fuscus, comandantul cohortelor pretoriene, căruia îi încredințase comanda supremă a războiului”.

La vremuri noi, rege nou

Cassius Dio apreciază: „cel mai însemnat război de atunci a fost cel împotriva dacilor, asupra cărora, în vremea aceea, domnea Decebal”. La rândul său, Orosius nu s-a mai oprit asupra începutului conflictului pentru a arăta „cât de mari au fost luptele lui Diurpaneus, regele dacilor, cu comandantul Fuscus, și cât de mari dezastrele romanilor”; le-ar fi enumerat „într-o înșirare lungă, dacă [n-ar fi făcut-o] Cornelius Tacitus, care a tratat în mod foarte amănunțit această istorie...”

În sfârșit, de la Iordanes știm că „Domitian a plecat cu toate forțele sale în Illyricum și, încredințând conducerea aproape întregii armate comandantului Fuscus și câtorva

bărbați aleși, i-a obligat să treacă peste Dunăre împotriva lui Diurpaneus...”

Sosind el însuși în Moesia, în anul 86, împăratul Domitian a divizat provincia în două. Guvernarea Moesiei Superior a fost încredințată lui L. Funnisulanus Vettonianus (dintr-o inscripție aflăm că, în calitate de guvernator al acestei provincii, în același an 86 a fost decorat de împărat, ca răsplătă a contribuției sale la curățarea provinciei de invadatorii nord-dunăreni), iar cea a Moesiei Inferior lui M. Cornelius Nigrinus Curiatius Maternus (decorat și el în două rânduri în războiul cu dacii, în 86 și 88).

Iordanes ne mai informează că armatele romane, sub comanda lui Cornelius Fuscus, au trecut Dunărea, evenimentele căpătând o întorsătură gravă pentru regatul dacic. În aceste împrejurări, cum aflăm din *Excerpta Valesiana*, „Douras (Diurpaneus), care domnise mai înainte, lăsase lui Decebal de bună voie domnia”. În genere, se crede că gestul său ar fi fost determinat de faptul că se afla la o vârstă înaintată. Oricum, alegerea lui Decebal ca urmaș a avut în vedere nu doar faptul

că era un succesor legal la tron și în puterea vârstei, ci și pe acela că avea reale calități de comandant militar și diplomat. Iată caracterizarea pe care i-a făcut-o Cassius Dio: „...foarte priceput la planurile de război și iscusit în înfăptuirea lor, știind să aleagă prilejul pentru a-l ataca pe dușman și a se retrage la timp. Dibaci în a întinde curse, era un bun luptător și se pricepea să folosească izbânda, dar și să iasă cu bine dintr-o înfrângere. Din această pricină, multă vreme a fost un dușman de temut pentru romani”.

Nu este însă exclus ca Diurpaneus să fi plătit cu tronul neinspirată rupere a relațiilor cu Roma, care a mutat războiul pe pamântul Daciei. Căci iată ce scrie Cassius Dio: „Decebal, regele dacilor, a trimis soli lui Domitian și-i făgădui pacea”, ofertă respinsă de împărat. Forțele romane comandate de Cornelius Fuscus, prefectul pretoriului, trec la nord de fluviu. Același istoric relatează în continuare: „Când a aflat aceasta, Decebal i-a trimis o solie, în bătaie de joc, spunând că va încheia pace dacă Domitian are să vrea ca fiecare roman să-i dea lui Decebal, anual, câte doi oboli [monedă măruntă]. Iar dacă nu va primi această propunere, Decebal spune că va duce mai departe războiul și că romanii vor avea de îndurat mari nenorociri.”

Armata romană trecuse Dunărea pe un pod de vase (istoricul Dumitru Tudor credea că acest pod ar fi fost cel identificat între localitățile Vadin din Bulgaria și Orlea, mai exact Grojdibodu, din sudul Olteniei). Iordanes ne spune că „geții, care n-au fost luați pe neașteptate, au pus mâna pe arme și chiar la prima ciocnire îi înfrâng pe romani, îl omoară pe generalul lor Fuscus și pradă bogățiile din

Împăratul Domitian

tabăra soldaților“. Dezastrul s-a petrecut probabil în primăvara anului 87, o serie de unități romane fiind complet nimicite (după unii istorici, *Legio IV Alaudae* și-ar fi pierdut chiar stindardul pe câmpul de luptă).

Înfrângerea a produs o puternică impresie la Roma; în anul următor (88) împăratul pornește o nouă expediție contra dacilor, sub conducerea lui Tettius Iulianus, noul guvernator al Moesiei Inferior, care cunoștea bine situația de la Dunăre (cândva, în anii 67-68, el comandase Legiunea VII Claudia, acoperindu-se de glorie în luptele cu dacii). Cei doi adversari s-au întâlnit la *Tapae* (azi Poarta de Fier a Transilvaniei, pe drumul ce pornea de la Tibiscum spre Țara Hațegului și Sarmizegetusa Regia). Bătălia a fost sângeroasă, dacii fiind învinși.

Învinsul învingător

Generalul Tettius Iulianus nu a putut să fructifice victoria. Explicația lui Cassius Dio e neconvingătoare: „Decebal – scrie el – se temu ca romanii victorioși să nu pornească spre capitala lui. De aceea, tăie copacii din preajma lor [la o oarecare înălțime] și puse arme pe trunchiuri, pentru ca dușmanii să creadă că sunt soldați și să se retragă înspăimântați. Ceea ce s-a și întâmplat“. Motivul opririi înaintării romane a fost cu totul altul. Iată ce relatează același Cassius Dio: „Domi-

Secvență din timpul sângeroasei bătălii de la Tapae

tian vru să se răzbune pe cvazi și marcomani, fiindcă nu-l ajutaseră împotriva dacilor. Veni în Pannonia, ca să se lupte cu ei [...] Învinși și pus pe fugă de marcomani, Domitian a pornit grabnic o solie la Decebal, regele dacilor, îndemnându-l să încheie un tratat, pe care el [Domitian] îl refuzase mai înainte, deși [Decebal] i-l ceruse adesea. Decebal primi propunerea de pace (căci era la mare strâmtoare [fusesse învins la Tapae]), dar nu a vrut să vină el însuși să stea de vorbă cu Domitian, ci l-a trimis pe [fratele său] Diegis, împreună cu câțiva bărbați, ca să-i predea armele și câțiva prizonieri, sub cuvânt că i-ar avea numai pe aceștia“. După sosirea lui Diegis, „Domitian i-a pus o diademă pe cap – ca și cum [el Domitian] ar fi fost un adevărat învingător și omul în stare să dea un rege dacilor –, iar soldaților lui le împărți onoruri și bani“.

Condițiile păcii erau probabil reciproc avantajoase, deși istoriografia romană este

de altă părere. Cassius Dio scrie că Domitian „cheltuise foarte mulți bani pentru încheierea păcii, căci fără întârziere dădu lui Decebal nu numai însemnate sume de bani, dar și meșteri pricepuți la felurite lucrări folositoare în timp de pace și de război și făgădui să-i dea mereu multe“. În realitate însă, pacea nu era deloc umilitoare pentru statul roman; în calitate de rege prieten și aliat al poporului roman

(*rex amicus et socius populi Romani*), Decebal garanta liniștea la frontiera Dunării de jos – atât din partea propriilor supuși, cât și a altor neamuri barbare (sarmati, marcomani, cvazi). Dar în această situație, Decebal trebuia să consimtă că trupele romane din Moesia Superior să treacă prin regatul său – *per regnum Decebali*, cum glăsuiește o inscripție contemporană –, sub conducerea unui destoinic *primus prilus* (ofiter superior roman), C. Vellius Rufus, pentru a lupta din nou cu marcomanii.

O altfel de pace

Lucrurile s-au schimbat însă odată cu venirea la tron a împăratului Traian (98-117). În panegiricul rostit în anul 100 în fața împăratului, Pliniu cel Tânăr afirma: „Acum primim ostatici și nu îi cumpărăm și nici nu mai încheiem un tratat cu pierderi uriașe și plătind sume imense, numai ca să părem învingători“. Într-adevăr, Traian a redus drastic sau a tăiat subvențiile plătite

regilor barbari. Cât despre daci, același autor scria: „Prin urmare, au prins curaj, au scuturat jugul și nu mai luptau cu noi pentru libertatea lor, ci pentru supunerea noastră și nu mai încheiau un armistițiu decât pe picior de egalitate și ca să primească ei condițiile noastre, trebuia ca mai întâi noi să le primim pe ale lor“.

Mai moderat și lucid, având un interval de mai bine de un secol între evenimentele relateate și vremea când scria, Cassius Dio afirmă că Traian „cugeta la cele savârșite de aceștia [daci] și era copleșit când se gândea la sumele de bani pe care romanii trebuia să le plătească în fiecare an. Vedea apoi că puterea și îngâmfarea dacilor sporesc neconținut“.

Decebal și-a dat seama de noua orientare în politica romană, dar nu avem niciun motiv să credem că el i-a provocat în vreun fel pe romani. A respectat pactul cu Domitian, chiar atunci când Traian i-a tăiat subsidiile; cel puțin, izvoarele nu lasă să se înțe-

leagă că s-ar fi petrecut vreo reacție la măsurile luate de Traian.

Trecem peste primul război dacic (*Magazin istoric*, nr. 11/2006); a urmat pacea, de data aceasta cu stipulații grele pentru Decebal și regatul său. Cea mai dură era anexarea unei părți a Daciei: Oltenia, Muntenia, sudul Moldovei, Banatul și sudul Transilvaniei (până la linia Mureșului inferior și a Oltului transilvănean). Teritoriul ocupat a fost împânzit de caste și înțesat cu armată (legiuni și trupe auxiliare), puse sub comanda unui general roman, *Longinus* (identificat cu Cicatricula Pompeius Longinus, fost consul, care guvernase anterior provinciile Pannonia și Moesia Superior). Acest teritoriu a fost temeinic legat de imperiu printr-un pod de piatră peste Dunăre, operă a arhitectului Apollodor din Damasc.

Cassius Dio ne informează însă că regele nu a respectat strict condițiile păcii: își fău-

primea dezertori și trimitea soli la popoarele vecine sau mai îndepărtate aflate în dușmănie cu imperiul. Acuza romană era menită să justifice în fața contemporanilor, a zeilor și a istoriei că vinovat de război era Decebal! Așadar, „Senatul decreta că Decebal este din nou vrăjmas“.

Regele dac a încercat totuși să rezolve conflictul pe cale diplomatică, cerând pace. Abia apoi a recurs la mijloace disperate: încercarea de asasinare a lui Traian, capturarea generalului Longinus, comandantul trupelor de ocupație din Dacia.

Urmând filmul rezistenței eroice a dacilor, derulat cu sobrietate pe fusul Columnei lui Traian, ajungem la actul disperat și eroic al sinuciderii regelui dac (scena CXLV): „Când a văzut Decebal că scaunul lui de domnie și toată țara sunt în mâinile dușmanului, că el însuși este în primejdie să fie luat prizonier, își curmă zilele. Capul său fus dus la Roma“, scrie Cassius Dio. ■

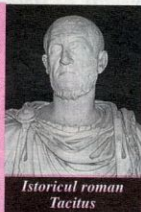

Suetonius (miniatură dintr-un manuscris medieval) a scris și o biografie a lui Domitian

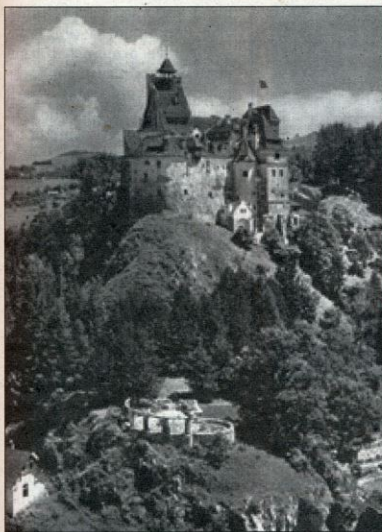
Din păcate, nu toate izvoarele antice au ajuns până la noi, unele s-au pierdut cu totul, altele ne-au parvenit fragmentar și în transcrieri târzii. Principalele scrieri (cartea a XII-a din *Istoriile* lui Tacitus, în care erau narate războaiele lui Domitian cu dacii, *Dacicele* împăratului Traian sau *Geticele* medicului Crito) au dispărut aproape fără urmă. În expunerea noastră ne referim de câteva ori la scrierile lui Plinius cel Tânăr și ale lui Suetonius. Principala sursă de informare rămâne însă *Istoria romana* a lui Cassius Dio (în limba greacă), deși evenimentele care ne interesează au ajuns la cunoștința noastră numai sub forma unor rezumate sau excerpte târzii (în special la Xiphilinus și Zonaras, autori bizantini din secolele X-XI).

Simple referiri, fără valoare istorică deosebită, întâlnim la scriitorii din secolul al IV-lea: Aurelius Victor (*De Caesaribus*, 13,3), Eusebius din Caesarea (*Chronicon*, 194, 5 b), Eutropius (VIII, 61), Rufius Festus (*Breviarium*, VII), Themistios (*Orationes*, VIII), Historia Augusta (*Regilianus*, 10,8); la unii autori târzii, precum Orosius, Iordanes (*Romana*, 217) și Ioannes Lydus (*De magistratibus*, VI, 28). Mai menționăm Lexiconul lui Suidas din secolul al X-lea și *Excerpta Valesiana* (extrase datorate lui Henri de Valois, din secolul al XVII-lea).

Cunoștințele noastre asupra subiectului sunt completate în mod substanțial de izvoarele epigrafice, singurele care au șansa de a se îmbogăți prin descoperiri noi, ceea ce s-a și întâmplat de mai multe ori în ultimele decenii. În sfârșit, pentru domnia lui Decebal și războaiele dacice, Columna lui Traian rămâne o sursă importantă de informații.

Istoricul roman Tacitus

Castelul Bran

Cetatea Bran a fost ridicată după anul 1377 de orașul Brașov (Magazin istoric, nr. 1/2002). La 1651, dreptul de proprietate al orașului Brașov asupra cetății a fost consfințit de Stările Principatului ardelean. În anul 1920, orașul Brașov a oferit reginei Maria a României proprietatea asupra cetății (Magazin istoric, nr. 12/2003). „Retușând” vechea cetate, regina a transformat Branul într-una dintre reședințele favorite. La moartea ei, în 1938, prin testament, castelul a revenit fiicei Ileana, principesa a României și arhiducesă de Habsburg, și a rămas în proprietatea acesteia, până în 1947.

BRANUL: DE LA REȘEDINȚĂ RĂGALĂ LA MUZEU REPUBLICAN

Regina Maria și principesa Ileana

BOGDAN FLORIN POPOVICI

Grație cărților scrise de principesa Ileana, se pot reconstitui ultimii ani ai familiei regale la Bran. Însemnările surprind treptata înstaurare a puterii comuniste și momentul din decembrie 1947, al abdicării regelui Mihai și proclamării Republicii Populare Române.

Plecarea principesei din Bran, descrisă în cartea sa, *Trăiesc din nou*, nu încetează să emoționeze. „Ni s-a dat voie să luăm numai lucruri personale – adică haine, lenjerie de pat și tacâmuri de argint pentru opt persoane –, dar nicio lucrare de artă, deoarece acestea erau «proprietatea

poporului», nici covoare, nici bijuterii, cu excepția celor care erau în mod indiscutabil «bijuterii de familie», nu dobândite în ultimii ani.” Sosită la castel, arhiducesa Ileana a constatat că Branul devenise deja „proprietatea poporului”: „nu li s-a permis [celor din suită] să împacheteze nimic până la

Din 1957, castelul intră în circuitul turistic

venirea mea și castelul era încă încuiat și sigilat, dar la sosirea mea gărzile l-au deschis. M-am plimbat prin încăperi, urmată mereu de unul sau altul dintre păzitorii mei și mi-am luat adio de la această reședință atât de dragă mamei și mie. Se năpusteau spre mine de fiecare dată când atingeam un obiect, să vadă dacă nu «furam» ceva...". Aceste însemnări par a fi confirmate și de faptul că la 31 decembrie 1947, deci în lipsa proprietarei, s-a realizat un inventar al bunurilor existente în castel. Pe baza acestui inventar, coroborat cu următoarele inventare care s-au făcut, se poate identifica cu precizie ce anume a fost luat din castel de familia arhiducală.

Sub atență supraveghere

La 7 ianuarie 1948, ora 15.30, fosta proprietară a castelului, împreună cu familia (arhiducele Anton de Habsburg și copiii: Ștefan, Maria-Ileana, Alexandra, Dominic, Maria Magdalena și Elisabeta) au părăsit Branul. Și-a luat rămas bun de la spitalul pe care îl crease și îl

condusese. „M-am dus la fiecare din cei care așteptau: pacienții mei, prietenii mei și cei cu care lucrasem din greu... Nu mai reușeam să scoatem nici un cuvânt, dar lăsam lacrimile să curgă pe obraji fără să ne fie rușine...”.

Există în carte și un pasaj deosebit de interesant, ce a stârnit curiozitatea cercetătorilor, dar care a rămas încă enigmatic: „Numai cu unul singur nu am schimbat această îmbrățișare, căci la acea oră adevărul era prea transparent și știam că ar fi fost un sărut fățarnic. Nu aveam resentimente. Puteam să iert, dar nu puteam să mă prefac”. Cine era misteriosul personaj nu știm. Oricum, acesta se pare că acționase într-adevăr destul de radical împotriva arhiducesei, dacă comparăm atitudinea principesei cu cea față de o altă persoană: „La poartă stătea vechiul meu prieten, cârciumarul, în privința căruia fusesem avertizată că era comunist [...], aruncându-și brațele în jurul meu, m-a sărutat din toată inima, amestecându-și lacrimile cu ale mele – «să-ți amintești că tu ești Ileana noastră dragă;

nimic nu o să poată schimba asta, copilul nostru drag!».”.

Plecarea principesei a generat, poate firesc în condițiile interzicerii subiectului, apariția unei serii de legende. Diversi localnici își asumau tot felul de gesturi „curajoase” față de principesă, unele dintre ele infirmate de memoriile acestora. În perioada comunistă se vorbea despre faptul că reședința a rămas în părăsire, iar localnicii ar fi prădat cetatea. La deschiderea muzeului, căruțorul ar fi mers din casă în casă și ar fi recuperat diverse obiecte care erau inițial în castel. Documentele de arhivă infirmă însă astfel de aserțiuni, aruncând o nouă lumină asupra evenimentelor.

Din punct de vedere juridic, abia la 26 mai 1948, prin Decretul 38 al Prezidiului M.A.N., s-a decis ca bunurile fostului rege Mihai I și ale membrilor fostei familii regale să intre în proprietatea statului. La 19 iunie 1948, în *Monitorul oficial* nr. 140, s-a publicat decizia Consiliului de Miniștri, care, pe baza raportului ministrului Justiției nr. 58.402, din 18 iunie 1948, decidea că se trec în administrația și folosința autorităților „castelul Bran, compus din 2 corpuri, cu un total de 57 camere, cu inventarul respectiv, situat în comuna Bran, județul Brașov, fost proprietatea Ileana, la Ministerul Artelor și Informațiilor”.

Așa cum arătam deja, încă înainte ca statul român să intre legal în proprietatea castelului, a fost realizat un inventar extrem de amănunțit, în care au fost trecute (cel puțin aparent) toate bunurile evaluabile existente în cetate. Astfel, găsim descrise camerele și culoarele, tacămurile și lenjeria, cărțile și mobilierul. Același tipic s-a urmat în toate celelalte inventarii; dat fiind

faptul că și în cazul altor naționalizări s-a procedat identic, se poate presupune că era vorba despre o regulă generală în perioada respectivă.

După inventarul din 31 decembrie 1947, în luna februarie 1948 s-a realizat un altul, prin care se asigura predarea-preluarea bunurilor. O comisie, compusă din inspectorii economici Virgil Tomescu, Eugen Irimia și inginer Leon Gronich, însoțiți de arhitectul H.M. Braier din Brașov, au sosit la Bran și au realizat atât o descriere a imobilului, cât și un plan al castelului. În evaluarea lor, construcția valora 27 milioane lei, cu precizarea că nu s-a luat în considerare valoarea istorică a clădirii. Aflăm, la încheierea procesului-verbal, că se va continua cu „evaluarea celorlalte bunuri acordate ministerelor de Interne și Silviculturii”. Așadar, deși juridic imobilul încă nu aparținea statului român, proprietățile erau luate deja în administrație de diverse ministere.

După decizia juridică din luna iunie, s-a făcut împărțirea moștenirii regale între diverse instituții ale statului. Cu această ocazie, la 8 iulie 1948

s-a realizat o nouă inventariere generală a bunurilor, „cu indicația distribuirii lor către ministerele interesate”. Aflăm că o serie de terenuri și bunuri au fost atribuite Ministerelor de Interne, Silviculturii, Artelor și Informațiilor, în timp ce „bunurile lipsă după inventarul inițial... au fost predate parohiei Bran-Centru” (sic!). Remarcăm așadar, că în intervalul menționat, o serie de bunuri lipseau deja, comparativ cu inventarele anterioare. O altă comisie de inventariere a bunurilor artistice, condusă de George Oprescu, a identificat, ridicat și depozitat în Casa de ceați o serie de obiecte. În zilele de 14-18 august 1948, Ioan D. Ion, administratorul castelului Bran, preda lui Alexandru Sălceanu și Gogu Rădulescu costumele existente la castel, în total 129 piese. Și aici s-au constatat deja lipsuri față de inventarul anterior. Desigur, se ridică întrebarea, în condițiile în care exista custodie asupra obiectelor și un administrator angajat, dacă nu cumva lipsurile s-au produs cu știința acestora... La 2 septembrie 1948, administratorul preda aceleși persoane

„covoarele, chilimurile (scoarte înflorate) și diferite bibelouri din castelul Bran, în total 93 bucăți. La 7 septembrie 1948, cei doi reprezentanți, Alexandru Sălceanu și Gogu Rădulescu, pe baza delegației Ministerului Artelor și Informațiilor, au ridicat de la administratorul Ioan D. Ion costumele găsite la castelul Bran în vederea predării acestora Teatrului Național din București, mai precis domnilor C. Mănolescu, S. Grunberg și I. Popa. Biserica de lemn și o serie de alte construcții și terenuri vor fi date Ministerului de Interne.

Oamenii muncii vizitează castelul

La 14 ianuarie 1949, ministrul Artelor și Informațiilor solicita o inventariere a bunurilor de la castelul Bran, necesare la înființarea casei de odihnă. Pe de altă parte, o serie de cărți și mobilier au fost transferate către proaspăt înființatul Cămin cultural „Gheorghe Lazăr” din Bran.

Odată rezolvată problema proprietății, le revine întreținerea Ministerului Culturii și Comisiei Monumentelor Istorice. Administratorul castelului a adresat o serie de rapoarte la București, menționând deteriorarea acoperișului și infiltrațiile de apă în ziduri, care afectează tablourile existente încă în castel. Reacția a fost promptă, căci la 25 mai 1949, Ștefan Balș, din cadrul Comisiei Monumentelor Istorice, solicita „punerea la adăpost a monumentului istoric” și luarea de măsuri pentru repararea acestuia. S-au întocmit devize și în octombrie 1949 Cooperativa „Reconstrucția” Brașov a primit lucrarea, terminând reparațiile la 5 decembrie.

La 1 octombrie 1950, castelul Bran a fost declarat monu-

Apartamentul reginei Maria de la Bran

Curtea interioară, iarna

ment istoric și a trecut în subordinea Așezămintelor culturale. Din acest punct de vedere, el revenea la vechiul statut. După anul 1886, Branul fusese considerat monument istoric și inclus ca atare pe *Lista bunurilor culturale săsești*. Odată cu trecerea castelului în proprietatea reginei Maria, aceasta a realizat o serie de intervenții arhitectonice, dar nu există mărturii că cineva de la Comisia Monumentelor Istorice s-ar fi interesat de castel ca monument istoric. Or, după octombrie 1950, Branul revine la statutul său anterior, de monument istoric. Era deschisă deja posibilitatea transformării acestuia în muzeu.

De altfel, încă din 1949, oamenii muncii sosiți la odihnă în comunele brănele solicitau Ministerului Culturii aprobarea de a vizita castelul. Desigur, rămâne de văzut în ce măsură nu erau vizite pregătite pentru grupuri organizate, deoarece este suspectă rapiditatea circulației corespondenței între Bran și București în acea perioadă. Astfel, într-o cerere din 12 august 1949,

redactată „în numele colecți-vului Căminului de zi al Ministerului Sănătății ce se găsește în colonie în localitatea Bran” citim: „Vă rugăm să binevoiți a ne aproba vizitarea castelului Bran, vizita fiindu-ne de folos în misiunea pe care o avem de a dezvolta spiritul artistic la copii. Trăiască Republica Populară Română”. La fel, la 18 august 1949, salariații Departamentului Aprovizionării Armatei, aflați la Casa de odihnă de la Bran, cer ministrului o aprobare pentru a vizita castelul. În ambele cazuri autorizația a sosit prompt.

Dincolo de aceste lucruri, viața administratorului de la Bran, Ioan D. Ion, și a paznicului Vasile Colibiță nu erau deloc de invidiat. Administratorul se plângea superiorilor că parcul castelului era folosit uneori de primar ca scurtătură în drumurile sale. Atrăgându-i-se atenția, primarul a reacționat violent, spunând că acum castelul e al poporului și dacă administratorul stă în casa exploataților, asta nu îi dă nici un drept să îi interzică lui să treacă prin parc. Pe de altă parte, chiar în ziua de-

clarării Branului ca monument istoric, paznicul arăta că el vrea să plece, pentru că nu era localnic și slujba era prea grea pentru un singur om, deoarece „castelul este situat mai ales în pădure, unde este foarte urât noaptea, este foarte întuneric și trebuie să dau micul meu salariu numai pe baterii”.

Castelul a suferit deteriorări și în anii următori, care au implicat lucrări de restaurare. Deși încă din 1954, în ziarul local *Drum pou* se preconiza deschiderea unui muzeu la Bran, se pare că degradarea clădirii a împiedicat acest lucru. Sunt menționați despre reparații în 1954 și 1955, când au lucrat echipe de zidari, ceea ce înseamnă că intervențiile s-au efectuat mai ales la ziduri.

Muzeul poporului

În 1955, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri 661/22.04.1955, s-a elaborat *Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R.*, unde, la poziția 2.666, figurează Cetea Bran, iar la poziția 2.662 este menționată bisericuța de lemn a castelului. Legat de această ultimă construcție, trebuie spus că bisericuța, datând din 1731, fusese adusă de lângă Reghin de regina Maria, după ce arhitectul Carol Liman o identificase într-una dintre excursiile sale. Există mărturii contradictorii dacă a fost sau nu abandonată după 1948; oricum, în primăvara anului 1956, deși era declarată monument istoric, patriarhul României, Iustinian Marina, a dispus ca bisericuța de lemn să fie demontată și reasamblată la Cricov, Prahova, unde se află și în prezent.

În perioada următoare, profesorul Emil Micu, ajutat de profesorul Teo Zeligys, a fost însărcinat cu organizarea

muzeului. Nu se cunosc foarte multe date despre activitatea depusă. Este însă foarte puțin probabil ca citata legendă despre recuperarea obiectelor aparținând familiei regale de la localnici să fie reală, deoarece, cum am văzut, exista o persoană care preluase în gestiune bunurile; în plus, o serie întreagă de bunuri fuseseră preluate de diverse instituții. Cert este că deschiderea muzeului a fost precedată și urmată de o intensă campanie propagandistică.

Astfel, în 1956, Ștefan Petraru scria în *Drum nou*: „Muntenii din așezările Branului au cunoscut în stăpânirea «regalității» pe cei mai cruzi dușmani din toate vremurile. Răsuna jalea poporului asuprit în tulnice cutremurând codrii, în doinele din caval pe văile munților, răzbătea în cântece de împotrivire chemarea la luptă. În 1947, în pădurile din munții Branului a răsunat cornul ultimei vânători «re-

gale», iar la sfârșitul aceluiași an ornicul castelului Bran a vestit ultimul ceas al monarhiei. Străvechiul [castel] a devenit bun al poporului, monument istoric prețuit și păstrat cu toată grija”. La fel se întâmplase și cu „vilele în care trădăveau în trecut slugile regalității [și care] adăpostesc azi un preventoriu”.

Nu cunoaștem cu precizie data deschiderii muzeului. Fostul director Titus Hașdeu ne-a precizat luna mai 1957. Data pare a fi reală, deoarece în ziarul *Volkszeitung* din Brașov, la 30 mai 1957, se vorbea într-un articol despre muzeul cu caracter republican care se deschidea și care urma să permită accesul „celor ce muncesc” pe locurile unde înainte se plimbau doar cei din familia regală. Nu am găsit nici o referință în ziarul local de limbă română *Drum nou*, exceptând prima pagină din 6 iunie 1957, unde erau reproduse două fotografii, una

a intrării în cetate, iar cealaltă a Camerei castelanilor. Toate acestea par a sugera că la sfârșitul lunii mai 1957 a avut loc inaugurarea noului muzeu. Spre sfârșitul anului apărea și primul ghid al muzeului, redactat de Emil Micu. Ulterior, în anul 1961, s-a deschis și secția etnografică.

În anii care au urmat s-au preconizat noi amenajări la castel. Astfel, în ghidul din 1963, redactat de Ana Maria Henegariu, se preciza: „Inspirat de cunoscutul prost gust al Hohenzollernilor din România, arhitectul Karl Liman a făcut în cetate o multime de schimbări arhitecturale, care au stricat în mare măsură vechea construcție [...] Aceste regretabile «modernizări» vor fi cu timpul înlăturate, iar castelul își va relua înfățișarea autentică.” Din fericire, aceste idei nu au căpătat sprijin și monumentul s-a păstrat așa cum a ajuns el la mijlocul secolului al XX-lea.

La muzeul Bran a dăinuit însă o atitudine ofensivă împotriva familiei regale: „Sus, în cetate, noii stăpâni, veneticii Hohenzollerni, duceau o viață de lux, trândăvie și petreceri pe seama țăranilor muncitori din satele brăne, care-și câștigau cu greu viața.” Profilul muzeului a fost conturat exclusiv pe aspectele sale medievale, chiar dacă, după anii '70, cu o mică virulență față de familia regală. Oricum, până după 1990, perioada regală nu și-a găsit locul în expoziții. După acest an însă, a început o ofensivă, recuperatorie sau conjuncturală, în care partea medievală a muzeului aproape a fost dată la o parte, iar locul central în preocupările muzeului l-au ocupat regina Maria și, periferic, principesa Ileana. ■

Principesa Ileana, moștenitoarea castelului, pe vapor, în drum spre America

Eveniment

„Poți iubi o țară și oamenii acelei țări și prin suferință, și sufletul meu acolo este adăpostit, și dacă eu spun acest lucru, nu mă refer numai la obștea mea, care nu mai există [...] Acolo, biografia mea, existența mea își au rădăcinile... Venind aici [în Germania], m-aș simți un exilat. Poate am norocul să mor acolo, să fiu îngropat în cimitirul din Roșia, unde românii și țiganii mă vor duce, că sașii n-or să mai aibă putere...

Chiar dacă mor mâine, cei bătrâni care mai sunt n-or să aibă putere să-mi ducă copârșeul. Dar acolo sunt acasă...” (Eginald Schlattner, fragment dintr-un interviu luat de Rodica Binder, Köln, februarie 2001).

CU RADU GABREA, DE LA LITERATURĂ LA FILM, PRIN VIAȚĂ...

Romanul Cocoșul decapitat (Der geköpfte Hahn, Editura Paul Zsolnay, Viena, 1998) a impus în literatura europeană un scriitor necunoscut până atunci. Eginald Schlattner (n. 1933) debuta la 65 de ani cu o tulburătoare carte despre valorile eterne ale omeniei, întrajutorării, conviețuirii pașnice, ale credinței în Dumnezeuul tuturor îndurărilor, ale cultului familiei, prieteniei, ale toleranței și ale libertății de gândire și de trăire.

Născut și educat într-o familie de sași, la Arad, și-a petrecut anii tineri la Făgăraș, orașul din Țara Bârsei în care comunitatea săsească exista de peste opt veacuri și trăia în bună înțelegere cu alte etnii: români, maghiari, evrei, armeni, țigani.

A vrut să-și închine viața slujirii Domnului, dar în anul 1953 a fost eliminat din Institutul Evanghelic din Cluj, fiind nevoit să urmeze studii de matematică și hidrologie. Patru ani mai târziu, în 1957, înainte de a-și susține examenul de licență, a fost arestat și condamnat de Tribunalul Militar „pentru tănuirea delictului de înaltă trădare”. După detenție, „doi ani în regim celular la Securitatea din Brașov și 23 de luni sub anchetă”, cum însuși mărturisește, Eginald Schlattner a fost muncitor zilier într-o fabrică de cărămizi, apoi tehnician constructor și desenator tehnic. În 1969 și-a susținut licența în hidrologie. A lucrat ca inginer până în 1973, când și-a reluat studiile teologice. În 1978 a primit spre slujire parohia Evanghelică din Roșia, de lângă Sibiu.

Cocoșul decapitat reface unele momente din istoria comunității săsești din Făgăraș sub cavalcada evenimentelor războiului început la 1 septembrie 1939. În august 1944, când începe propriu-zis romanul, comunitatea este împărțită, conviețuirea cu celelalte etnii este amenințată de ideologii șovine, rasiste, dușmăniile mocnite răbufnesc distrugător. Pregnantă este frica produsă de apropierea Armatei Roșii.

Povestea cu ample rezonanțe umane închisă în paginile cărții, tulburătoarele semnificații istorice cu trimitere la zilele noastre au trezit interesul regizorului Radu Gabrea (n. 1940), care a adaptat scrierea pastorului Schlattner pentru marele ecran.

Pe platoul de filmare, regizorul și autorul romanului (în stânga)

– Cum s-a născut Cocosul decapitat?

– Scrierea pastorului Schlattner m-a atras, în primul rând, prin frumusețea umană a povestirilor închise în paginile ei. Istorii de viață, pline de căldura evocării, dar și impregnate cu multă omenie, cu destine îngemănate, care se întretaie, în acea mică lume a Făgărașului de odinioară.

Cartea s-a bucurat de un succes extraordinar, încă de la apariție. A cunoscut mai multe ediții, cu tiraje impresionante. A fost un *best-seller* în Germania, în Austria și în România.

Pastorul Eginold Schlattner narează în această scriere, cu profunde note autobiografice, povestea unei familii săsești în anii 1940-1944. Sunt anii războiului împotriva Rusiei Sovietice. Anii în care în România era dictatura antonesciană.

Prin narațiunea autorului pătrundem pentru prima dată într-o comunitate închisă, precum aceea a sașilor. O comunitate minoritară, dar cu tradițiile, cu moștenirea culturală și cu cutumele ei. Romanul evocă cu multe nuanțe, pline de omenie și adevăr, aceste legături ale conviețuirii cu celelalte etnii.

Cartea vorbește și despre dispariția comunității săsești din România. După părerea autorului, comunitatea sașilor a fost condamnată la pieire când ei au hotărât să adere la Germania nazistă.

Ceea ce s-a și întâmplat ulterior. Au rămas vreo 15.000 de oameni după Al Doilea Război Mondial, din 750.000-

Actorul Axel Moustache într-o scenă din film

800.000 câți erau înainte. Acum mai sunt vreo 7.500.

– În interviul citat în fruntea acestor pagini, părintele Eginold Schlattner mărturisește: „Am rămas doar câteva persoane bătrâne [...] Statistica e cam tristă: dintre enoriași, două suflete mai am la Noul, 20 de suflete la Roșia și 40 de suflete la Vurpăr.“ Aceasta era situația în 2001.

– Câți vor mai fi fiind acum...

După cum spuneam, am citit romanul pastorului Schlattner cu mare interes și plăcere. Versiunea românească e publicată de Editura Humanitas. Mi-a plăcut, m-a emoționat și am început lupta pentru ecranizarea lui. Am câștigat un premiu pentru proiectul filmului, în 2004, la Centrul Național al Cinematografiei. Am reușit apoi să

punem la punct o coproducție cu alte trei țări interesate, respectiv Austria, Germania și Ungaria. Au venit banii necesari și din aceste țări. Am mai primit și o subvenție de la EURIMAGES, un Fond al Consiliului Europei, care ne-a ajutat astfel să putem realiza ecranizarea. Filmul este gata și va fi prezentat în cadrul evenimentelor legate de anul „Sibiu – capitala europeană a culturii.“

Colaboratorii mei sunt actori români, germani și maghiari, operatorul și ajutorul de regie sunt austrieci, coscenaștii germani și români, echipa tehnică este în majoritate din România.

La fel scenografia, costumele, montajul, sunetul sunt realizate în România. Filmul a fost turnat la Sibiu, Mediaș și Agnita și este vorbit în germană. Este cu adevărat un film european. Și la propriu și la figurat, pentru că problematica sa nu-i specifică numai României, nu doar comunității săsești din țara noastră. Ea se poate regăsi în multe alte țări ale continentului, confruntate în acei ani ai războiului cu probleme legate de extremismisme de tot felul, de șovinism, de antisemitism și discriminări dezumanizante, de apartenența la ideologia nazistă sau de împotrivire la totalitarismul hitlerist, de spaima de rușii bolșevici și multe altele.

– Cartea părintelui Schlattner are o structură foarte mozaicată, cu frecvente treceri dintr-un timp în altul al povestirii, cu felurite planuri nara-

tive, cu multe personaje conturate doar din evocări, cu o mare deschidere temporală, condensată totuși în întâmplările unei singure zile.

– Însist: este o carte excepțională. Povestește cu foarte mult talent și adevăr de viață istoria acestei comunități, focalizată între locuitorii și pe străzile unui orașel din Țara Bârsei.

Aparent, desigur, povestirea se desfășoară într-o singură zi: 23 august 1944. Un grup de elevi sași de la Liceul din Făgăraș, printre care și autorul, organizează serbarea de sfârșit de studii: capacitatea sau bacalaureatul, în română; *exitus* (ieșire, terminare), la sași.

– *Exitus revine ca un leitmotiv pe parcursul cărții. Este, cred eu, una dintre temele fundamentale ale scrierii. Căci exitus poate însemna și ieșirea din viață, din istorie. Cartea se încheie, de fapt, cu sinuciderea ambasadorului hitlerist la București, Manfred von Killinger, ca o consecință a celor întâmplate la 23 august 1944. „Întors la Ambasada germană – scrie Schlattner – baronul și-a tras un glonț în cap. Medicii au*

constatat: Exitus letalis [sfârșit mortal].“

– Dar până la acel final, pastorul Schlattner evocă o întreagă lume intrată în disoluție. Serbarea amintită are loc în acea zi de 23 august, când România era încă de partea Germaniei naziste. Autorul (și erou al povestirii) își aduce aminte pe tot parcursul acelei zile de biografiile celor invitați la petrecere. În seara zilei, când încă se sărbătorea *exitus*-ul, Făgărașul este atacat de aviația germană, care bombardează depozitele de muniții. La început, locuitorii crezuseră că au fost atacați de sovietici. Apoi, descoperind însemnele germane pe avioane, s-au bucurat. Erau bombardați... de ai lor. Bucurie tragică!

– *Aveau toți sașii sentimente pronaziste?*

– Este foarte complicată această discuție. Au fost sași care au aderat necondiționat la nazism. Dar au fost și sași care au fost împotrivi. Biserica Evanghelică din Transilvania, cu puține excepții, a fost împotriva hitlerismului. Nu același lucru s-a întâmplat cu Biserica Evanghelică din Germania, care prin episcopul Müller a aderat la nazism. În Ardeal a fost și un conflict între etnicii germani și Bise-

rica Evanghelică. Apare și în carte acest conflict. Foarte clar este că școlile săsești, care aparțineau din 1300 Bisericii Evanghelice, în 1943 au fost luate de la această Biserică și trecute la grupul etnic german, care ducea atunci politica nazistă.

– *Apar în filmul dumneavoastră și personaje istorice reale?*

– În cartea pastorului Schlattner, ca și în filmul meu, este foarte multă istorie. Personaje istorice ca atare nu apar. Sunt însă evocate mișcarea legionară, persecuțiile antisemite, prezența armatei române, felurite proiecții ale trecutului. Am pornit de la o carte și am făcut un film de ficțiune.

Dimensiunile sale istorice sunt însă implicate, așa cum istoria, tragică adeseori, a fost puternic implicată în destinele românilor, sașilor, evreilor sau ale altor locuitori din România acelor ani de război, de suferințe și de speranțe.

Ani în care, o mărturisește și cartea pastorului Eginold Schlattner, mai presus de toate dezastrele, s-au aflat valorile umane, salvatoare, regeneratoare, biruitoare.

**A consemnat
Ioan LĂCUSTĂ**

Legea care ne guverna avea oarecum s-o răstoarne rușii cu fundul în sus, răspunse bunica. Deoarece rușii, altădată un popor credincios, au devenit bolșevici fără de Dumnezeu, care arestau oamenii de treabă și-i lăsau să moară de foame, după ce furau totul. Bolșevicii nu aveau liniște și odihnă până nu îi sărăceau pe toți, până nu-i puneau să locuiască în cartiere muncitorești și să-și primească porția de mâncare din același cazan. Pe copii aveau să-i ia de la părinți și să-i crească în cămine, fără Dumnezeu, ca să-i modeleze pentru a deveni mașini de muncă.

(Eginold Schlattner, *Cocoșul decapitat*, traducere Nora Iuga; Editura Humanitas, 2001)

ALBUM ISTORIC

*Marie-Angèle Rodocanachi,
născută Polizu-Micșunești*

În luna de debut a primăverii, asociată adesea cu frumusețea feminină, sărbătorită și pe 1 Martie, și pe 8 Martie, ilustrăm planșele cu chipuri de femei, aparținând unor vechi familii românești.

Olga Vernescu

Maria Pâcleanu

*Marie-Georgette (Papillon) Suțu
în rochie de mireasă,
la căsătoria ei cu
principele Eric de Broglie,
aici cu tatăl ei, principele
colonel Dim. C. Suțu*

*Principesa Bibescu ,
născută Asquith,
între generalul Pershing
și prințul Bibescu*

*Nadèja Știrbey,
cu una dintre fiice*

*Mimi Racottă,
născută Bengescu,
împreună cu cei doi copii*

*Domnișoarele Pogor,
fiicele lui Vasile Pogor*

Doamna Socec

*Ioana R. Rosetti,
născută Știrbey,
soția lui R.R. Rosetti*

Adina Take Ionescu

Cleo Peretz, născută Băicoianu

*Pulheria M. Sturdza,
născută Răducanu-Rosetti*

*Elena general Perticari,
născută Davila*

*Zoe Bengescu,
doamnă de onoare la Palat*

Exclusivitate

Popoarele est-europene au specificul lor demografic, caracterizat prin păstrarea obiceiurilor și tradițiilor. Familia în acest spațiu este mult mai numeroasă decât cea vest-europeană, și nu numai pentru că include mai multe generații, ci și prieteni, colegi de serviciu, vecini. Cei mai în vârstă întrețin relații cu tinerii, se stabilesc contacte strânse „pe orizontală” cu rudele îndepărtate și alte nuclee familiale. În estul Europei multe familii sunt integrate unui asemenea sistem de inter-reciprocitate.

Desigur, lumea este împărțită între „ai tăi” și „străini”. Societatea clădită esențialmente tradiționalist și-a păstrat acest tip de legături chiar și după încheierea epocii industrializării forțate. În anii 1970, socotiți în istoria popoarelor regiunii ani de stabilitate, când accentul s-a deplasat pe consum, au crescut bunăstarea și importanța timpului liber în viața omului, familia și-a recăpătat poziția suverană în societate. Societatea est-europeană a devenit familial-centristă. Tot ce se desfășura în afara muncii propriu-zise era circumscris cadrului familial. De la ocuparea totală a femeii în perioada industrializării, s-a trecut la sporirea funcției ei tradiționale, aceea legată de gospodărie și educarea copiilor.

FAMILIA EST-EUROPEANĂ ÎN ULTIMII 50 DE ANI

NATALIA V. KOROVÎÎNA (Moscova)

● În Est, nivelul redus de trai a contribuit la înflorirea familiei ● În Polonia, mama este „manager familial” ● Polonezele au un procent mic de sinucidere ● În socialism, femeia a fost atrasă în câmpul muncii ● Familia, ultimul bastion al unei civilizații care dispare ● Tranziția demografică tinde să devină o criză demografică ● Casa de locuit, motiv de încheiere a unei căsătorii, tot mai greu de obținut ● Capitalismul, „o nucă mai tare” pentru familie decât socialismul ● „Să-ți faci propria firmă”, pe locul 30 în clasamentul dorințelor ● Est-germane nu au imitat stilul vest-germanelor

În familiile est-europene relațiile și ajutorul sunt în mod tradițional foarte puternice. Îndeosebi în perioadele de răscruce ale istoriei lor, popoarele zonei și-au găsit în familie baza supraviețuirii și autoconservării. „Fuga de criză” în sânul familiei s-a produs, de pildă,

după introducerea legii marțiale în Polonia, în decembrie 1981. Atunci s-a înregistrat o creștere în salturi a rolului vieții private ca factor de satisfacție. O dinamică analoagă este caracteristică perioadei de „normalizare” din Cehoslovacia, după evenimentele din august 1968.

Jocurile video îi amuză, dar îi și obosește pe copii

Până în perioada „revoluțiilor de catifea”, viața privată rămâne locul preferat de existență al est-europeanului. În 1999, cercetătorul I. Mo•ny făcea remarca: „cehul se caracterizează prin scepticism față de nou, de orice fel ar fi el; se raportează înainte de toate la instituția familiei, cea verificată în timp, la funcțiile ei tradiționale de autoasigurare și autobunăstare”. În anii 1970, în țările unde Biserica se bucura de mare influență, aceasta a propagat și sprijinit modelul reprezentat de familia tradițională sau conservatoare.

Apartenența la „blocul estic” și nivelul material redus de trai al populației, comparativ cu cel din Apus, au contribuit la înflorirea familiei. Europa de Est, pe care doar o generație (maximum două) o despărțeau de trecutu-i agrar, trăia cu o mentalitate preindustrială. Tradiția țărănească pune mare preț pe rolul comunității de familie și prieteni. De altfel, și tradiția nobiliar-intelectuală și-a păstrat forța în socialismul dezvoltat. Polonezii erau în acei ani, 1970, printre popoarele cu cel mai înalt grad de religiozitate între națiunile creștine din spațiul în discuție. Pentru ei familia, religia și națiunea, exact în această ordine, sunt primele trei concepte la care se raportează. În ultima noțiune intră și patriotismul polonez, foarte important pentru fiecare individ.

De fapt, societatea poloneză se prezintă sub forma unei „fedații” de grupuri inițiale, de bază, reunite într-o comunitate națională coagulată. În cadrul acestor grupuri inițiale rolul central, de nucleu, este jucat toamă de aceste unități de familie și prieteni. Iar femeii

îi revine misiunea specială de păstrare și transmitere din generație în generație a valorilor național-culturale, patriotice și religioase. În mediile aristocratice rolul femeii „l-a întrecut” adesea pe cel al bărbatului, fiind recunoscut ca atare. Pe umerii ei apăsa ceva foarte important pentru nobilimea poloneză: transmiterea moștenirii spirituale lăstate de strămoși.

„Mama poloneză” are rol de „manager familial” și Biserica o sprijină în acest rol. Pentru ea mai important este ce face acasă decât realizarea profesională și funcțiile înalte. Ea însăși contribuie uneori la întreținerea „barierelor discriminatorii”, preferând să lase bărbatului funcțiile de conducere. Lucrul acesta vine din secole îndepărtate, din istoria țării, e un dat străbun. Cercetările sociologilor remarcă procentul mic de sinucideri în rândul polonezelor, ceea ce demonstrează statutul lor privilegiat în societate. Probabilitatea de suicid în urma morții soțului sau a peste patru divorțuri este cu mult mai mare decât în cazul unor persoane singure sau căsătorite. Așadar, pierderea statutului de familist rămâne cel mai important factor de comportament deviant. Cea mai autodistrugătoare energie din om, cea care îl conduce la autosuprimare, apare ca o consecință a schimbării bruște a condiției sale, de la familist la singur și, presupus, amenințat de izolare.

O particularitate a tipului est-european de evoluție socio-culturală o constituie emanciparea profesională a femeii, în condițiile păstrării și chiar dezvoltării sarcinilor ei tradiționale: de gospodină, mamă, soție. Socialismul i-a dat posibilitatea, ba chiar a obligat-o, să muncească zi plină de lucru. Ceea ce contrasta izbitor cu tipul semipatriarhal de relații sociale care precedaseră instaurarea regimului socialist. Practic, ocuparea în totalitate a timpului femeii s-a petrecut pe parcursul a una-două generații. În Est, situația economică a familiei (veniturile reduse ale celor doi soți) a stimulat angajarea femeii. Un nivel mediu de bunăstare se putea atinge numai

În unele familii, ca aceasta, din Lituania, cartea era încă preferată televizorului în educația copilului

prin cumulul câștigurilor ambilor parteneri. Multe sfere de activitate au devenit preponderent feminine. Deși atragerea femeii în „câmpul muncii” urmărea dezvoltarea unor noi calități ale ei, ca încrederea în sine, obișnuirea cu succesul, în familie și față de parteneri, femeia est-europeană și-a păstrat trăsăturile tradiționale de protecție a familiei.

Dacă tipul de familie și femeie slovacă sau poloneză corespunde mai bine societății tradiționale, preindustriale, cel ceh, de pildă, rimează mai bine cu societatea industrială dezvoltată. Ceea ce nu exclude deloc apartenența la același model de comportare familială, existent în spațiul estic în al treilea sfert al secolului trecut. Familia cehă, încă din interbelic, se afla pe o „scală” de civilizație mai avansată, de tip vest-european, cu o vârstă mai coaptă a căsătoriei, cu o cotă semnificativă de femei și bărbați care refuzau căsătoria, cu o strategie conștientă de viață, ce exclude apariția copiilor în cuplu.

Totuși, de la începutul anilor 1950, atitudinea față de familie a cehilor s-a schimbat radical: unii și-au „programat” copiii, alții au preferat celibatul, a coborât vârsta căsătoriilor și cea a nașterii primului copil. Desigur că și politica demografică de la granița anilor 1960-1970 și-a avut cuvântul de spus, întru „normalizarea” vieții sociale. Cehoslovacia a ajuns să depășească celelalte țări din regiune la ritmul natalității: 90-95 % dintre cehi s-au căsătorit în acei ani la vârste cuprinse între 20 și 29 de ani. Sunt vârste mai coborâte decât cele la care se întemeiau familiile în Cehoslovacia antebelică. Dacă în anii 1930 găsim fete de 20 de ani în numai 15 % din totalul căsătoriilor încheiate, în anii 1970 procentul lor a fost de aproape 50 %. În cazul băieților, o căsătorie la 20 de ani era o excepție în anii '30, nu și în anii '70, când unul dintre zece cupluri aveau miri de 20 de ani.

Ca număr al căsătoriilor Europa de Est trăgea spre grupul țărilor de tradiție catolică. Dar avea mult mai puține divorțuri față de cele înregistrate în aceste țări. Din punct de vedere demografic, modelul a fost același în spațiul geopolitic cercetat, pentru că au existat aceleași norme morale și de stil de viață. De aceea putem vorbi de o familie est-europeană. Familia est-europeană se întemeiază devreme, face copii curând după căsătorie, de obicei doi, și, tot de obicei, nu și în afara căsătoriei. Este un tip de relație care neagă modelul patriarhal de familie. Baza ei o constituie amestecul unor valori tradiționale și contemporane, moderne, al unor concepții și stiluri de viață, dar un amestec specific acestei zone, est-europene.

Anii 1990 au adus schimbări nu numai politice și economice, de structură socială și

Un cuplu polonez de la începutul secolului al XIX-lea putea să aibă și șase copii

de valori, ci și de model demografic. A scăzut vertiginos indicele căsătoriilor și al nașterilor, relativ înalt până la sfârșitul secolului al XX-lea. Dar sub aspect demografic Europa de Est nu-și putea modifica tabloul bătând din palme. Inerția valorilor tradiționale de familie și a modelelor de comportament este încă foarte puternică. Situația anilor 1990, amalgamul dintre unele valori tradiționale și transformările socialiste, s-a păstrat încă pe poziție. Este „ultimul bastion” al unei civilizații care dispare.

Dacă reversul trecerii la societatea industrială a fost reducerea mortalității și creșterea duratei de viață, în perioada de transformare a societății în postindustrială scade natalitatea, se schimbă caracterul raporturilor între soți și relațiile între ei, apar multe familii fără copii. Modelul demografic oferit de Occident constă în căsătorii și nașteri puține și târzii, ca și multe nașteri în afara cuplurilor. Țările est-europene, care s-au înscris în acest demers demografic în anii 1990, au un sferi de veac întârziere față de cele vest-europene.

Vreme de jumătate de secol în Europa de Răsărit tinerii s-au căsătorit la vârste fragede. În Europa de Apus această vârstă, a întemeierii unei familii, a crescut o dată la mijlocul anilor 1960, când partea de est a continentului abia

În Ungaria din anii '70 tinerii se rezumau la un singur vlăstar...

intra în epoca „socialismului domestic”. Prioritatea orientării familiale a popoarelor zonei „a conservat” modele semitraditionaliste de comportament demografic. Majoritatea est-europenilor trăiau mare parte din viață în cadrul unor familii legal constituite, ceea ce în ultimul sfert de veac nu a fost caracteristic și vest-europenilor.

În Europa de Răsărit tranziția demografică a luat aspectul unei revoluții demografice, sugerând mai degrabă o criză. Nașterile și căsătoriile au scăzut vertiginos ca număr, fără precedent, în istoria popoarelor din spațiu, divorțurile au crescut, tot fără precedent ca număr. Totul pe fondul crizei economice, al scăderii nivelului de trai și apariției șomajului. Spațiul de locuit, casa, care exista în socialism, chiar dacă în chip insuficient și inadecvat, era și el un motiv de încheiere a unei căsătorii și de concepere a unui copil. După 1990 el nu mai există.

Pe de altă parte, tinerii estului Europei au acum alte posibilități de a fi prezenți pe piața muncii. Pentru ei și modelul de familie începe a fi altul. Fetele au perspective financiare, pot obține mari venituri și calificări superioare, ceea ce reprezintă o alternativă la căsătoriile timpurii și nașterea copiilor. Strategiile familiale sunt altele. Pragmatismul economic își pune amprenta asupra demografiei. Tânăra refuză rolul care i s-a prescris de istorie, „casa și copiii”, în cadrul sistemului de valori. Ea caută noi și ispititoare surse de venituri și respinge modelul de familie propus de Biserică catolică. Capitalismul s-a dovedit pentru familia est-europeană, după expresia cercetătorului ceh I. Mořny, „o nucă mult mai tare” decât socialismul.

Noul sistem de valori, care intră evident în contradicție cu modelul semitraditional de

familie din Est, nu a produs însă deocamdată, în anii reformelor democratice de piață – afirmă sociologii – modificări cardinale în modelul de familie din estul Europei. Dimpotrivă. S-a dovedit că transformările postcomuniste, de esență liberală, în faza lor inițială, cea mai încordată, când situația financiară a familiei s-a înrăutățit, chiar au accentuat tradiționalismul relațiilor familiale. În omul estic, pus în postura de a-și căuta mijloace de supraviețuire într-o lume total schimbată, față de cum o știa el, s-au declanșat mecanisme conservatoare de autoprotecție. Am asistat la o stabilitate a modelului familiei estice, așa zice chiar „tradiționale”. Paradoxal este că tocmai țările aflate în avangarda proceselor de occidentalizare, ca Cehia și Polonia, țări dezvoltate economic, au păstrat acest model neschimbat.

Pe o hartă demografică convențională, statele postcomuniste formează o comunitate. La mijlocul anilor 1990, ele aveau aceleași valori de familie. Mai apropiate între ele din acest punct de vedere erau Bulgaria și Rusia, urmau Ungaria, apoi Polonia și Cehia. Încheia această suită Germania de Est, unde procesele evoluției demografice aveau totuși multe în comun cu celelalte țări foste socialiste.

Așadar, în estul Europei adepții tezei „femeia trebuie să aibă copii ca să se simtă împlinită” au rămas în deceniul trecut majoritari (80-90%). Procent calificat de specialiști ca „șocant” pentru Europa Occidentală și S.U.A., unde astfel gândesc sub 50%, iar în țările scandinave sub 20% chiar.

Există o diferență la fel de mare între cum văd Europa de Vest și Europa de Est rolul femeii în politică. Convingerea est-europenilor că „femeia trebuie să se ocupe de casă, iar conducerea țării să o lase bărbaților” este împărțită de doar 19% dintre americani.

Rezultate interesante a oferit un studiu comparativ pe femei de religie catolică din Polonia și S.U.A. Polonezele sunt mai tradiționaliste decât americanele în viziunea lor pozitivă asupra câtorva aspecte: 1. „casă și

...spre deosebire de bunicii lor, pentru care patru copii constituiau bogăția unei case

Nuntași dintr-un sat din România

copii, asta este cu adevărat necesar majorității femeilor"; 2. „obligativitatea bărbaților de a lucra și a femeilor de a duce gospodăria”; 3. „nu e bine dacă bărbatul stă acasă și vede de copii, iar femeia merge la muncă”.

Dar, pe de altă parte, polonezele sunt mai puțin conservatoare decât americancele în ceea ce privește munca lor drept mijloc de obținere a independenței și necesitatea ca femeia să lucreze pentru a-și sprijini material familia.

Institutul de studiere a opiniei publice din Praga, analizând perioada 1990-1999, a stabilit că la cehi în ierarhia valorilor pe primul loc se află sintagma: „să trăiești într-o familie fericită”, pe al doilea: „să-ți ajuti înainte de orice familia și prietenii” și pe al treilea: „să ai prieteni cu care să te înțelegi”. Abia pe locul 29-30 se află gânduri ca: „să obții o poziție bună în societate”, „să-ți faci propria firmă”, „să trăiești după principii religioase”, „să ai o funcție care să-ți permită să conduci oameni”, „să fii lider politic al unui partid, al unei mișcări”. În societatea cehă din anii 1990 „lumea oamenilor” și „lumea instituțiilor” erau deci două lucruri total diferite.

Pentru ceh și polonez valorile familiei continuă să constituie elementul de bază al culturii naționale, cel care asigură păstrarea identității naționale. La sfârșitul veacului al XX-lea, în condițiile modificărilor de pe harta politică a Europei și ale procesului de globalizare, familia și tradiționalismul familiei i-au ajutat pe est-europeni să se mențină pe el însuși și cultura sa.

Pentru ceh, bulgar, polonez familia a rămas o speranță și o nădejde, un punct de sprijin în existența lui în perioada de tranziție. În România transformarea contemporană a familiei are loc în condițiile păstrării „moștenirii demografice a vechiului regim” (S.I. Botezatu). Românul crede tradițional în familie și căsătorie, ca valori de bază ale vieții. În anii 1990, România a avut un indice al divorțurilor uimitor de mic comparativ cu spațiul în discuție: 1,5 divorțuri la 1.000 de oameni. În fața greutăților tranziției, a șomajului, a crizei locuințelor, românii s-au strâns în familie.

Să spunem, așadar, că pentru est-europenul actual tradiționalismul de familie nu este o noțiune arhaică, ci permanent înnoită. Majoritatea populației acestui spațiu ieșit din comunism s-a format în familii unde mama a fost ocupată cu serviciul întreaga zi. Pe atunci, aceasta era o normă general-acceptată. Națiunile est-europene considerate mai dezvoltate nu resping în epoca noastră instituția familiei, ci mai degrabă tendința de distribuție egală a rolurilor și obligațiilor, casnice și de serviciu, între soți. În socialism a existat o ocupare sufocantă a femeii în spațiul discutat. Practic, la limita suportabilului. Atunci în Cehia a încetat să existe categoria socială de gospodină. Și astăzi femeile din Cehia, cele active, ca dinamică economică, sunt lidere în regiune. Nu s-a produs așteptata scădere a implicării lor în social în perioada liberalizării, după cum nu s-a confirmat presupunerea că est-germane vor începe să imite stilul de comportare în sfera muncii caracteristic vest-germanelor.

După o jumătate de veac de mutații dramatice, după două valuri de modernizare, dinspre Est, apoi dinspre Vest, pentru est-europeni devine evident că menținerea specificului național-cultural este singura condiție nu numai de supraviețuire, dar și de înflorire în secolul în care am intrat. ■

**În românește de
Florentina DOLGHIN**

În cădere liberă în noile condiții de viață, familia se întemeiază mai târziu și după ce tânără are totală independență financiară

Colaboratoarea noastră, studentă în anul I al Facultății de Istorie, a realizat cu profesorul ei un interviu, a cărui primă parte am publicat-o în numărul trecut (Magazin istoric, nr. 2/ 2007).

ADRIAN CIOROIANU: ÎN ISTORIE E LOC PENTRU TOATĂ LUMEA

– Dar uitarea? Uitarea cu rolul ei curativ, despre care ați vorbit de atâtea ori?

– Uitarea sigur că are un rol curativ, dar ca să uiți se presupune că trebuie să știi. Noi putem fi în situația unui popor care a uitat fără să știe vreodată ce uită. De aceea cred că ar trebui ca tinerii să studieze istoria comunismului. Pe urmă pot fie să uite, fie să ierte. Acesta e rolul fiecărei generații. Să decidă singură ce are de făcut. Dacă românii vor vrea să uite, foarte bine, dacă vor vrea să ierte, iarăși e bine. Dar totul e să știm. Să știm ce-a însemnat acest trecut, să știm ce-a însemnat comunismul, ce-a însemnat suferința în țara asta.

Sigur că orice comunitate umană nu învață foarte multe din istorie. Este concluzia la care am ajuns. Mereu, dincolo de curiozitatea în privința trecutului, există o prioritate legată de traiul de azi și mai ales de traiul de mâine. Or, în aceste condiții, nu poți să stai mereu cu gândul la trecut. Astăzi, dacă te uiți la felul în care arată Bucureștiul, e limpede că niciodată nu va învia Pache Protopopescu să-l curețe sau să-l modernizeze. Noi trebuie să ne gândim la primarul de mâine sau de peste zece ani, nu la cel care a fost acum 100 de ani.

Din acest punct de vedere, istoria rămâne o plăcere, o curiozitate, dar comunitățile au

Deocamdată Nicolae Ceaușescu a ajuns o marcă și se vinde...

... Gheorghiu-Dej nu mai are nici o șansă să-i meargă pe urmă

Podul Mostar, văzut din avion, sau frumusețea unei Iugoslavii medievale crunt lovită

mereu alte priorități. Sunt tentate să uite... Uitare care, într-adevăr – am scris în *Focul ascuns în piatră* – are uneori un rol curativ și mă gândeam la cazul fostei Iugoslavii, care este pentru mine un caz paradigmatic. Eu sunt un nostalgic al fostei Iugoslavii și regret felul în care sârbii și croații, creștinii și musulmanii, au ajuns să se masacreze. Poate că ar fi fost mai bine să-și uite trecutul. Iată că, din păcate, aducerea aminte, după 1990, le-a provocat mai multe necazuri decât bucurii. Când renasc pasiunile etnice, rezultatul poate fi exploziv și, din acest punct de vedere, Iugoslavia este un exemplu trist. De aceea spuneam că, uneori, poate e mai bine să uităm, dar, repet, ca să uităm într-adevăr și cu rezultate bune, trebuie ca înainte de asta să știm despre ce e vorba.

– Eu am văzut și un oarecare pericol în această uitare, în această nostalgie. Vă dau un singur exemplu, tot dintr-o anchetă „Mari Români“. O domnișoară de vreo 15 ani, n-aș zice că avea mai mult, a susținut că Nicolae Ceaușescu este cel mai mare român.

– Sunt cazuri și cazuri. Poate că din zece răspunsuri, televiziunea a avut nevoie de acela pentru a ilustra o idee: ideea de diversitate. Nu trebuie să fim descurajați. Eu cred că numărul celor care, tineri fiind, îl regretă pe Ceaușescu este din ce în ce mai mic. Indiferent de ceea ce ar apărea la televizor. Și minoritatea o să fie, îmi permit

jocul de cuvinte, din ce în ce mai mică. Pericolul e să nu se trezească nostalgia referitoare la legiune sau la comunism, ca idei abstractă, sau la legionarism sau la anarhie sau la terorism, care probabil vor pătrunde și la noi. În opinia mea, acesta-i pericolul, și nu nostalgia după Ceaușescu.

Ceaușescu este o marcă – și aici revenim la ceea ce spuneam la început – pentru cei care trăim astăzi în România, fie că l-am prins, fie că nu. Într-un fel sau altul el este prezent alături de noi fie că vorbim de concedii, fie că vorbim de Dacia 1300, fie că vorbim de fotbal sau de salam cu soia sau de ulei de soia. Ceaușescu este pentru noi un loc al memoriei. Acesta este un concept lansat de Pierre Norra, un istoric francez, care inventaria locurile memoriei, simbolic fie spus; nu e vorba de locuri geografice, locurile memoriei istoriei Franței. Ceaușescu este, pentru noi, un loc al memoriei în care intră și balconul Comitetului Central, intră și stadioanele pe care el apărea, expozițiile în care el era pictat în zeci de tablouri, câmpurile pe care le parcurgea în vizitele de lucru, ziua recoltei – toate acestea sunt locuri ale memoriei legate de personajul numit Ceaușescu, care pentru noi e, cum spuneam, o ceață care plutește deasupra noastră și mai apelăm la ea din când în când, în momentul în care avem nevoie de un reper care să ne facă inteligibil discursul sau care să dea greutate cerințelor noastre. Gândiți-vă la paradoxul situației unor muncitori care ies cu tabloul lui Ceaușescu în stradă. Așa ceva e de domeniul incredibilului, pentru că nici măcar acei

La Casa Poporului, un balcon care nu a mai devenit tribună de îndochinat masele

În 1988 Ceaușescu a mers la Brașov să-și vadă muncitorii „îmblânziți”

muncitori, în mod evident, n-au cum să regrete situația sub Ceaușescu. Aici el funcționează ca un fel de portret al rebelului prin excelență, al celui care era împotriva capitalismului și dacă vrei să transmiți ideea că te consideri nedreptățit de capitalism, evident că faci apel la portretul lui Ceaușescu. În alte țări, au umblat cu portretul lui Che Guevara. Noi neștiind foarte multe despre Che Guevara sau folosindu-l, mai curând, la nivel de anecdotă, apelăm la Ceaușescu.

– Comunismul devine, încet-încet, un brand?

– Da, devine un brand și-o marcă. Repet, Ceaușescu cred că vinde destul de bine. Îl văd în câte reclame e prezent.

– Da, am observat că sunt destul de multe reclame și am încercat să-mi dau seama dacă avem nevoie de această permanentă readucere în prim-plan a imaginii sale.

– Da, pentru că generațiile care atunci erau tinere, erau la vârsta adolescenței – fie că vorbim de ciocolata cu rom, fie că vorbim de telefonie mobilă; acum este generația care tinde să conducă România și asta îi face să-și caute reperate comune, iar Ceaușescu este un reper pentru generația lor. Nu cred că va mai fi pentru generațiile următoare.

– Studiul comunismului devine ceva comercial, mai comercial decât studiul altor perioade din istorie?

– El este comercial acum. E mai comercial decât studiul altor etape, nu știu dacă e și drept

acest lucru, dar, în orice caz, el se produce. Nu știu cât va mai rămâne așa. Din păcate, la nivel internațional, studiul comunismului nu mai este comercial. În alte țări – cunosc situația din Europa Occidentală sau America de Nord – sunt foarte pasionați de situația din America Latină, din China sau din Orientul Mijlociu. Acestea sunt temele fierbinți. Practic, nu se mai discută foarte mult despre comunism. Comunismul devine un subiect printre altele. La noi, încă este comercial, pentru că noi n-am aflat tot ce doream să aflăm. Noi, încă, ne considerăm sub apăsarea acestui regim trecut și, din acest motiv, încă suntem curioși. Dar ceva mă face

să cred că generațiile care se nasc acum vor fi și ele după tipicul occidental și nu vor mai fi atât de pasionate de comunism și poate că interesul lor se va îndrepta din nou către domni medievali sau către orice altă perioadă îndepărtată din istorie. Deci există un fel de regim ciclic în interesul nostru față de trecut. Nu trebuie să credem că dacă acum ne interesează ceva, acest interes va dăinui mereu.

– Dacă v-ați afla în fața unui grup de tineri nehotărâți în privința perioadei de studii, ați pleda pentru studiul istoriei comunismului?

– Sigur că aș pleda, dar ar fi o pledoarie pur subiectivă, pentru că eu am intrat în facultate cu dorința de a studia istoria modernă a României. Tema la care mă gândisem era Oltenia sub stăpânire austriacă, o poveste de început de secol XVIII. Eram pasionat de ce se întâmplă în acest foarte important secol XVIII în teritoriile locuite de români. Dar eram în anul doi când a izbucnit revoluția. Și orice aș spune despre istoria comunismului, totul se interpretează dintr-o perspectivă foarte subiectivă, pentru că eu mi-am ales asta ca specializare. N-aș putea să spun că sfătuiesc pe cineva în mod particular să se ocupe de așa ceva. Eu cred că un student e suficient de matur ca să-și aleagă singur. Sigur că un profesor poate să-i ofere un model, dar dacă studentul nu simte o aplecare față de ceea ce studiază, dacă nu se simte bine în compania unei specializări sau a unui subiect, profesorul nu-l poate ajuta foarte mult. Eu pledez mereu ca studentul să-și aleagă ce dorește el, pentru că în viață e bine să îmbinăm utilul cu plăcutul.

Așa încât, eu nu pot să spun că am sugerat cuiva în mod efectiv să vină la specializarea în istoria comunismului. Mă simt mult mai bine în preajma unor studenți care, indiferent ce-ar face, fac ei înșiși cu plăcere acel lucru.

– Și perspectiva unei generații de istorici specializați în această perioadă?

– Nu e deloc imposibilă. Eu văd că sunt foarte mulți tineri care oricum se îndreaptă spre istoria comunismului, indiferent ce le-ar spune unii sau alții, din diverse motive, nici măcar nu-i un motiv care să-i unească pe toți. Din acest punct de vedere eu sunt liniștit: pe de-o parte, istoria comunismului e o pâine de mâncat pentru generații de acum încolo, pe de altă parte, eu mereu am fost de părere că e loc pentru toată lumea. N-am viziuni exclusiviste. Pentru mine istoria nu-i un câmp de bătaie în care să te bați neapărat cu cineva ca să prinzi o felie mai mare. Eu cred că e loc pentru toată lumea; la noi încă, nu se scrie atât de mult, deși se publică din ce în ce mai mult și asta mă face bucuros, dar încă mai e loc și de-abia aștept ca noi generații de studenți de-ai mei să iasă pe piață cu cărți. Pe mine mă bucură foarte mult pentru că, în privința istoriei comunismului, e loc pentru analize și pentru studii pentru câteva zeci de ani de-acum înainte. Și materialul va fi din ce în ce mai abundent. Detașarea istoricilor va fi din ce în ce mai mare – și asta în sensul bun. Prin detașare înțeleg nu un dezinteres, ci,

dimpotrivă, o obiectivitate din ce în ce mai mare. Față de începutul anilor '90, când scriind despre comunism, simțeam nevoia să te răfuiești cu comunismul, generațiile de astăzi sunt mult mai relaxate, mult mai calme, mult mai tentate către o analiză obiectivă și asta mie mi se pare foarte bine.

– Există pericolul ca peste 50-100 de ani generațiile viitoare să fie curioase în a încerca ceea ce s-a petrecut la noi între 1945-1989?

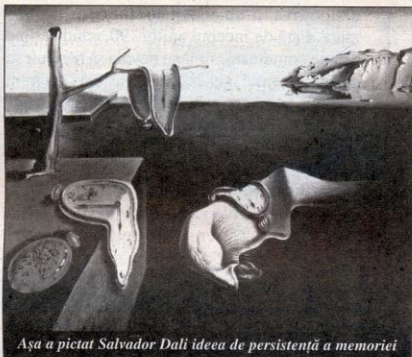
– Pe mine nu m-ar speria dacă tinerii ar fi curioși, în privința idealurilor stângii, pentru că stânga politică a avut niște idealuri admirabile. Și nu mă deranjează dacă văd tineri care sunt socialiști sau se apropie mai curând de stânga politică decât de dreapta. Asta e o veche vorbă a lui Țuțea, care spunea că la 25 de ani poți să fii comunist, dar totul e să nu fii și la 40 de ani, pentru că înseamnă că atunci ceva nu este în regulă cu tine, nu cu lumea. Eu sunt calm din punctul acesta de vedere. Mă gândesc că, în mod firesc, dacă ar fi depins de români, în România comunismul n-ar fi existat niciodată. La noi comunismul a fost impus, n-a fost un produs autohton, deci nu mă tem niciodată că va fi un comunism plecat de aici din pământul României sau dintre oamenii României. Pericolul, evident, e ce se întâmplă în Europa, dar aici sunt mai optimist, pentru că mă gândesc că prioritățile continentului sunt altele și cred că ne îndepărtăm din ce în ce mai mult de totalitarisme, în general. Asta mă face liniștit și calm atunci când văd tineri care se manifestă cu tricouri cu Che Guevara, alții chiar cu secera și ciocanul, dintr-o reacție de frondă la prezent sau la părinții lor. Nu cred că e ceva ce trebuie să ne îngrijoreze. Comunismul niciodată nu se va naște din România dacă el nu va fi insuflat de undeva din afară.

– Dar avem și Noua Dreaptă, avem și afișele cu legionarii de pe pereții Universității.

– Asta mă întristează, pentru că aș prefera să văd zidurile facultății curate decât să le văd cu afișele Noii Drepte sau cu afișele mișcărilor anarhiste. Țăsta este un semn al civilizației citadine de la noi, n-are neapărat legătură cu politica, în sens concret, pentru

O altă marcă, poposită adesea pe șepci și tricouri, Ernesto Che Guevara; aici în vizită la Moscova (primul din stânga)

Așa a pictat Salvador Dalí ideea de persistență a memoriei

că la noi mișcarea politică de extrema dreaptă e cu totul nesemnificativă. Dacă ar fi să-i judeci după afișele pe care le lipesc pe pereții Facultății de Istorie ai avea impresia că ei înseamnă ceva; în realitate, nu înseamnă nimic. Doar murdăresc zidurile. Repet, asta ține de simțul cetățean al românului, care din păcate nu e foarte dezvoltat. Noi suntem un popor cu o puternică rădăcină rurală. Nu vorbim de generațiile noastre, dar vorbim de cele care ne-au precedat. Sunt oameni care dintr-un motiv sau altul au plecat de la sat, pentru că li s-a promis la oraș o viață mai bună. Mulți dintre români, astăzi, trebuie să recunoaștem, chiar dacă nu ne face plăcere, nu mai sunt nici țărani autentici, nu mai sunt nici orașeni autentici. Și asta se vede în felul în care arată o stradă din București sau din alte orașe.

– Revenind la istoria comunismului, domnule profesor, mai avem lucruri fenomenale de pus pe tapet în legătură cu acest subiect?

– Nu. Eu nu cred că ceea ce trebuie să ne intereseze sunt neapărat dezvăluirile zguduitoare. Să știți că în linii mari, toate analizele de după 1990, în istoria comunismului românesc și mondial, au confirmat mai curând niște idei care existau din anii '50-'60-'70. Sovietologii și politologii de atunci și o întreagă literatură, pe care eu am citit-o destul de aprofundat, în legătură cu comunismul românesc, analize din anii '60-'70, mai ales, majoritatea tezelor s-au confirmat. Evident că noi aflăm acum lucruri de detaliu. Ce nu știu

atunci sovietologii era cum funcționau sistemul, mecanismul, instituțiile. Asta putem noi afla, astăzi, mai bine. Dar, repet, acestea sunt detalii dintr-un tablou mai amplu, care a fost deja în bună parte creionat. Deci nu trebuie să așteptăm dezvăluiri senzaționale, acestea sunt, de regulă, apajul televiziunilor de consum. Noi trebuie să așteptăm analize aprofundate ale sistemului comunist, ale mecanismelor care au permis celui sistem să dăinuiască 45 de ani.

– Domnule profesor, perspectiva este una pozitivă: relația românilor cu trecutul diferă de la caz la caz, dar e una normală.

– Eu sunt foarte optimist, deși există un detaliu care uneori mă îngrijorează, această apetență a românilor către autoritate, care nu e neapărat o autoritate cu o încărcătură politică anume. Românii nu agreează un individ că e de dreapta sau de stânga; în schimb, îl agreează în funcție de autoritatea pe care el o respiră. Românului îi place conducătorul autoritar, pentru că, probabil, există o tendință în mulți dintre români de a fi ghidați de undeva din spate, de a avea impresia că există un tată deasupra lor, fie că acel tată este Carol al II-lea sau Ceaușescu. Acesta e un lucru care mă deranjează. În rest, rămân optimist, pentru că îmi dau seama că suntem un popor european și altă ieșire nu avem din prezent, decât să urmăm un curs care este deja cursul Europei. Nu ne mai putem sustrage. Până acum am fost trași într-o parte sau în alta de diverse mișcări de idei sau mișcări politice din zona noastră. Acum intrăm pe un făgaș care deja este unul la nivel continental. Este vorba de democrația liberală care, practic, domină la nivelul continentului și orice am face, nu mai putem să ne opunem ei, și asta din fericire. Sper ca, pe de altă parte, românii să se vindece de mania asta de așteptare a unui tăcut în măsură să le dea anumite avantaje sau să aibă grijă de ei. Pe cât posibil, românii să înțeleagă că indiferent de natura partidelor care conduc, ei nu trebuie să aștepte foarte mult de la stat, că viața fiecăruia dintre noi se află în mâinile noastre și noi suntem stăpâni ei. Statul nu ne poate ajuta și nu ne poate asigura mare lucru. Cei care suntem la cârma propriilor noastre destine suntem noi înșine, nu cei care ne conduc.

– Și perspectiva europeană, nu văzută neapărat de la Bruxelles, ci din întreaga Europă, cum ne plasează: ca fiind îndepărtați de comunism?

– N-aș crede că europenii sunt foarte pasionați de relația noastră cu trecutul. Să nu le cerem lor ceea ce nici noi nu avem. Puțin le pasă lor care-i relația noastră cu Ceaușescu sau cu comunismul. Ceea ce îi interesează este ca România să fie un partener eficient în rezolvarea problemelor de azi. Felul în care rezolvăm problemele noastre cu trecutul depinde numai de noi. Pe ei îi interesează să nu dezvoltăm tot felul de nostalgii autoritariste sau totalitariste. În rest, fiecare e stăpân să se raporteze cum vrea la istoria lui. Ceea ce ne interesează pe noi este să micșorăm decalajul dintre noi și țările occidentale, care reprezintă o tradiție istorică, din păcate. Poate că e de datoria generațiilor noastre să impulsioneăm micșorarea acestui decalaj.

– Mai suntem un popor care dăm vina pe trecut?

– Mai suntem încă.

– Mai dăm vina pe Ceaușescu pentru ceea ce nu merge acum sau ne vindecăm?

– Da, e o boală în curs de vindecare. Văd că această tendință de a da vina pe cel care te precede dispare încet-încet. Și din acest punct de vedere e o mare diferență între studenții pe care îi am și pensionarii cu care mă întâlnesc, care mereu sunt tentați să dea vina pe comunism. Întotdeauna cel care te precede e vinovat. Studenții de astăzi sunt mai atenți la ceea ce fac ei și asta mi se pare formidabil.

– Principiul Meșterului Manole mai funcționează?

– Meșterul Manole s-ar putea să redevină o piesă de bază în folclor, dar să înceteze să mai fie o parte a fiecăruia dintre noi și cred că încet-încet ne îndreptăm spre acest lucru.

– Și încet-încet începem să ne și împăcăm cu trecutul.

– Exact. Acesta e termenul: împăcarea cu trecutul nostru și atunci multe dintre personajele aceluia trecut vor înceta să ne mai bântuie. Profesorul meu din Canada, care mi-a fost coordonatorul doctoratului, Bogumil Koss,

vorbea de un ritual de înmormântare a trecutului. Adică, după ce ai consumat un eveniment istoric, trebuie să ai efectiv senzația că l-ai înmormântat, trebuie să ții o perioadă de doliu – chiar acesta este termenul pe care îl folosește: doliu istoric. Noi n-am ținut un doliu după comunism, drept care, acum, ne-a întristat când a murit Zoe Ceaușescu. Acum ne dăm seama, dintr-o dată, că și Nicu Ceaușescu a murit mai mult sau mai puțin, dar mai mult, nevinovat. Practic, doliul pe care nu l-am ținut la moartea soților Ceaușescu îl ținem acum la moartea copiilor lui, ceea ce înseamnă tot o despărțire din ce în ce mai firească de trecut. Oricum, nu trebuie să judecăm copiii după tați. Din punctul meu de vedere, Zoe Ceaușescu nu era cu nimic mai vinovată decât mine sau decât dumneavoastră. Sistemul e vinovat, nu persoanele. Eu cred că și Nicolae și Elena Ceaușescu au fost produșii unui sistem. Nu ei au creat sistemul, ei au fost creați de sistem.

– Deci perspectiva e una pozitivă, domnule profesor?

– Absolut. Sunt optimist. Perspectiva mea e una foarte bună.

– Vă mulțumesc frumos, domnule profesor.

A consemnat Simona DELEANU

Paradoxal, războaiele galo-romane au putut și „bucura”: copilaria multora dintre noi, prin eroii lor de desene animate, Asterix și Obelix (pe fundalul amforelor romane înlocuite din secolul al III-lea d.Hr. de butoaiele galilor)

GALIA ÎN CINCI ÎNTREBĂRI

THEO STĂNESCU-STANCIU

Pentru mulți dintre noi, probabil că desenele animate cu Asterix și Obelix, eroii gali, strămoșii simpaticilor francezi, sunt primul lucru care ne vine în minte atunci când se vorbește despre războaiele galo-romane. Opera lui Iulius Cezar este un izvor de care își aduc aminte mai curând istoricii.

1 Ce a fost Galia?

Christian Goudineau, profesor la Collège de France, specialist în istoria antică, consideră că... inventatorul Galiei a fost chiar Cezar. Căci, după cum a mărturisit acesta, teritoriul pe care l-a cucerit era locuit de neamuri ce vorbeau limbi diferite și aveau tradiții diferite. Cezar a fost cel care a dorit să demonstreze contemporanilor că a ocupat, prin forța armelor, un ansamblu omogen, cu frontiere impenetrabile. Însă artifiциul nu a scăpat neobservat în epocă. Romanii foloseau forma de singular pentru a defini re-

giunea – Galia –, dar vorbeau despre locuitorii ei, galii, ca având aceleași obiceiuri și legi ca și germanicii.

Pe aceste frontiere, mai mult sau mai puțin naturale, s-au fondat, mai târziu, revendicările teritoriale și miturile strămoșilor gali.

2 Războiul galo-roman, un război al vinului?

Una dintre pasiunile mai puțin cunoscute ale locuitorilor ținuturilor Galiei a fost legată de consumul vinului. Exceptând zona Marsiliei actuale și a Alpilor Maritimi, producția de vin a reprezentat

o altă consecință a cuceririi romane. Aproape fiecare autor antic are propria versiune cu privire la personajul care a introdus pentru prima dată vinul în Galia. Pliniu cel Bătrân (23-79) credea că meritul îi aparținea unui fierar helvet, Helicon, care, după o vizită la Roma, în secolul IV î.Hr., ar fi adus mostre de vin și ulei de măsline. În schimb, Titus Livius (59 î.Hr.-17 d.Hr.) și Plutarh (46-125) considerau că un etrusc din localitatea Clusium (actuala Chiusi) s-ar fi aflat la originea acestei povești de succes. Înșelat de nevestă, a conceput un plan

prin care să se răzbune. S-a dus la gali, i-a îmbătut, convingându-i astfel să lanseze un atac împotriva cetății unde se aflau înfidela consoartă și amantul ei. Oricare ar fi începuturile, de această realitate au profitat din plin negustorii italieni, care au început să-i aprovizioneze, pe calea apei sau pe uscat. Scria istoricul roman de origine greacă Diodor din Sicilia (cca 80-21 î.Hr.) că pentru un urciur cu vin se primea un sclav apt de muncă...

Romanii nu apreciau deloc obiceiul galic de a consuma vinul sec, fără apă, considerându-l pe gali, după cuvintele generalului și istoricului Ammianus Marcellinus (330-395), „o rasă avidă de vin, mereu în stare de ebrietate”. Dar au știut să transforme viciul unora în adevărată sursă de îmbogățire. Astfel, un guvernator al Galiei Narbonensis (actualul sud al Franței), Fonteius, a avut ideea instituirii unor impozite pentru convoaiele negustorilor de vin care utilizau vestitul drum domitian, creat în jurul datei de 120 î.Hr., de consulul Cneus Domitius Ahenobarbus, pentru a lega Italia de provinciile spaniole, în fond, cea mai veche cale construită de pe teritoriul Franței. Negustorii erau nevoiți să achite sume considerabile la fiecare centru de încașare instalat în marile orașe situate între Narbonne și Toulouse. Pentru a-și recupera cheltuielile, creșteau, bineînțeles, prețul vinului. În loc să se plângă, îi sfătuia Cicero (106-43 î.Hr.), pe galii ne-

mulțumiți de asemenea practici, mai bine făceau economii... îndoindu-și vinul cu apă!

O lungă perioadă, numai vinurile italienești au înfierbântat mințile galilor, deoarece doar ele au deținut dreptul de acces pe tărâmurile galice. Astfel, măsuri ale autorităților au menținut acel monopol al vânzătorilor din Peninsula, atât în provincia Galia Narbonensis (din 120 î.Hr.), cât și în restul Galiei, după cucerirea de către Iulius Cezar din 59-56 î.Hr. Motiv de nemulțumire resimțit și de Cicero, care încerca să ia apărarea producătorilor locali de vin sau ulei.

Imperiul Roman a cunoscut însă și perioade de supraproducție de vin, în detrimentul celor cerealiere, fapt ce l-a determinat pe împăratul Domitian (51-96), în 92, să ordone distrugerea a cel puțin jumătate dintre culturile de viță de vie ale provinciei. Act care a stârnit nemulțumire, după cum a demonstrat-o și măsura de anulare, luată în 280, de împăratul Probus (276-282), care le-a permis locuitorilor din Galia, Spania și Bretonia nu numai să cultive

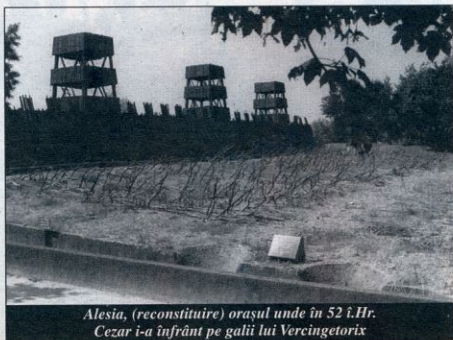
viță de vie, ci și să producă vin după bunul lor plac.

Locuitorii Galiei nu au fost renumiți doar pentru cantitatea de vin consumat fără apă, ci și pentru ingeniozitatea de care au dat dovadă în... sporirea calităților gustative ale aceleiași mult iubite licori. Au descoperit cum să îi schimbe culoarea sau gustul, adăugând unele ierburi, precum gențiană, aloe, mirt sau lavandă. În regiunea Marsiliei a existat chiar și obiceiul... afumării vinului. Prin canale special construite, fumul unor coșuri era îndreptat spre camerele de depozitare. Savoarea produsului astfel rezultat nu era însă pe gustul tuturor: poetul și epigramistul Martial (40-102) s-a revoltat în mai multe rânduri împotriva escrocilor din Marsilia, care vindeau vin păstrat în... pivnițe afumate!

3 Progres sau import de modele?

Romanizarea a adus vizibile transformări, chiar și pentru observatorul de astăzi. Cazul construcțiilor poate sta mărturie. Casa tradițională a galilor, formată dintr-o singură cameră, unde se adăposteau laolaltă oameni și animale, a

devenit o simplă amintire. Au fost importate atât metode și tehnici de construcție, cât și de decorare (mozaic sau stuc). Chiar și imaginea galului a suferit aceleași modificări. Tunica a devenit elementul vestimentar definitoriu, ca în toate provinciile romane, în timp ce

Alesia, (reconstituire) orașul unde în 52 î.Hr. Cezar i-a înfrânt pe galii lui Vercingetorix

nădragii au dispărut aproape în totalitate.

Aspectul provinciei s-a modificat mult, mai ales datorită apariției apeductelor, simbol al romanității. După cum notau anticii, nu numai vinul a fost adus odată cu romanizarea, ci și uleiul de măsline, care a început să fie utilizat din ce în ce mai mult în bucătărie, alături de unele plante aromatice mediteraneene sau orientale, precum anasonul, coriandrul, mărarul, oregano sau cimbrul, atât de iubit de gurmanzi, din timpul lui Virgiliu până la cel al lui Shakespeare.

Pasiunea pentru vin și mâncare a rămas emblematică pentru locuitorii Galiei. S-au impus chiar și unele branduri culinare. În Normandia, de exemplu, erau la mare căutare scoicile; la Oise, ciozvrâte de miel; în timp ce în meniurile primilor locuitori din Reims intrau pești sau câini rotisați! Romanii erau atrași de felurile moduri de a găti carnea, atât prin fierbere, prăjire sau sărare, prezente pe toată întinderea Galiei, dar, în special, de faimoasele jamboane locale.

Embleme ale spațiului galic au rămas și unele cuvinte preluate de franceza contemporană, după cum o atestă din plin lucrările lui Christian Goudineau. Marea majoritate dintre ele au legătură cu natura, atât de importantă pentru gali: *chêne* (stejar), *bouleau* (mesteacăn) sau *alouette* (ciocârlie). Dar și unele dintre primele utilaje agricole, mai ales că locuitorii acelor

spații erau foarte buni meșteșugari. Pliniu cel Bătrân, de exemplu, descria ingenioasa mașinărie construită de gali pentru a strânge grâu, un fel de strămoș.al combinei: un vehicul cu roți, tras de un bou, dotat cu un fel de cuți care tăiau spicele și le aruncau în căruța din spate.

4 Galia – un alt fel de Eldorado? Aurul – obiect cu valoare materială sau religioasă?

Locuitorii Galiei erau mari meșteri și în prelucrarea lemnului și a metalelor, în special a celor prețioase. Insistența cu care autoritatea romană pomenea pasiunea galilor pentru aur dovedește faptul că acest metal juca un rol important în viața lor. Însă ce fel de rol și la ce dimensiune? Pentru triburile nomade, aurul și, în general, metalele sau obiectele prețioase reprezentau modalități facile de stocare și transportare a averilor. Dar cum se explică prezența unor numeroase depozite de asemenea obiecte prețioase în sanctuare? Erau ofrande către divinitate, deci aurul era

perceput ca aparținând omului sau zeității? Anne Logeay, profesor la Universitatea din Rouen, specialistă în Antichitatea romană, merge mai departe și se întreabă: dacă era purtat de defunct, aurul putea aduce nemurierea? Sau de soldat în timpul luptelor – invincibilitatea? În lumea aceea sau într-o altă lume? Una dintre ofrandele cele mai des prezente erau așa-numitele torc, coliere specifice galice, posibile prăzi de război.

Monezile de aur galice sau celtice nu au avut o funcție economică, în special în epocile îndepărtate. Dovadă și faptul că minele de aur din Galia nu au înregistrat o dezvoltare spectaculoasă; o bună parte din aurul deținut de războinicii mercenari putea reprezenta plata acestora pentru serviciile depuse pentru alte popoare.

5 Alésia – un Rovine francez?

52 î.Hr. 11 legiuni romane, numărând 65.000 de oameni, încearcă să finalizeze visul lui Iulius Cezar: cucerirea Galiei. De partea cealaltă, un tânăr conducător local, Vercingetorix, ar vrea să-i oprească.

Înfruntarea a avut loc lângă fortificațiile de la Alésia. Istoria este foarte sigură în aceste detalii. Rămâne doar polemica cu privire la localizarea geografică.

De-a lungul timpului, mai multe variante au fost propuse. De numele lui Napoleon al III-lea (1848-1870) se leagă identificarea bății cu o localitate

Scena predării lui Vercingetorix în fața generalului roman

din zona Bourgogne, Alise-Sainte-Reine. Între 1861-1865, împăratul a încurajat investigațiile întreprinse de o Comisie topografică a Galiei, în ciuda criticilor vehemente cu privire la metodele efective de cercetare. Cercetări recente făcute de doi cunoscuți arheologi, Michel Reddé și Siegmund von Schnurbein, între 1991-1997, au scos la iveală indicii conform cărora localizarea atât de dorită de împărat nu ar fi deloc cea reală.

Pasiunea lui Napoleon III pentru acele timpuri a mers chiar mai departe, el comandând ridicarea unei statui în onoarea eroului Vercingetorix, în 1865. Monumentul, care poate fi admirat și astăzi, a fost realizat de sculptorul francez Aimé Millet (1819-1891). Statuia, cu o înălțime de șapte metri, amintește de... chipul împăratului.

O altă posibilă localizare este și cea din regiunea

Sculptorul francez Aimé Millet a realizat această statuie a conducătorului gal, la comanda lui Napoleon al III-lea; gurile rele spun că a făcut-o după chipul împăratului

Franche-Comté: Chaux-des-Crotenay, Syam din Munții Jura; localizare care corespunde tuturor elementelor geografice descriptive conținute de textul lui Cezar *De bellum gallicum*, după cum considera cel care a

și descoperit, în 1963, situl, profesorul André Berthier.

O a treia propunere a adas în discuție localitatea Alaise, din regiunea Doubs, situată la 25 km sud de Besançon. În afară de argumentul toponimic, chiar poate cu mai mare greutate decât acesta, este cel legat de poziționare. Alaise este singura localitate situată în ținutul Séquanie (actuala Franche-Comté), unde toți autorii care s-au ocupat de acest conflict galo-roman o definesc, în timp ce celelalte țin de regiunea Hédien (situată între cursul superior al Rhonului și valea Saônului).

Disputa este și astăzi extrem de aprinsă, după cum o demonstrează și prezența unor asociații de sprijin a unei variante sau a alteia. Interesante prezentări, comentarii și argumente pot fi găsite și vizitând următoarele adrese electronice: <http://alaise.expansive> sau <http://alesia.jura>. ■

DEZILUZIE POLITICĂ (Criptografie: 4, 9, 2, 7, 10)

IAALS_N L^($\frac{A^S}{R}$)

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluție rebus nr. 2/2007:

M - M - M - H - V - LAMURITORI - GAZETARIE - CARAS - CA - T - ZE - TEI - AU - ZI - MULTIMI - NOURI - NAT - VIS - IMAS - O - STA - IS - MA - STAPANITOR - OSANA - ATE - ORE - ARENA - IST - ERATE - ACCES - ERES.

Soluție joc p. 74 nr. 2/2007:

APARE EUNUCUL DIN HAREM (A-P-ARE/E-UN-U-CU-L/D-IN-H-ARE-M)

Dictionar istoric

Continuăm, în cadrul rubricii noastre, cu prezentarea unuia dintre cele mai importante grupuri de aromâni (români), azi foarte aproape de dispariție.

Morlaci...

... și istro-români (în fundal, o stradă din insula Veglia, azi Krk)

VLAHII (ROMÂNII) DINARICI

Dr. ION GABRIEL ANDREI

Vlahii (românii) dinarici sunt descendenții direcți ai traco-ilirilor romanizați, fiind răspândiți pe o arie largă, ce cuprinde teritoriile de astăzi ale Croației propriu-zise, Dalmației, Bosniei, Herțegovinei, Muntenegrului, Sandjakului, Serbiei și Kossovoului.

Migrațiile slavilor nu au reușit să-i dezrădăci-neze, fapt recunoscut și de istoricul ceh Constantin Jirecek, care afirma: „la dărâma-reă stăpânirii bizantine în lăuntrul țării, au fugit dintre provinciali unii către țărmul mării, alții au fost duși în robie, pe când alții, cei mai mulți păstori de pe munți sau țărani mai săraci, s-au înțeles cu cuceritorii și au rămas acasă“. Pentru vlahii (românii) împinși spre sud „emigra-țiunea n-a fost grea, întrucât și așa ei își schimbau locuințele de vară și de iarnă“.

Limba li s-a diferențiat în două dialecte: „dalmatin“, influențat de coloniile urbane de pe litoralul adriatic, și „românesc“, al populației majoritar rurale din interior. Vlahii romanici au trăit în contact cu ilirii doar superficial romanizați, astfel explicându-se atât înrudirea dintre români și albanezi, cât și existența distinctă a acestor popoare până astăzi în Albania și Epir.

Slavizarea teritoriilor balcanice s-a produs treptat, dovadă fiind persistența unor toponime de origine romanică,

precum: Danubius, Marus, Savus, Timachus, Skupi, Naisus și numeroasele Vlaske și Vlasic.

Vlahii (românii) din Dalmația, Muntenegru, precum și cei din sudul Croației propriu-zise, Bosniei și Herțegovinei au fost numiți „morlaci“ de către populația urbană de pe litoralul adriatic, cu care trăiau într-un strâns contact, mai ales când coborau cu turmele la iernat. În documentele medievale raguzane, sârbești și croate sunt menționați frecvent „vlahii“, unii dintre ei cu nume curat românești, precum

Ursul, Surdul, Dragul, Bunul, Singurul, Bărbat, Fecior, Neag, Radul. Erau enumerați alături de alte popoare, precum sârbii. Astfel, prin această distincție, se demonstrează teza potrivit căreia, în spațiul dinaric, „vlahi” ar fi numiți sârbii ortodocși de către croații catolici.

Denumirea de „morlac” poate deriva atât din greacă, însemnând „vlahi negri”, fiind apropiată geografic de românii din Țara Românească, numită de otomani „Vlahia Neagră” (Kara Iflak), cât și din slavă, în acest din urmă caz însemnând „Vlahi de la mare” („more” în slavă).

Românismul morlacilor este atestat și de Crônica preotului din Diocleia (Munte-negru), scrisă în secolul al XII-lea, în care se spunea: „Bulgarii, bătându-se, au cucerit toată Macedonia, după aceea toată provincia Latinilor; care s-au numit până atunci Romani, dar acum Morovlahi, adică Latini Negri”.

Pe lângă păstorit, morlaccii, ca și aromânii (românii), s-au ocupat și cu cărăușia, fiind atestați în documentele medievale otomane drept „kiridji”, iar în cele raguzane „Chirisie” („chirigii” în limba română).

Arealul de locuire al morlacilor este indicat și în documentele medievale venețiene. Astfel, locuitorii din sudul Croației propriu-zise și nordul Dalmației sunt „Murlacchi”, ce locuiesc în țara „Murlachia”, vecina de la nord a insulelor Rab și Pag. Morlaci erau și cei care trăiau între porturile Kotor și Bar de pe actualul litoral munte-negrean. Munții Velebit de pe litoralul Croației propriu-zise erau numiți „le montagne della Murlacca”. Canalul marin dintre Velebit și Pag se numea încă, în secolul al XX-lea, în perioada interbelică, „Morlak”.

Constantin Jirecek

Insemnătatea economică a vlahilor (românilor) era recunoscută și în acordul dintre Ragusa (Dubrovnik) și țarul sârb Ștefan Uroș, din 19 mai 1357, prin care vlahii (românii) intermediuau comerțul cu sare între aceste două state. De asemenea, mănăstirea Zica a primit de la regele sârb Ștefan Prvovencani („Primul încoronat”) numeroase sate vlahe (române), situate în zona Moravei de Vest, Metohia, Zeta (Munte-negru) — „cu pășunile de vârm ale Munților Spori dintre Niksic și Gacko Polje, Munții Zeljin de lângă Krusevac, pășunile de iarnă de lângă Zica, până la Sutieska, în valea râului Ribnița de sub Munții Kotlenik”.

Jirecek recunoaște faptul că vlahii (românii) au locuit în Hertegovina, Peninsula Pelesac (Sabioncello), încorporată în 1399 Republicii Ragusa, și în Munte-negru, în zona Niksic (Onogost). Semnificativ, insula de lângă Dubrovnik se numește, în limba croată, „Lokrum”, iar în italiană, „Lacroma” (din românescul „Lacrimă”), iar cel mai înalt vârf montan din Munte-negru este „Durmitor” („Adormitul” din română). Prezența lor aici este atestată și de existența Sfântului Blas („Sf. Vlah”), ca patron spiritual al Ragusei. Vlahi (români) au fost și unii cetățeni ai Ragusei, din 1397,

1398 și 1403 (Ștefan, Bogos, Danciu — „Danzulli”).

În Munte-negru, persistența românismului este confirmată de cele două sate de români musulmani de pe Muntele Rumia, de la est de Bar, lângă litoralul Mării Adriatice, cercetate în ultimele decenii de către românul Costa Roșu din Voivodina. De asemenea, prima construcție atestată în capitala istorică a Munte-negrului, Cetinje, este „Biserica vlahă”, iar printre locuitorii orașului-port adriatic Bar, anexat de Munte-negru în 1878, istoricul și arheologul francez Eugene Maton îi amintește, în 1881, pe „țintari, sau români sudici”.

Urmele românești din spațiul dinaric sunt dovedite și de ținutul Romanija din partea central-estică a Bosniei (ca o ironie, aici se află și Pale, capitala Republicii Srpska), de numele Katun al satelor de munte și stânilor, dar și de biserica ortodoxă din Zemun, clădită cu banii aromânilor (românilor). De asemenea, potrivit cercetărilor lui Teodor Filipescu și ale lui Ion Erdeljanovic (român ardelean sârbizat), tot vlahilor (românilor) dinarici le aparțin și pietrele tombale cu motive ale ocupațiilor populare tradiționale aflate în cimitirele de la Stolac (Hertegovina centrală, zona Balijelor și a strămoșilor Bunievaților), Dopasti (districtul Vlasenica), Bojno, Ratkovic (districtul Srebrenica), Zelenie, Toplica, Priluka (districtul Livno), numite de locuitori „morminte grecești” sau „latine”, dar în nici un caz „bogomile”.

Vlahii (românii) au fost doar treptat slavizați. Astfel, venețianul Domenico Negri amintește în 1557 că, în nordul Dalmației, până la râul Cetina (deci vecini cu strămoșii actualilor Bunievați), locuiau

„oameni puternici și tari, frumoși la față și care în vorbă întrebunțază multe cuvinte latine, deși stricate. Ei susțin tare că au fost în timpurile de mai înainte romani, care au fost aduși coloniști”. În plus, urmașii vlahilor (românilor) morlaci colonizați de nobilii croați Frankapan la 1450-1480, pe insula Veglia (actualmente Krk, în Croația), au uitat limba română, în comunele Dubacnica și Poljica abia în secolul al XIX-lea. Aceștia vorbeau un dialect propriu, diferit de slavă și de italiană, al cărui ultim cunoscător a decedat în 1898.

Și în zona Zumberak, de la granița Croației cu Slovenia, între Zagreb și Karlovac, locuiesc urmașii vlahilor (românilor) „uskoci”, astăzi greco-catolici, ce se refugiaseră de sub asuprirea otomană. Aceștia au ajuns până în Moravia, în satul Lisovic, lângă Znojmo, și la Murk, lângă Beskizi, fiind numiți, la 1897, „Murker Walachen”, precum și în zona Pasului Dukla dintre Slovacia și Polonia (satele Woloski Krolak, Wola Pietrusza, Kotun, Ratunda, Volosanka).

Un alt grup al vlahilor (românilor) dinarici este alcătuit de istro-români. Aceștia sunt amintiți la 1650 – „Morlaci din Karst vorbesc o limbă deosebită, care în multe cuvinte seamănă cu latina” – și la 1698: „lângă Triest, în satele Trebbi și Padric, se numesc rumeri și, după probele limbii lor – berbaz, homo, fizori, fili – au fost români”.

Istro-românii trăiesc într-o zonă nordică, „Cici”, în localitățile Jeiane și Mune, și într-una sudică, „Karstul Istrian” (Monte Maggiore –

Regele sârb Ștefan Prvovencani a acordat...

Ucka Gora), în satele Susnjevica, Litai, Novavas, Jasenovica, Posrt, Bârdo, Grobnic, Tupliac, Gradine, Kranjic. Anterior, prezența lor a fost atestată și în satele Sisac, Govac, Jelsane, Stanada, Borgut, Scalnița, Laniște, Vodice, dar în prezent sunt slavizați. În anul 1850 erau aproximativ 3.000 de istro-români. Despre aceștia, atunci când i-a cunoscut direct, în 1894-1895, în calitate de chimist la uzina de gaz din Fiume (Rijeka), Teodor Filipescu scria că „sunt români și descendenți românilor... Acești români vorbesc în dialectul lor, care conține multe elemente slave și italiene, dar totuși se cu-

noaște că e înrudit cu dialectul macedo-român pe care îl vorbesc și românii din colonia veche românească din Cipulici (Bosnia)”.

După ce, sub stăpânirea italiană din perioada interbelică, prin eforturile lui Andrei Glavina, istro-românii au avut instrucțiune publică primară în graiul matern, după 1945 procesul de croatizare s-a accentuat.

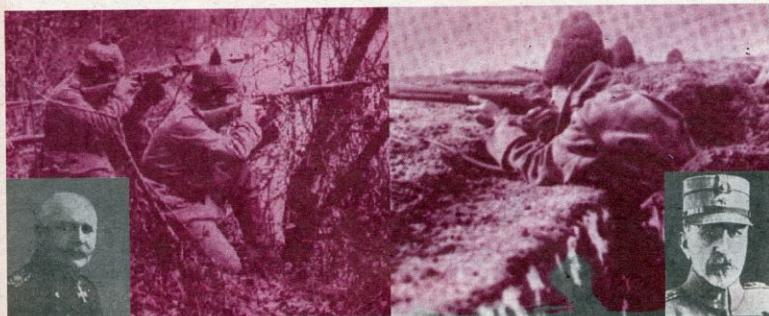
Conform cercetărilor pe care le-am întreprins în zonă în anul 2000, ei se consideră și „vlasi” ce vorbesc „vlaski”, dar graiul din zona nordică (Jeiane) este mai apropiat de limba română decât cel din sud (Susnjevica). Graiul sudic conține, de exemplu, formele „gănesc” („vorbesc” în română) și „căpesc” (românescul „înțeleg” – similar cu „capisco” din italiană), care nu se întâlnesc în zona nordică, unde se folosesc echivalentele românești. Istro-românii sunt numiți „ciri-biri” de către croați, apelativ ce provine din formele uzitate de ei pentru echivalentele din limba română „cine” și „bine”.

Mulți istro-români au emigrat din motive economice după 1945 în Australia, Canada, Germania, Italia, astfel că, de exemplu, în satul Brdo reprezentau 100% din popula-

ție, adică doi vârstnici, celelalte case, cu excepția bisericii și a cimitirului, fiind în ruină, abandonate. În prezent, în Croația mai sunt aproximativ 1.500 de istro-români, din care doar jumătate își mai cunosc și vorbesc graiul. Activă pe linia promovării românismului istro-românilor este „Asociația Andrei Glavina”, cu sediul la Triest, în Italia. ■

... mănăstirii Zica numeroase sate de vlahi (români)

Infanteriști germani și generalul Robert Kosch (stânga), față în față cu soldații români și comandantul lor, generalul Constantin Presan

BĂTĂLIA DE PE NEAJLOV ȘI ARGEȘ (BĂTĂLIA BUCUREȘTIILOR)

CORNEL SCAFES

● Câteva succese, apoi înfrângeri după înfrângeri ● Brătianu rămâne, să vadă rezultatul bătăliei ● Atacuri succesive, înainte ca inamicul să realizeze joncțiunea ● Distanțe prea mari între diviziile românești ● Rușii nu sprijină acțiunile armatei noastre ● Ordine transmise cu întârziere ● Punctul de comandă al Diviziei 217 Infanterie germană ocupat de români ● Planul de luptă în mâinile germanilor ● O breșă de 55 km ● Germanii aveau stații radio la nivel de divizie, românii doar la Armata 1 și la Marele Cartier General ● Generalul Presan ordonă retragerea ● Un plan bine conceput, forțe insuficiente, slabă dotare cu armament ● După război, opinii pro și contra

Primul Război Mondial a izbucnit la 28 iulie 1914 (datele sunt pe stil nou), prin atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria. Deși din 1883 făcea parte din alianța Puterilor Centrale (Germania, Austro-Ungaria și Italia), România și-a proclamat, ca și Italia, neutralitatea, deoarece nu a fost consultată de către Austro-Ungaria.

După doi ani de neutralitate, timp în care a purtat tratative cu Antanta și a făcut eforturi disperate pentru a completa armamentul lipsă – în special artilerie grea, aviație, mitraliere, aparate de transmisiune ș.a. – și a desăvârși instrucția, România a intrat în război.

Din păcate, întrucât statele furnizoare de armament erau angrenate în propriul efort militar și exista o neîncredere în poziția viitoare a României față de taberele aflate în conflict, echiparea armatei s-a făcut prin mijloace proprii. Rezultatele, raportate și la nivelul dezvoltării industriale a țării, au fost departe de cele așteptate. Semnarea tratatului cu Antanta – în afara importante decizii a recunoașterii de către marile puteri a dreptului României de a se uni cu teritoriile românești din imperiul dualist – a adus din punct de vedere militar promisiuni care nu vor fi onorate decât mult mai târziu. De cealaltă parte, marele câștig pentru Antanta a fost că odată cu intrarea României în război, la 28 august 1916, presiunea militară a Puterilor Centrale, aflate într-o ofensivă pe toate fronturile, a scăzut treptat.

Generalii Alexandru Averescu...

... Constantin Scărișoreanu...

... D. Lambru...

... D. Drăgănescu s-a confruntat cu ...

In primele luni de război operațiunile de pe frontul românesc, atât de pe linia Carpaților, cât și din Dobrogea, au avut o scurtă evoluție favorabilă, urmată de înfrângeri după înfrângeri. Acestea au obligat armata română să se retragă, deși s-au făcut eforturi supraomenești de a opri pătrunderea inamicului pe teritoriul țării, acțiuni soldate cu mari pierderi în oameni și materiale pentru oștirea noastră. La sfârșitul lunii noiembrie frontul Armatei 1 române cedase la Jiu în fața atacurilor aripii drepte a Armatei 9 germane, formate din grupurile comandate de generalii Konrad Krafft von Dellmensingen și Viktor Kühne. În scurt timp, inamicul ocupase Oltenia și la 24 noiembrie 1916 a trecut Oltul la Stoenest, pătrunzând în Câmpia Munteniei. Profitând de ruperea apărării aici, cu o zi înainte, la 23 noiembrie, trupele germano-bulgaroturce ale Corpului 52 Armată, comandate de generalul Robert Kosch, au forțat Dunărea la Zimnicea și au pătruns la est de Olt și, prin confruntări cu trupele române, au început să înainteze spre București. Forțele inamice acționau concentrice urmărind ocuparea Bucureștiului. În această situație, o

parte a autorităților au evacuat Bucureștiul la 25 noiembrie 1916 și s-au stabilit la Iași. Guvernul I.I.C. Brătianu a rămas pe loc, așteptând să vadă rezultatul bătăliei care se pregătea.

Acestor acțiuni încerca să le facă față, cu greu, Corpul 1 din Armata 1 română, aflat de-a lungul Oltului, iar în sud Grupul Apărării Dunării al generalului C. Iancovescu.

Armata română se afla într-o situație foarte grea, fiind amenințată cu încercuirea, iar Capitala – cu cucerirea. Pornind de la constatarea că între centrul Armatei 9 germane – format din trupele comandate de Kurt von Morgen (Divizia – în continuare D. – 76 germană, D. 12 bavareză și Brigada – în continuare Bg. – 8 Munte austro-ungară) – și dreapta Armatei 9 germane – formată din grupurile comandate de Konrad Krafft von Dellmensingen (Corpul Alpin,

D. 216 germană, D. 73 austro-ungară) și Viktor Kühne (D. 301 austro-ungară, D. 11 bavareză, D. 41 și 109 germane), Corpul de Cavalerie Schmetow (D. 6 și 7 Cavalerie – în continuare Cv.) și D. 115 germană și Grupul Szivo (Bg. 145 austro-ungară și Bg. 2 Cicliști) – se găseau intervale mari, de cca 30-35 km, iar legătura cu Corpul 52 (Grupul Kosch), care trecuse Dunărea pe la Zimnicea, aflat, de asemenea la o mare distanță de celelalte trupe inamice, era menținută doar de Corpul de Cavalerie von Schmetow, Marele Cartier General român (M.C.G.) și-a propus anihilarea lor. A fost conceput un plan prin care grupările inamice urma să fie atacate și distruse succesiv, înainte ca ele să facă joncțiunea. Astfel, prin anihilarea Corpului 52 Armată și învăluirea flancului drept al Armatei

9 germane trecute peste Olt în Câmpia Română, s-a urmărit respingerea forțelor inamice peste Olt și fixarea frontului pe cursul de apă.

Primul vizat de acțiunile românești era Corpul 52 german, care amenința Bucureștiul.

Pentru desfășurarea bătăliei de la București a fost constituit la 24 noiembrie 1916

Marele Cartier General al armatei române de la Periş

... generalii Eberhard von Schmetow...

... Konrad Krafft von Dellmensingen...

... și Viktor Kühne

Grupul de Armate General Presan, sub comanda generalului C. Presan, până atunci aflat la comanda Armatei de Nord. Acest grup de armate era compus din trupele Armatei 1 române, comandată de generalul D. Stratilescu, cele ale Grupului Apărării Dunării, condus de general C. Iancovescu, D. 21 Infanterie, comandată de generalul D. Lambru, D. 9/19 Infanterie, comandată de general C. Scărișoreanu, și diviziile aflate în rezervă sau refacere la dispoziția M.C.G. Aceste divizii se aflau la distanțe apreciabile unele de altele, în diferitele zone ale frontului dintre Carpați și Dunăre sau în aporie de București.

La 25 noiembrie 1916, prin Ordinul nr. 19 al M.C.G., Grupul de Armate Presan a primit misiunea să stopeze înaintarea inamicului care se găsea la vest și sud-vest.

S-a decis ca să se intervină cu trei divizii cu capacitate combativă refăcută, așa-numitul Grup Operativ de Atac (D. 2/5 – comandant generalul Al. Socec, 9/19 – comandant generalul C. Scărișoreanu și 21 Infanterie – comandant generalul D. Lambru), și să se facă joncțiunea cu Grupul Apărării Dunării.

Între Gruparea Krafft, aflată în nord, fixată de acțiunile Armatei 1 române, și Grupul Kosch (D. 217 Infanterie germană, D. 1 și 12 bulgare, D.Cv. von der Goltz și D. 26 turcă – rezerva la Alexandria), aflat în sud, trebuia să pătrundă Grupul Operativ de Atac (D. 9/19, 2/5 și 21 Infanterie române), în care scop, conform ordinului generalului Presan, trebuia să-și concentreze unitățile, aflate la distanțe mari una de alta, chiar pe câmpul de luptă, în zona Drăgănești și Neajlov.

Totodată, pentru a ușura acțiunile armatei române în zona Argeș, Armata 9 rusă, aflată în dreapta frontului român, urma să declanșeze și ea o acțiune ofensivă simultană. Acțiunile rusești au avut însă un caracter local, fără amploarea necesară pentru a

atrage forțe inamice și a ușura misiunea Grupului de Armate General Presan.

În același timp s-a solicitat și sprijinul D. 40 Infanterie din Corpul 4 Armată rus, care urma să acționeze împotriva trupelor bulgare ce avansau spre Giurgiu și București.

Ofensiva s-a declanșat la 30 noiembrie, cu o zi întârziere, din cauza faptului că D. 2/5 Infanterie i s-a înmănat cu întârziere ordinul de atac, iar D. 2 Cv. română nu a primit la timp ordinul prin care trebuia să acopere spațiul dintre D. 2/5 și 9/19 până la joncțiunea acestora, apoi să treacă în siguranța aripii drepte a D. 2/5 Infanterie.

Între timp, diviziile Grupului Kosch înaintau spre București

D. 9/19 Infanterie română a declanșat atacul, care a continuat și pe timpul nopții, și a reușit să pătrundă în spatele D.

217 Infanterie germană, cea mai importantă forță a Grupului Kosch. Divizia germană a fost aproape încercuită. Lupte puternice s-au dat în zona satului Bălăria (azi Valea Plopilor), fiind ocupat punctul de comandă al diviziei inamice. Trupele române au capturat 120 de prizonieri, mult armament și tehnică de luptă. Aici s-a evidențiat

Servanții unui aruncător de mine german

Regimentul 40 Infanterie „Călugăreni“. Lupte crâncene s-au dat și în zona localității Călugăreni.

Acțiunile au continuat în forță și a doua zi, 1 decembrie.

D. 9/19, 2/5 și 21 Infanterie au primit ordin să atace concentric D. 217 Infanterie, pentru a o scoate din luptă.

Desfășurarea operațiilor câpătase o turnură favorabilă, însă în ziua de 1 decembrie 1916 s-a petrecut un eveniment care a avut consecințe importante asupra bătăliei. Regimentul 18 Infanterie bavareză, aflat în marș, a interceptat la Rătești (12 km vest Găești) un automobil al D. 8 Infanterie română, în care se aflau căpitanii Epure și Barcan. Aceștia, pe post de curieri, duceau un ordin al generalului C. Presan către Armata 1 română privind acțiuni care urma să fie întreprinse, ceea ce dezvăluia intențiile comandamentului român în bătălia care se desfășura. Imediat comandamentul german a fost informat și a luat măsuri în consecință.

În această vreme însă, din cauza atacurilor puternice repetate, trupele Armatei 1 române au fost obligate să se retragă în fața Grupului Kühne. Situația era agravată și de faptul că D. 1/17 Infanterie română, care constituia aripa stângă a Armatei 1, și D. 2/5 infanterie din Grupul Operativ de Atac, aflată la Letea Veche, nu izbutiseră să facă joncțiunea. Intervalul dintre ele era încă de 55 km. Profitând de acest spațiu neacoperit de trupele române, Corpul de Cavalerie Schmetow (D. 6 și 7 Cv.) urmat de D. 41, 109 și 11 bavareză din Grupul Kühne au înaintat spre sud-

est. Acestea au pătruns în spatele Grupului Operativ de Atac, asigurând doar de D. 2 Cv. română.

În ziua de 2 decembrie, pe fondul unor lupte înverșunate care se derulau pe întreg frontul dintre Carpați și Dunăre, Grupul Operativ de Atac și-a continuat ofensiva împotriva D. 217 Infanterie germană, aflată într-o situație dificilă. Prin acțiunile D. 9/19 Infanterie și 2/5 Infanterie, care au lovit din spate trupele D. 217 Infanterie germană, aceasta a fost nevoită să se retragă din zona Bălăria-Stâlpul-Bulbucata-Gorieni-Bănești-Epurești. Din cauza loviturilor primite, marea unitate germană s-a divizat în două grupuri, care s-au refugiat în zona satelor Chirculești și Pângălești, aflate la distanță, unde au fost practic încercuite. În acest timp, acțiunile D. 9/19 și 2/5 române au fost protejate din spate de D. 2 Cv. română, care riposta atacurilor D. 11 Infanterie bavareză, ce ataca spre localitatea Mereni, căutând să vină în sprijinul D. 217 germane.

Legătura diviziei germane cu Divizia 12 bulgară a fost tăiată prin acțiunile susținute ale Regimentului 9 Vânători, comandat de maiorul Gh. Rasoviceanu – care a eliberat localitatea Stâlpul –, și acți-

nile amenințătoare ale Diviziei 2/5 Infanterie române, care periclita spatele Diviziei 12 bulgare. Bulgarii au fost obligați să se retragă în zona pădurea Epurești și a localității Singureni. În acest fel legătura dintre Divizia 217 germană și Divizia 12 bulgară a fost ruptă.

Situația era favorabilă unei acțiuni de încercuire a acestor divizii, însă, din cauza unor probleme de concentrare, D. 40 Infanterie rusă nu a reușit să intervină în momentul oportun.

D. 217 Infanterie germană a pierdut peste 2.000 de militari, care au fost luați prizonieri. Prin această acțiune, comunicația cu Bucureștiul a fost deschisă, iar trupele române au reușit ca, în noaptea de 2 spre 3 decembrie, să execute aprovizionarea și evacuarea răniților și bolnavilor.

În acest răstimp, în după-amiaza de 2 decembrie, D. 2 Cv. – care avea misiunea să asigure spatele D. 2/5 și 9/19 infanterie – a fost atacată de D. 11 Infanterie bavareză, care înainta spre localitatea Mereni.

Cu toate că acțiunile Grupului Operativ de Atac au continuat și în noaptea de 2 spre 3 decembrie, inamicul a avut timp să intervină dinspre vest cu trupe. La rândul său, comandamentul român a încercat să vină în ajutorul trupelor angajate pentru anihilarea D. 217 germane și a ordonat D. 21 Infanterie română, aflată pe aliniamentul Argeșului în zona Mihăilești, să atace spre sud-est, în direcția localității Chirculești. În același timp, Grupul Apărării Dunării, comandat de

generalul Iancovescu, a înaintat prin lupte susținute până pe aliniamentul satelor Singureni-Crângurile și cota 75, pe șoseaua Copăceni-Călugăreni, confruntându-se cu trupe din D. 12 și 1 bulgare, care atacau dinspre Giurgiu. În după-amiaza zilei, D. 40 Infanterie rusă, comandată de generalul Rasvoi, a intrat și ea în acțiune, înaintând spre pădurea Comana și localitatea Vlad Tepeș, însă, după primele ciocniri mai importante cu unitățile D. 1 bulgare, s-a retras pe pozițiile de plecare.

La ora 11.00, D. 2/5 Infanterie română a fost atacată cu putere din mai multe direcții de inamicul care și-a coordonat atacurile. Trebuie menționat că armata germană avea numeroase mijloace de legătură telefonică și stații radio t.f.f. (telegrafie fără fir) la armată, grup de armată și divizii, spre deosebire de armata română, care avea stații radio t.f.f. doar la Armata 1 și la M.C.G.

Dinspre satul Bălăria, D. 2/5 Infanterie a fost atacată de trupe din D. 11 Infanterie bavareză, dinspre Ghimpați de D. de Cv. von der Goltz, 26 Infanterie turcă (dislocată de la Alexandria) și de Regimentul 115 Landwehr (Infanterie) din D. 217 germană, dinspre Pângălești, unde se retrăsese cu o zi înainte.

După două ore de confruntări, către ora 13.00, trupele române au cedat pe tot frontul și au început retragerea la est de Neajlov, antrenând după ele și unitățile D. 9/19 Infanterie, atacate din spate de trupele D. 11 bavareze.

Către ora 15.00, ca urmare a situației de pe câmpul de luptă, înaintarea trupelor D. 21 Infanterie a fost oprită

la 2,5 km sud-est de periferiile localității Chirculești, urmată nu după mult timp și de stoparea avansării Grupului Apărării Dunării. Spre ora 17.00 ele au fost urmate în mișcarea spre București și de trupele D. 2 Cv.

In consecință, analizând situația operativă, sub presiunea convergenței a celor trei grupuri „K”, generalul C. Presan a dat în seara de 3 decembrie ordin trupelor din subordine să înceteze confruntările și să se retragă spre est. Guvernul Brătianu a părăsit Bucureștiul și s-a îndreptat spre Iași.

La 4 decembrie 1916 Grupul de Armate General Presan (Armata 1, Grupul Apărării Dunării și Grupul Operativ de Atac) a început mișcarea generală spre sudul Moldovei. La 7 decembrie a ajuns pe aliniamentul general al râurilor Cricov, Prahova și Ialomița. M.C.G. a continuat deplasarea de la Buzău spre Bărlad.

La 6 decembrie 1916, în jurul prânzului, trupele inamice au pătruns în București.

Astfel se încheia cea mai amplă acțiune angajată de trupele române în campania din 1916. Planul a fost bine conceput, însă timpul, mijloacele și forțele aflate la dispoziție, cât și înaintarea extrem de

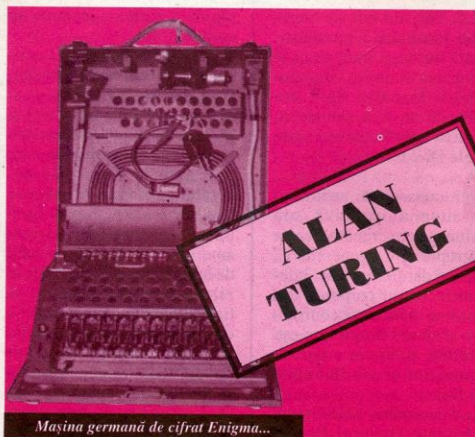
rapidă a forțelor inamice au anihilat totul.

Mai multe cauze au concurențat la eșecul acestei bătălii. Una dintre acestea a fost dotarea slabă cu armament și mijloace de luptă. O alta a fost insuficiența forțelor pe care le-a avut la dispoziție generalul C. Presan și calitatea mai slabă a lor, trupele fiind uzate de bătăliile purtate anterior, iar oamenii epuizați de lungile marșuri efectuate în zilele precedente, cât și în timpul bătăliei. Foarte mult a contat lipsa de mijloace radio t.f.f. la comandamentul Grupului de Armate Presan și la diviziile din subordine, ceea ce a contribuit la întârzierea transmiterii sau primirii ordinelor. S-a adăugat și lipsa de conlucrare între comandanțele române și rus, cauzată de opoziția Marelui Cartier General rus, care continua să insiste pentru evacuarea Munteniei și fixarea frontului pe Carpați și Siret, după opinia comandamentului rus, mai ușor de apărut.

Bătălia a născut, ulterior, opinii diverse privind oportunitatea ei. Apropiatii generalului C. Presan au apreciat-o ca reprezentând, dacă se încheia favorabil, un moment important în economia campaniei, opinie împărtășită și de generalul Henri Mathias Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze în România. Pe de altă parte, ea a născut și critici, mai ales din rândurile celor din anturajul generalului Al. Averescu, aflat într-o relație rece cu generalul C. Presan, a generalului Gh. Dabija, cât și a generalului Mihail V. Alekseev, șeful Marelui Cartier General rus. ■

Moment din Bătălia de pe Argeș, în viziunea graficianului Bassarabescu

Mașina germană de cifrat Enigma...

**ALAN
TURING**

Chipuri uitate

... și cel care a învins-o

ANDREI CĂPUȘAN

În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, Germania a pus la punct o mașină de codificat electro-mecanică, numită „Enigma“ (Magazin istoric, nr. 9/1984).

La Bletchley Park, o zonă strict secretă, englezii au realizat o serie de mașini electronice numite „Colossus“, cu care au putut descifra mesajele germanilor. Începând din 1943 ei au construit zece versiuni. Experiența dobândită cu „Colossus“ le-a permis inginerilor englezi, conduși de matematicianul Alan Turing, să finalizeze în 1950 computerul ACE (automatic computing engine – mașină automată de calcul). Turing a conceput pentru acesta primele programe, în sensul modern al cuvântului, compuse din coduri parțial numerice, parțial alfabetic.

Matematicianul Alan Turing a adus servicii uriașe țării sale și omenirii într-o perioadă crucială a istoriei – anii celui de Al Doilea Război Mondial. Ulterior, el a fost răsplătit cu uitare și cu un exil moral nedrept, din cauza unei preferințe sexuale considerate în epocă scandaloasă. Societatea britanică a anilor '50 l-a condamnat extrem de aspru pe savant pentru că era homosexual, uitând ce îi datorează: spargerea codului german „Enigma“, inventarea primului computer, crearea termenului de „inteligentă artificială“. Reparațiile materiale și morale au venit mult prea târziu.

Alan Mathison Turing s-a născut la 23 iunie 1912 în Paddington, un cunoscut cartier al Londrei. Părinții, Julius Mathison Turing și Ethel Sara, erau membri ai Serviciului Civil Indian și trăiau la Madras, în India.

Prima școală a frecventat-o doar câteva luni, fiind trimis acasă deoarece se părea că numai la învățătură nu-i stătea mintea. Următoarea școală, în care Alan va sta ceva mai

mult, a fost Școala Pregătitoare Hazlehurst. Aici s-a manifestat drept un elev „mediu spre bun“ în mai toate domeniile de studiu, dar s-a vădit încă de la început preocuparea sa de a găsi metode și căi de rezolvare proprii.

Științele preferate au fost matematica și chimia. În anul 1931 Alan Turing a intrat pe porțile prestigiosului King's College, de la Cambridge.

Perfecționându-și cunoștințele în mecanica cuantică, el a început să se intereseze de alte domenii: logica matematică și filosofia matematică.

Recrutat de Intelligence Service

În 1933, anul când Adolf Hitler cucerea puterea politică în Germania, în decembrie, la

Clubul Științelor Morale din Cambridge, Alan Turing și-a susținut dizertația intitulată *Logica și matematica*. Doi ani mai târziu, în 1935, a intrat în corpul didactic al vestitului colegiu.

În noul post Turing s-a lansat în studiul teoriei probabilităților, descoperind și analizând „teorema limitei centrale”, strădanie răsplătită cu Premiul Smith. Anul 1936 a fost crucial, savantul schițând alcătuirea și funcționarea primului computer, o mașină abstractă, numită astăzi „Mașina Turing”, care funcționa pe bază de taste, capabile să scrie sau să șteargă simboluri.

Vreme de doi ani (1936-1938), și-a continuat cercetările la Princeton University, în cadrul unor studii post-universitare. Rezultatul activității depuse în S.U.A. s-a concretizat în apariția lucrării *Systems of Logic Based on Ordinals* (Sisteme de logică bazate pe ordinatoare), publicată în anul 1939. Tot la Universitatea Princeton și-a luat și doctoratul în științele matematice în 1938, cu o teză despre logica ordinală.

Alan Turing a fost primul matematician care a reușit să descrie alcătuirea și funcționarea celui dintâi computer modern, înainte ca tehnologia avansată să permită crearea acestui aparat la standarde avansate.

Cercetările și invențiile tânărului savant au atras atenția fac-

torilor de decizie britanici. La puțin timp după revenirea din America, Turing a fost contactat de conducerea Școlii de cifruri și coduri a guvernului, care i-a solicitat ajutorul în activitatea de spargere a codurilor germane. Având deja o experiență în acest domeniu, dobândită la Princeton, tânărul a acceptat oferta. Odată războiului declanșat, la 1 septembrie 1939, Turing a început să lucreze la decodarea mașinii de cifrare germană „Enigma”.

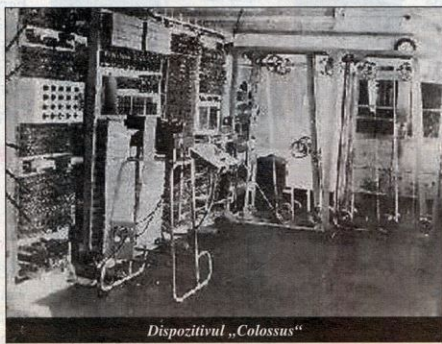
În iulie 1939 polonezii, care reconstituiseră deja o machetă proprie a mașinii „Enigma”, s-au adresat englezilor și francezilor, solicitându-le concursul în descifrarea unui cod care se schimba cel puțin o dată într-o zi. Colaborând cu câțiva specialiști polonezi care s-au refugiat în Marea Britanie după căderea Poloniei și cu un fost coleg matematician de la Cambridge, W.G. Welchman, Alan Turing a reușit în scurtă vreme crearea unei mașini, denumită „Bomba”, a cărei funcționare se baza pe activitatea de decodare a matematicienilor polonezi. Rezul-

tatele strădaniilor nu s-au lăsat multă vreme așteptate. În toamna anului 1940, „Bomba” era capabilă să decodifice mesajele trimise prin „Enigma” aviației germane. La mijlocul anului următor, 1941, puteau fi cu ușurință descifrate și mesajele trimise marinei germane de război. La începutul anului 1942, atât „Bomba”, cât și o variantă mai mare și mai perfecționată a ei, dispozitivul „Colossus”, decodificau în fiecare lună 39.000 mesaje interceptate, numărul acestora ajungând apoi să crească la 84.000 (aproximativ un mesaj la 2 minute).

În intervalul noiembrie 1942-martie 1943, Alan Turing a fost trimis în S.U.A. pentru a-i iniția pe americani în funcționarea noilor sisteme de decodificare a mesajelor practicate la Bletchley Park, dar și pentru a crea un sistem special de comunicații codate între premierul Marii Britanii, Winston Churchill, și președintele S.U.A., F.D. Roosevelt.

La întoarcerea în Anglia, în martie 1943, sistemul de comunicare între cei doi lideri

fusese pus la punct. Tot în acel an, ca o recunoaștere a meritelor, Turing a fost numit consultant șef pe lângă trupele anglo-americane. Și, parcă nemulțumit de ce realizase până în acel moment, neobositul matematician a „atacat” un alt cod german foarte important, utilizat

Dispozitivul „Colossus”

cu precădere „la niveluri foarte înalte“, codul „Peștele“, folosit în ultimii ani ai războiului în transmiterea mesajelor lui Hitler către Înaltul Comandament al Armatei. Având la bază alfabetul Morse, utilizat și de „Enigma“, „Peștele“ era un cod binar.

La sfârșitul războiului, Anglia recunoșcătoare i-a oferit o binemeritată distincție: „Ordinul Imperiului Britanic“.

Creatorul „inteligenței artificiale“

În 1944-1945, Alan Turing s-a consacrat muncii de „construire a unui creier“. Mai exact, pornind de la existența și funcționarea „Mașinii universale Turing“, el preconiza înglobarea acesteia într-o formă electronică. Practic, era inventat computerul digital, adică o mașină capabilă să ducă la bun sfârșit oricare program introdus.

Din anul 1945 și-a desfășurat activitatea la Laboratorul Național de Fizică din Londra, cu misiunea de a proiecta și a crea un computer electronic. Apucându-se de lucru la sfârșitul anului 1945, elabora primul raport privind proiectarea motorului automat al computerului. Pasul următor a constat în dezvoltarea unei forme primitive de limbaj de programare, numit de Turing „Instrucțiuni codificate

abreviate“ („Abbreviated Code Instructions“ – ACI). Iar rezultatele concrete nu au întârziat să apară. A fost construită o mașină de dimensiuni reduse, „Modelul pilot al ACE“. Având o viteză de 1 MHz, instrumentul proiectat și creat de Turing era la vremea aceea cel mai rapid computer din lume.

Computerele derivând din proiectele lui Alan Turing au rămas în uz până la începutul anilor '70 (inclusiv modelul Bendix G15, considerat primul computer personal – pc – modern). Era un rezultat într-adevăr concret, dar nu era computerul digital cu program electronic înmagazinat, pe care intenționa Alan Turing să-l aducă în stare de funcționare. Onoarea creării acestui aparat a revenit Laboratorului mașinilor computerizate al Societății Regale de la Universitatea din Manchester. În

octombrie 1948, Turing se va muta la laboratorul din Manchester, unde își va continua cercetările, proiectând sistemul programatic al lui Ferranti Mark I, cel dintâi computer electronic digital din lume disponibil comercial.

În plan teoretic, în anii petrecuți la Londra, apoi la Manchester, el a fundamentat ipoteza conform căreia creierul uman este în cea mai mare parte o mașină digitală computerizată, cortexul fiind la naștere o „mașină dezorganizată“, care prin „antrenament“ devine „o mașină universală organizată“.

Lumea științifică i-a apreciat strădaniile și capacitatea creatoare. În 1951, Alan Turing a fost ales membru al vestitei Societăți Regale din Londra, pentru ca, doi ani mai târziu, în mai 1953, să fie numit, la Universitatea din Manchester, lector al unei catedre create pentru el, de „Teorie a computerelor“.

Nici de anatomie, biologie și biochimie nu a stat departe matematicianul. Folosind proaspăt-creatul computer Ferranti Mark I în modelarea aspectelor creșterii biologice a plantelor și animalelor, el a inventat termenul de „viață artificială“.

„Homosexual-spion“ – o etichetă nedreaptă

Dezastrul pentru savantul britanic a început în anul 1952, când un vagabond de 19 ani a

Memorialul Turing

fost arestat de poliție, după ce spărsese și tâlhărise casa savantului. Pe baza declarațiilor acestuia, că atât el, cât și un amic de-al său, ambii homosexuali, erau partenerii obișnuți ai lui Turing, matematicianul a fost arestat. Susținând că nu a făcut nimic rău, dar confirmând orientarea sexuală de care era acuzat, Turing a intrat automat sub incidența Legislației împotriva homosexualității, foarte dură la acea vreme. A fost pus să aleagă între închisoare și injecțiile cu estrogen, care reprezentau un „tratament” menit „să-i distrugă preferința sexuală contra naturii”. A ales această din urmă variantă. Din nefericire pentru el, homosexualitatea sa a fost pe nedrept atăsată de răsunătorul caz de spionaj al celor doi spioni britanici gay, Guy Burgess și Donald MacLean, care, descoperiți că erau în slujba

Kremlinului încă din perioada interbelică, au fugit în U.R.S.S. înainte de a fi prinși (*Magazin istoric*, nr. 1/1997).

Influența cazului celor doi, precum și ceea ce se petrecea peste Ocean, unde, prin rețeaua soților Rosenberg și a celorlalți acoliți, care lucrau la „proiectul Manhattan”, aflați în solda sovieticilor, U.R.S.S. penetrase secretul bombeii atomice, i-au marcat ultimii doi ani de viață. La tratamentul inuman cu estrogen, care l-a secătuit atât fizic, cât și psihic, s-au adăugat constanta suptaveghere a activității, precum și părăsirea treptată de către colegi și prieteni. Materialele i-au fost confiscate, intimitatea – violată, prin percheziții frecvente. Eticheta „homosexual-spiön” funcționa nemilos, deși nedrept, în cazul lui. Nemairezistând psihic, Alan Turing a căzut într-o depresie nervoasă din

care nu și-a mai revenit. Sfârșitul a sosit în ziua de 7 iunie 1954, când, aflat în laboratorul de acasă, și-a pus deliberat capăt zilelor, mâncând un măr injectat cu cianidă. A fost găsit a doua zi de menajeră.

După cinci decenii de la moartea savantului, societatea britanică începe treptat să-i arate o tardivă recunoștință și prețuire. În anul 1994, o porțiune de stradă din Manchester a fost numită „Alan Turing Way”, iar în 2000, „Memorialul Turing”, o statuie de bronz a savantului stând pe o bancă și având un caiet în poală, a fost dezvelită în cadrul unei ceremonii publice, la aniversarea a 88 ani de la naștere. În același an, publicația *Time Magazine* îl situa pe Alan Turing în topul celor 100 de gânditori și oameni de știință britanici ai secolului al XX-lea. ■

RADIO ROMÂNIA CULTURAL

FM

Arad	106,8
Bacău	101,4
Baia-Mare	100,1
Bârlad	102,8
Botoșani	100,8
Brașov	105
București	101,3
Buzău	103,7
Cluj-Napoca	101
Focșani	101
Galați	101,6

FM

Iași	103,1
Oradea	96,1
Ploiești	104,1
Rm. Vâlcea	102,5
Sibiu	103,7
Suceava	101,6
Târgu-Mureș	104,9
Timișoara	100,7
Tulcea	105,4
Vaslui	102,4
Zalău	105

Minerii din Cavnic interpretează de multe decenii piesa Constantinul despre soarta domnitorului și a familiei sale. În imagini grupul scenic din 1938

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU, UN AMBASADOR OLANDEZ ȘI MINERII DIN MARAMUREȘ

LILIANA ALEXANDRESCU

Am văzut din prima parte a acestui articol (Magazin istoric, nr.2/2007) că trimisul Olandei la Poartă, Jakobus Collier (1652-1725), „cel mai inteligent și mai dibaci ambasador“, după cum îl considera Dimitrie Cantemir, era interesat de personalitatea și activitatea politică a voievodului Constantin Brâncoveanu. În rapoartele diplomatului olandez trimise din Constantinopol întâlnim prețioase informații referitoare la domnitorul român. Între acestea, și o relatare privind tragicul său sfârșit, împreună cu cei patru fii și devotatul ginere și sfetnic Ianache.

Drama lui Brâncoveanu a avut ecouri peste timp, unele dintre ele fiind regăsite și astăzi în reprezentații de teatru popular ale minerilor din Maramureș.

În raportul său din 5 august 1711 ambasadorul Collier nota că „aici, la curtea sultanului“, Brâncoveanu este

bănuț de trădare, pentru că ar întreține contacte secrete cu „șarul Moscovei“ (Petr cel Mare). Domnitorul mai avea și

alți dușmani la Constantinopol, compatrioți de-ai lui, rude chiar: familia Cantacuzino, ai cărei membri unelteau îm-

potriva lui pentru a ajunge ei înșiși la putere în Valahia.

Ceea ce îl făcea pe Brâncoveanu o pradă deosebit de atrăgătoare pentru lacomul sultan Ahmed al III-lea și pentru vizirul său erau averile lui: domniitorul era putred de bogat. Figură apoape legendară, fusese supranumit de turci „Altın Bey” (prințul de aur) – poreclă funestă. Poseda peste 100 de mari domenii și depusese la diferite bănci din Veneția, Anglia și Olanda însemnate sume de bani, aur și giuvaericele.

Domnul român în „Groapa sângelui”

În martie 1714, pe neașteptate, a fost arestat de turci și dus cu întreaga familie la Istanbul. Acolo, împreună cu cei patru fii (cel mai tânăr, Matei, avea 12 ani) și cu ginearele lui, Ianache Văcărescu (omul de încredere și administratorul lui financiar), au fost întemnițați în închisoarea de tristă faimă Yedikulê. La 10 mai 1714 Collier scria: „Domnul mazel al Țării Românești a fost dus de-a dreptul și închis în Cele șapte turnuri de la Constantinopol. Teftedarul [ministru de Finanțe] i-a luat toți banii, giuvaerurile și celelalte lucruri scumpe ce le avea cu sine și, pe lângă aceasta, e chinuit în fiecare zi pentru a se afla celelalte averi ale lui. Zi și noapte, domnul stă închis într-o cameră întunecoasă, adânc sub fața pământului, iar soția lui, care și ea a trebuit să-și dea giuvaerurile, stă într-o odaie de sus, bine păzită.”

Într-un alt raport olandez din Smirna (din 15 mai 1714) citim că Brâncoveanu și fiul lui cel mai mare au fost aruncați „într-o carceră adâncă,

Minerul Andrei Culic, aici la 60 de ani, unul dintre organizatorii și actorii „Jocurilor” de la Căminic

unde din lipsă de aer nu poate arde nicio lumânare”, în așa-zisa „Groapă a sângelui”, pentru a mărturisi unde se află averile lor. Luni de zile, cei șase deținuți sunt bătuți și schingiuiți și în cele din urmă anchetatorii izbutesc să smulgă de la domnitor o ultimă chitanță ca să poată confisca aurul și banii depuși la Veneția, la Zecca (Turnul Monedei).

Soarta lui Brâncoveanu era pecetluită. Fără nicio formă de proces, e condamnat la moarte, împreună cu fii și cu ginearele lui.

Duminică 15 august, cei șase deținuți sunt scoși din temniță și duși în picioarele goale, în cămăși sărăcicioase, ca niște hoți de drumul mare, la locul execuției, în piața de lângă Yalı Köşk, reședința de vară a sultanului. Primul din convoi e Matei, ultimul – principele, care în ziua aceea împlinește 60 de ani. Sultanul, înfățișat și reprezentanții diferitelor puteri europene au luat loc în așteptarea evenimentului, regizat ca un mare spectacol, ca o demonstrație de putere a Înaltei Porți.

Printre cei de față îl putem zări și pe comitele Collier, în costumul lui de modă franțuzească, purtând perucă și

tricorn. „Cu un ceas înaintea amiezii” – notează cu precizie olandeză un raport trimis din Smirna –, călăul i-a pus pe condamnați să îngenunche la distanțe egale unul de altul. Apoi, cu o lovitură de iatagan, i-a zburat capul lui Ianache Văcărescu. De trei ori a mai fulgerat metalul sclipitor. A rămas o clipă suspendat deasupra adolescentului Matei, înfiorat de iminența morții, gata să abjure. Dar la refuzul tatălui de a-l absolvi, s-a abătut încă o dată. Ultimul executat a fost Brâncoveanu însuși, care a putut astfel să contemple catastrofa până la urmă, în toată teribila ei desfășurare. Ce va fi gândit în acele clipe, auzind șuierul iataganului și zgometul surd al căderii trupurilor, văzând cum curge în țărână sângele copiilor lui?

Totul s-a terminat într-un sfert de oră. Sultanul și suita lui s-au retras, ambasadorii s-au urcat în caleștile lor și au plecat. Cele șase leșuri au fost aruncate în valurile blânde ale Bosforului, iar capetele, înfipte în pari, au fost purtate în triumf pe străzile orașului și apoi fixate la prima poartă a seraiului, ca un avertisment și ca o macabră ornamentație.

Mai târziu corpurile au fost pescuite din mare și îngropate pe furiș de călugări într-o mănăstire din insula Halki. Mulți ani după aceea, a adus doamna Maria rămășițele soțului și fiilor ei la București. Aici odihnește și astăzi Constantin, sub o lespede de marmură albă, în biserica Sfântul Gheorghe ctitorită de el, în inima orașului.

Dar și postum a fost ciopărită moștenirea lui: unul dintre cele mai frumoase așezăminte create de el, Spitalul brâncovenesc, a fost dărâmat din ordinul lui Ceaușescu.

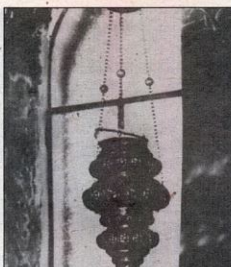
O statuie în fața bisericii Sfântul Gheorghe păstrează amintirea domnitorului martir.

„Cântare și vers la Constantin“

În Maramureș este atestată o piesă de teatru aparte, intitulată Constantinul. Ea se joacă de Anul Nou, în timpul marilor serbări de iarnă și este interpretată de un grup itinerant de bărbați, originari din orașul de mineri Cavnic. Nicăieri în România nu este cunoscută o asemenea manifestare teatrală. În Muntenia găsim numai diverse variante ale unei balade despre Brâncoveanu, cântate la Crăciun de colindători. Cum și de ce a apărut tocmai aici, în cea mai nordică provincie românească, această piesă de teatru popular închinată unui domnitor care a trăit și a murit departe de aceste locuri și care nu a avut nimic de a face cu istoria Maramureșului, rămâne încă de domeniul ipotezelor.

Probabil că versiunea existentă în zilele noastre este o prelucrare (datând din prima jumătate a secolului al XIX-lea) a unui model mai vechi, care sub influența colegiilor ieșuite s-a jucat mai întâi ca spectacol școlar în Transilvania, scris și recitat de elevi, și s-a transmis mai târziu și la sate, fiind redactat și montat de una dintre notabilitățile locului, preot, învățător sau notar.

Pe de altă parte, după cum observă Ion Mușlea în eruditul studiu *Cântare și vers la Constantin. Sfârșitul lui Brâncoveanu în repertoriul dramatic al minerilor români din Nordul Transilvaniei*, numele domnito-

Candelă de la mormântul lui Constantin Brâncoveanu, de la biserica Sf. Gheorghe-Nou

rului muntean era bine cunoscut în Ardeal. „El – scrie G. Mușlea – avusese o domnie lungă și relativ pașnică. Vestea bogățiilor și daniilor lui trecuse demult munții. Avea o casă la Brașov și moșie la Sâmbăta de Sus. Ridicase o biserică la Făgăraș, fusese întâiul ctitor al schitului și al bisericii din Sâmbăta de Sus și cel mai mare ctitor al schitului la vechea biserică din Ocna Sibiului. Dăruise odăjdii arhieresti și o moșie din Argeș mitropoliei din Alba Iulia.“ El avea deci legături, conchide Mușlea, nu numai cu Ardealul, ci și cu „comitatele exterioare“, adică „tocmai cu acele ținuturi care ne interesează“.

Mănăstirea Sâmbăta de Sus, al cărei cel dintâi ctitor a fost Constantin Brâncoveanu

În veacul al XVIII-lea, executarea lui Constantin Brâncoveanu împreună cu toată descendența lui masculină – de fapt eliminarea brutală, fără drept de apel, a unor victime supuse torturii fizice și morale și lipsite de orice asistență juridică – a provocat în întreaga Europă un șoc la toate nivelurile comunității sociale. Pe calea rapoartelor diplomatice, a ziarelor, a publicațiilor anonime de senzație sau povestită din gură în gură, istoria Brâncovenilor se răspândise repede pe tot continentul, de la Răsărit la Apus.

În optica populară însă această întâmplare căpătase dimensiuni legendare, mitice chiar: principele creștin ucis de turcii păgâni devenise un martir pe altarul credinței. Aspectul moral impresionase de altfel și el opinia publică. Fortuna labilis, destinul schimbător, care de pe culmile gloriei te aruncă în abis, era încă din Evul Mediu o temă favorită a omului de rând, o consolare pentru propria lui soartă, obscură sau nefericită. „Persoajul istoric – remarca Mircea Eliade – e asimilat modelului său mitic (erou etc.), în timp ce evenimentul este integrat în categoria acțiunilor mitice

(lupta contra monstrului, frații inamici etc.)“ De altfel, adăuga Eliade, mitul era mai aproape de adevăr, dând istoriei un sunet mai profund și mai amplu și revelând destinul tragic.

Un măr în vârful sabiei...

Piesa *Constantinul* a fost semnalată pentru prima oară în 1908

de către folcloristul ungar Sebestyén. Cele două manuscrise originale sunt în prezent păstrate în arhivele Universității din Cluj. Cel mai vechi, scris de mâna lui Ilie Sitariu, miner din Cavnic, datează din 1897; al doilea, transcris de Andrei Culic, miner din Băiuț (un orașel din apropierea Căminului), datează din 1933-1934. Aceste manuscrise conțin textul piesei, dar și unele sumare indicații de regie.

Cele 12 dramatis personae sunt: Împăratul Constantin, Împăratul Turcilor, Văcăreț (gînerele și omul de încredere al principelui), Scriitorul (secretarul și omul de încredere al sultanului), Căndăcoznic (dușmanul și trădătorul principelui), Vizirul, Pașa, Doi Boieri munteni, Doi Soldați Turci, Lauffărul (literal, din germană, „alergătorul“, vătăful care pășește în fruntea echipei, conducătorul jocului).

Interpreții acestei dramatizări mai degrabă schematică, redusă la esența confruntării dintre „buni“ și „răi“, sunt jumătate muncitori, jumătate țărani, lucrând și în mină și în gospodăria lor. Ei joacă Constantinul în aer liber, în piețe, pe ulițe, la răspântii de drumuri, în curțile caselor din sat, în pridvor sau în camera de primire. Pășesc împreună în convoi ca un grup organizat, deplasându-se de la un loc la altul.

Acest „teatru de stradă“ țărănesc readuce spontan drama la funcția ei originară: aceea de a provoca mila și groaza prin înfă-

șarea unei întâmplări pline de jale, ca de exemplu o execuție publică, un martiriu (cum ar fi în țările catolice Patimile lui Christos, jucate anual de Paște). Astfel în Maramureș un moment al Istoriei e rețrăit, totodată fizic și simbolic, în fiecare iarnă – act de memorie și spectacol.

Decorul piesei este întâmplător: un peisaj, o stradă, o casă. În schimb, veșmintele, celor 12 actori, jocul lor, gesturile, recitarea rolurilor, mișcarea scenică mărturisesc conștiința și persistența constrângătoare a tradiției, în

sensul unui înalt grad de stilizare. Ei nu simt nevoia nuanțării realiste a personajelor, nici a diferențierii costumelor în funcție de rol. Nu degeaba sunt uneori semnalati de către spectatori la plural: „Constantinii“.

Cu excepția Lauffărului, îmbrăcat în strai alb (ca mesager între lumea lor și a noastră), ei sunt toți înveșmântați aidoma în roșu sângieru – misterioase, impozante apariții identice, în tunici roșii, pantaloni roșii, cizme negre, în mâini cu săbiile scoase din teacă, pe frunte cu potcapuri înalte, de care atarnă fluturându-le pe umeri, ca niște pelerine, lungi văluri roșii. Ca unitate dramatică, cei 12 construiesc laolaltă un unic destin: acela al lui Constantin ca erou tragic.

Omogenitatea vestimentară conferă grupului o elegantă sobrietate care impregnează întregul lor comportament. Singurele atribute specifice sunt: un condei pentru Scriitor; un sceptru și o baionetă pentru Brâncoveanu, Sultan și Pașă; o baionetă pentru Vizir; o sabie pentru Soldați. Atunci când se întâlnesc Vodă cu

Pașa, sau Vodă cu Sultanul, nu fac decât să-și încrucișeze armele, într-o poză hieratică.

La sfârșit, Soldații ies în tindă cu condamnății și, împlinindu-și misiunea de a-i decapita, se întorc cu câte un măr mare pe vârful sabiei, convertind astfel Moartea în Joc, într-o aură de pură teatralitate. ■

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● Academia Română, Academia de Științe Tehnice din România – 30 ANI DE LA INAUGURAREA OFICIALĂ A SISTEMULUI HIDRO-ENERGETIC ȘI DE NAVIGAȚIE PORȚILE DE FIER I (1972-2002)

Editura Alma, Craiova, 2003, 299 pp.

● Marin Sorescu – VERSURI INEDITE (ediție îngrijită, revăzută și adăugită. Postfață, note, anexe de George Sorescu)

Editura Alma, Craiova, 2002, 199 pp.

● Cezar Avram, Parmena Popescu, Roxana Radu – POLITICI SOCIALE, vol. I

Editura Alma, Craiova, 2006, 282 pp.

● Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” – DICTIONARUL ISTORIC AL LOCALITĂȚILOR DIN JUDEȚUL DOLJ, vol. I, II, III

Editura Alma, Craiova, 2004.

● Academia Română, Academia de Științe Tehnice din România – EVOCAȚII, vol. I, II

Editura Alma, Craiova, 2006

● George Sorescu – MARIN SORESCU ÎN PATRU CONTINENTE. JURNAL II. INEDIT

Editura Alma, Craiova, 2006, 259 pp.

● Ilarie Hinoveanu – MARIN SORESCU LASERUL VAGULUI SAU ARTA CARE DOARE

Editura Alma, Craiova, 2004, 313 pp.

● Ilie Vulpe, Gabriel Croitoru – CORRESPONDENȚĂ INEDITĂ A FAMILIEI ARGETOIANU

Editura Alma, Craiova, 2006, 167 pp.

● Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” – IZVOARE NARATIVE PRIVIND REVOLUȚIA ROMÂNĂ DE LA 1821. F.G. LAURENÇON ȘI OPERA SA DESPRE ROMÂNI

Editura Alma, Craiova, 2006, 216 pp.

● Paul-Emanoil Barbu – REVOLUȚIA DE LA 1848 ÎN OLTEȚIA

Editura Alma, Craiova, 2003, 351 pp.

● Dan Lupescu – CEAS DE TAINĂ CU BRÂNCUȘI

Editura Alma, Craiova, 2001, 109 pp.

● Ilarie Hinoveanu – V.G. PALEOLOG LEGĂMÂNTUL CU DEMIURGUL

Editura Alma, Craiova, 2005, 323 pp.

MĂRTIȘOR

1

1815. Napoleon se întoarce din exil, de pe insula Elba. Debarcă în sudul Franței. La Viena se reunește congresul în cadrul căruia suveranii statelor învingătoare încercau să restabilească ordinea dinaintea Revoluției. Napoleon oferă avantaje prietenilor politici, pe dușmani îi amenință, dictează zilnic circa 400 de ordine celor patru secretari ai săi, doarme cel mult patru ore, lucrează febril. „Uriașul a ieșit din bârlag”, „Corsicanul însetat de sânge a sosit în golful Juan”, „Tigrul a ajuns la Gap”, „Tiranul este la Lyon”, „Uzurpatorul a fost văzut la 60 de mile de Paris”, „Majestatea Sa a intrat în Tuileries împreună cu cei apropiați și fideli”, scriu ziarele. Franța este scindată, iar Europa îngrozită. Toate puterile europene luptă împotriva unui singur om. Și îl vor înfrânge, la Waterloo.

2

1855. Ziua de naștere a Companiei generale transatlantice franceze, strămoașa Transatlului. Inițiativa aparține unor bancheri, între care frații Pereire și doi armatori din Granville. Este prima oară când marii capitaliști ai Franței manifestă încredere în viitorul navigației. Cu sediul la Granville și dispunând pentru început doar de o mică flotă de pescuit (mai ales morun) și de transport a mâinii de lucru către Antile sau Guyana, compania obține de la stat concesiunea a numeroase linii între Franța și cele două Americi, urcând la rangul de companie transatlantică. De la prima legătură Le Havre-New York, în iunie 1864, ea își dezvoltă continuu flota și își modernizează navele. Vapoarele cu aburi dispar, le iau locul mari pacheboturi cu elice, care, sub numele marilor provincii franceze, își vor făuri reputația de foarte confortabile și foarte luxoase. În 1914 flota companiei are 84 de nave, cu un tonaj total de 380.345 tone. 29 dintre ele vor fi distruse sau scufundate în timpul Primul Război Mondial. Dar, după 1920, începe seria coloșilor. *Paris, De Grasse, Ile-de-France, La Fayette, Champlain, Colombie, Normandie.*

18

1123. La Lateran, complex de edificii din Roma aparținând statului Vatican, este convocat primul conciliu ecumenic occidental. Nu se promulgă nici o dogmă nouă, dar sunt confirmate și sancționate toate progresele realizate de biserică în ultimele două secole. Este citit și rectificat concordatul de la Worms, care, în urmă cu un an, punea capăt războiului pentru investitură între papalitate și imperiu printr-un compromis între Papa Calixt II și împăratul german Henric V... Se publică 22 de canoane care condamnă simonia, concubinajul clericilor, imixtiunea laicilor în problemele eclesiastice, falsificarea monedei, atentatele contra pelerinilor, violarea jurământului de a lua armele împotriva necredincioșilor.

18

1913. În timpul unei plimbări prin Salonic, în compania unui singur aghiotant, regele George I al Greciei este asasinat de un învățător dezechilibrat mintal pe nume Skinas, care, de la mică distanță, trage asupra lui un foc de revolver. Peste numai câteva zile monarhul, fostul prinț de Danemarca Wilhelm de Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg, blond, foarte înalt, cu evidente trăsături scandinave și care a făcut un efort de naturalizare schimbându-și prenumele prea germanic în cel de George, ar fi trebuit să-și sărbătorească semicentenarul domniei. „Puterea mea stă în dragostea poporului meu. Vreau să fac din Grecia un model pentru regatele balcanice”, a declarat el la urcarea pe tron, când și-a propus să domnească asupra zbuciumatei Grecii, la fel ca asupra liniștitei Danemarce.

TVR 50

Felicia Meleşcanu împreună cu Mihail Gorbaciov, căruia i-a luat un interviu. În dreapta, ambasadorul României la Moscova, Constantin Gârbea

Horațiu Mălăele într-o scenă din piesa Un deținut la Auschwitz

PĂSTRATI CE A MAI RĂMAS DIN ARHIVA TVR

DAN MIHĂESCU, MANASE RADNEV

În episodul precedent al evocărilor consacrate celor cinci decenii de televiziune în România (Magazin istoric, nr. 12/2006, 1, 2/2007), interlocutorii noștri au evocat prezența Muzei Clio pe micile ecrane. La fel ca toate celelalte emisiuni ale TVR, și cele de istorie suferau rigorile cenzurii.

– Chiar nu existau preocupări constante pentru istorie la TVR înainte de 1989?

Dan Mihăescu (D.M.) – De ce să ne ascundem. S-au făcut și lucruri notabile. Dar, ani în sir, televiziunea a însemnat, în principal, o vitrină cu falsuri. Se fabricau evenimente, de la istoria în genul celei făcute de Roller și discipolii săi (încă mai existau!) și până la cariera revoluționară a

lui Ceaușescu și a „tovarășei“. Mincjuni, desigur. Din nefericire, acum, când nu mai există embargouri pentru adevăr, lucrurile nu sunt înfățișate așa încât să pot să plec de pe lumea asta cu convingerea că am aflat adevărul despre niște evenimente istorice ale țării mele. Personal, ca telespectator, sunt nemulțumit de accesul meu la istorie. Nu neapărat subiecte de can-can. Mă gândesc la evenimente reale.

- Nu prea înțeleg la ce vă referiți. La istoria subiectivă?

D.M. - Eu nu știu, de exemplu, la ora asta, dacă Antonescu este un criminal care trebuia judecat și omorât sau a fost și un patriot. A fost un călău al evreilor, dar a și salvat dintre ei? Lucrurile nu sunt clare. În funcție de unele intervenții străine se modifică unele date și interpretări istorice. Despre regele Mihai. L-am adorat în copilărie. Sunt acum păreri publice, la televiziune mă gîndesc, diferite în legătură cu rolul său istoric.

Mă întrebați la ce mă refer. Aș vrea să știu despre comunism. Toată viața mea am trăit acolo, în timpul acela. Aș vrea să știu, totuși, ce-a fost cu Pătrășcanu, de ce-a trebuit să moară în închisoare. Și cum au murit Maniu, Gheorghe Brătianu și atâția alții. S-a vorbit ca mare fapt de istorie de amanții Elenei Ceaușescu. Nu asta mă interesează. Dar aș vrea să știu totuși cum a ajuns ea la o asemenea putere în stat. Cum se trăia la vîrf? Și multe alte lucruri pe care poate ar trebui să le știe românii.

Și acum. Se vorbește de corupție, de faptul că se fură atîta în România, încât o să cădem de pe glob. M-am întâlnit deunăzi - fapt concret - cu un personaj real care a luat șapte milioane de dolari de la Bancorex. L-am întrebat: „Ce faci acum? Dai banii înapoi?” Nu puteți publica ce mi-a răspuns, dar a rămas așa cum mi-a spus el. Cum se explică faptul că pentru jafuri mai mari decît au făcut toți invadatorii care au trecut pe aici, nu știm încă nici un vinovat?

Am citit memoriile lui Armand Călinescu, ale lui Constantin Argetoianu.

M.R. - Publicate în *Magazin istoric*, încă din 1967...

D.M. - O întreagă lume trăiește acolo. Ce mai știm noi despre ea acum? Cum ne face televiziunea să o înțelegem?

- Nu cred că-i rostul televiziunii să facă astfel de cercetări, de asemenea ample.

D.M. - Dar să vină istoricii să le prezinte. Nu doar talk-show-uri, ci istorie adevărată, cu documente, cu filme, câte mai sunt.

M.R. - Eu aș spune că după 1990 am avut fericirea și onoarea să-l cunosc pe rabinul Șafran. Am făcut două emisiuni la televiziune, una la radio, în care a adus foarte multe informații necunoscute despre ce s-a întîmplat în timpul Holocaustului și apoi în anii prigoanei comuniste, când a și fost obligat să părăsească România. *Magazin istoric* a publicat

aceste discuții ale mele cu această mare personalitate, de curînd plecată dintre noi.

Am precizat acestea, deoarece cunoașterea unei astfel de personalități îți luminează anumite domenii. Vorbesc de Antonescu și ceea ce s-a întîmplat atunci. Sunt foarte clare crimele lui Antonescu. Dar este perfect adevărat că la intervențiile regelui, ale lui Șafran, ale altor personalități, Antonescu a oprit deportările. România nu și-a trimis evreii în lagărele de la Auschwitz, cum s-a întîmplat în celelalte țări vecine.

D.M. - Am citit într-o carte a lui Ion Scurtu că Hitler i-a reproșat lui Antonescu că nu i-a scos pe evrei din funcțiile economice. Era o multime de funcționari cu putere de decizie în întreprinderile românești

M.R. - E adevărat că nu i-a deportat în Polonia, dar pe mulți i-a dus în Transnistria.

D.M. - Când Antonescu a revenit acasă, i-a scris lui Eugen Cristescu să fie informat câți evrei au fost epurați din toate funcțiile. Cristescu îi răspunde că au fost epurați 300 de evrei. Și Antonescu pune rezoluția: „Să se continue în ritmul ăsta.”

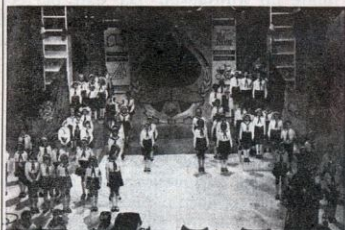
M.R. - Max Ausnit era în lagăr la Târgu Jiu - știu asta de la Victor Eftimiu - și toți funcționarii veneau la el (era patronul întreprinderilor de la Reșița), la lagăr, să le iscălească actele ca fabricile să funcționeze.

Dan are dreptate. Ceea ce lipsește, pentru că vorbim de televiziune, sunt acele emisiuni

RADIO-TV

No. 28 — 1978, săptămîna 20—26 iunie
Revista RADIODIFFUSIUNII ROMÂNIE

DIN EMISIUNILE SĂPTĂMINII:

CRON DE GLORI — cunoscut pentru trecut
DIN SĂPTĂMINII — cunoscut pentru trecut
DIN SĂPTĂMINII — cunoscut pentru trecut
DIN SĂPTĂMINII — cunoscut pentru trecut
DIN SĂPTĂMINII — cunoscut pentru trecut
DIN SĂPTĂMINII — cunoscut pentru trecut
DIN SĂPTĂMINII — cunoscut pentru trecut
DIN SĂPTĂMINII — cunoscut pentru trecut
DIN SĂPTĂMINII — cunoscut pentru trecut
DIN SĂPTĂMINII — cunoscut pentru trecut

UN ZBOR DE MAESTRI — muzică deosebită
MAESTRII CONTEMPORANI — muzică deosebită
REVISTA ECONOMICĂ TV — publică la compania apărută de
FRUMUȘA TARA, DULCE ROMÂNIE
CALIGRASCOP CULTURAL-ARTISTIC

Un program Radio TV, al cărui conținut ar trebui
încărcat în computer

documentate, cu montaj alert, cu comentarii de înaltă clasă. Dacă ar fi astfel de emisiuni nu s-ar mai crea buimăceala pe care o constatăm cu toții.

D.M. — După 1990, am inventat la TVR un ciclu de emisiuni, umoristice e drept, dar cu personaje istorice. Eu iubesc istoria. Și am crezut că poate fi abordată și altfel. Eram convins că n-or să treacă. Am făcut Stalin și Hitler, Napoleon cu Nelson, Lenin cu soldatul de gardă, care-l păzea la Mausoleu.

M.R. — Cu Nae Lăzărescu și Vasile Muraru.

D.M. — Am făcut Țepeș cu un țigan care-i spunea ce s-a mai întâmplat. Am făcut Traian cu Decebal. O luasem de la Adam și Eva și ajungeam în epoca computerelor. Nu m-am așteptat ca aceste momente să aibă succes. Și au avut.

— Adevărul istoric unde îl plasezi?

D.M. — Urmăream, desigur, umorul. Dar porneam de la realități istorice. Setea de expansiune a lui Napoleon, de exemplu. A lui Hitler, a lui Stalin. Ștefan cel Mare, chemat la Iași, s-a răstăcit și a nimerit la ruși, pentru că el știa Moldova din vremea lui. A luat-o apoi

prin Bucovina și a ajuns în Ucraina. Erau lucruri pe care nu le puteai spune înainte. Acum le puteai aborda în spectacol. Am avut un serial la TVR, intitulat *Clubul de telespiritism*, unde apăreau mari personalități ale trecutului, revăzând cu ele în cheie comică mari evenimente ale istoriei. Am încercat să pun istoria și în acest fel în scenă, până a venit și acum cineva — tot un fel de cenzor! — care mi-a spus: „S-o mai lăsăm, maestre, cu personajele istorice de demult. Mai fă și de-astea, cum s-a culcat Kennedy cu Marilyn Monroe.“ Și am lăsat-o baltă.

— Totuși, unde sfârșește adevărul istoric și unde începe satira?

D.M. — Nu pot să fac un gramaj precis. Sunt autor de umor. Și umorul înseamnă să exagerezi puțin. La mine, Nero a dat foc Romei pentru că și-a aprins o țigară și a scăpat jos chibritul aprins. Nu batjocoream istoria. Doar vedeam o latură comică a unei posibile realități istorice.

— Întreb, pentru că acum este în vogă, și la televiziune, demitizarea istoriei. Până unde se poate merge cu demitizarea pentru a nu împinge istoria în derizoriu?

D.M. — Există acest pericol. Și la noi sunt contestate anumite personalități, evenimente, mari momente naționale. Te duce într-o direcție în care totul poate fi batjocorit, unde nu mai există nimic sfânt. Până și Iisus Hristos a fost „demitizat.“ Ar fi avut, chipurile, și copii. Acel Iisus despre care Caragiu spunea că a fost răstignit pe antena televiziunii publice. Acum se răstignește, din păcate, pe alte antene, adevărul istoric. Eu găseam o latură satirică în istorie. Dar nu-mi puteam permite să falsific adevărul de dragul ratingului.

M.R. — Cred că demitizarea la televiziune are anumite limite. Televiziunea se adresează unor milioane de spectatori. Altfel poți face demitizarea într-o revistă care iese în două mii de exemplare, altfel în *Magazin istoric*, care are un tiraj cu mult mai mare, și altfel la un post de televiziune. Se poate compara ceea ce faci la televiziune cu *Magazin istoric*: la televiziune nu poți să vii cu scandal istoric. Când se abordează istoria pe micul ecran trebuie să o faci într-o manieră sobră și bine documentată. Nu poți să vii cu teorii abracadabrante, cu experimente. Pentru asta sunt reviste de specialitate, cercuri academice de discuții, cenacluri ș.a.

De-asta fac comparația cu *Magazin istoric*, care împlinește și el, în aprilie 2007, 40 de ani de la apariție. Nici aici nu poți publica astfel de demitizări forțate, de dragul tirajului.

Nu-ți poți permite la televiziune să emiți jumătăți de adevăruri, să lansezi teorii fanteziste, neargumentate științific, care pot să ducă în eroare milioane de oameni.

Vorbeați mai înainte de traversarea acelor ani negri. Am să evoc un mare istoric, Emil Condurachi. L-am admirat enorm. Ne vedeam destul de des, fiind vecini chiar. Cred că era unul dintre cei mai buni vorbitori de televiziune. Avea o emisiune bilunară pe care o făcea cu Răzvan Theodorescu. *Prim-planul* cu Condurachi l-am filmat la Histria, cetatea antică de la malul Mării, căreia i-a consacrat nenumărate cercetări. Am mai făcut cu el un ciclu de trei emisiuni consacrat istoriei dacilor. Grație fondurilor pe care ni le-a pus la dispoziție de la Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene, al cărei secretar general era, am reușit să plecăm în Italia și pentru prima oară am putut filma statuile de daci din Muzeul Vaticanului, care nu sunt expuse. Am filmat la Florența, la Neapole, din sponsorizările obținute de Condurachi. Cristian Popișteanu, regretatul dumneavoastră redactor șef, considera că acesta – decedat, din păcate, înainte de revoluție – ar fi putut fi chiar un bun președinte al României, după 1990. Rafinat, cultivat, fermecător, Emil Condurachi mi-a apărut ca un om complet.

- Vorbeam de cenzură. O personalitate ca Emil Condurachi nu se simțea obstrucționată?

M.R. – El știa cam ce trebuie și se poate spune. Era bine orientat. O spun la modul pozitiv. Nu era vorba de oportunism. Își depășise demult condiția de istoric, în sensul că era foarte bine conectat la fenomenul social-politic contemporan. Chiar el mi-a spus

de câteva ori că deși s-a consacrat istoriei antice, ar fi vrut să se ocupe mai mult de istoria contemporană.

Am vorbit de Caragiu. Genialitatea lui se manifesta și prin faptul că era foarte bine conectat la prezentul societății în care trăia. Condurachi trăia la nivelul superior al înțelegerii societății din vremea sa. Poți să fii un mare savant și să nu ai acea intuiție a ceea ce trăiești, ce-i în jurul tău. Și Condurachi, și Caragiu știau perfect pe ce lume trăiau. Nemulțumirea lor nu se manifesta în forme directe, vizibile. Era ceva care căpțusea comportarea lor și reieșea din felul în care se manifestau, se exprimau.

Și alte personalități s-au adaptat societății în care trăiau. Ce putea face Condurachi? Să facă grevă? Să nu mai meargă la Histria să sape, să cerceteze? Să nu-și țină cursurile? Să nu fie iubit de miile de studenți care-i urmăreau prelegerile?

Un Caragiu ce să facă? Să stea acasă și să nu joace? N-ai fi fost mai sărac sufletește dacă nu l-ai fi văzut niciodată pe scenă?

A le reproșa acestor oameni că au fost activi, așa cum o fac acum o serie de indivizi care le lipesc eticheta de colaboraționiști, este, iertați-mi cuvântul, o stupizenie. Un popor trebuie să trăiască, o țară trebuie să se dezvolte. Nu se poate ca toată lumea să se vâre în beci și să stea cu stururile trase. Astfel de oameni căutau, în măsura posibilităților, cât contextul le permitea, să păstreze ce se mai putea păstra din tradițiile culturale ale poporului și să le transmită generațiilor tinere.

22-23 decembrie 1989. Studioul 4 cu Mircea Dinescu „în rolul principal“

Liviu Ciulea la masa de montaj, alături de Cornel Cristian și Rodica Apolozan-Stancu

D.M. – Se uită un lucru. Există situații limită în viața unui om sau a unei națiuni. Pot dura câteva minute, câteva ceasuri sau ani întregi. Oamenii pot da dovadă atunci de eroism sau lașitate. Se uită că la noi această situație limită a durat cinci decenii, o viață de om. Să-i pretinzi cuiva să stea atâta timp într-o piață publică și să moară, nu știu dacă-i posibil. Au fost intelectuali care au colaborat. Și oameni care au tăcut.

Asta mă duce cu gândul iar la Tănase. Într-un spectacol de pe la începutul instaurării comunismului (el a murit în august 1945), Tănase apare pe scenă lângă o pendulă. Și ceasul mergea. Și Tănase spune: „Tu, tic; eu, tac!”

Au fost ani cumpliți. Să nu uităm că au fost împușcați țărani pe uliță pentru că nu vroiau să intre în colectivă. Să nu uităm că era suficient ca un vecin să spună că ai denigrat regimul Republicii Populare Române, ca să nu te mai întorci niciodată acasă, la familie. Cum să rezisti la toate acestea?

Fiecare generație se plânge că nu mai sunt lucrurile din vremea ei. Așa-i. S-a spus cândva că n-or să mai fie niciodată un Calboreanu, o Natașa Alexandru, o Sturdza-Bulandra, un Mihai Popescu. Dar au venit apoi un Caragiu, un Bănică, un Rebenău. Acum spunem: „N-or să mai fie nici ăștia, ce ne facem?” Așa va fi, dar vor veni alții cu sistemul lor de valori, cu gustul lor.

– L-ați citat pe Tănase, cu „tic-tac”.

Dar TVR cât a tăcut?

M.R. – TVR nu putea să tacă. Nu există televiziune mută.

– A tăcut vorbind?

M.R. – A tăcut în sensul că a evitat, în anii buni, frivolitatea, vulgaritatea. A vorbit atât cât i-a fost îngăduit să vorbească. Până în 1989, a încercat prin oamenii ei cei mai buni să spună lucruri care să dea de gândit telespec-

tatorilor. A făcut lucruri cu mult profesionalism. La începuturi, vă spuneam, birourile TVR erau în curtea ei. Și acolo stăteau și ne făceau planuri, discutam, cu entuziasmele tinereții noastre. Eram toți sub 30 de ani. Doream cât mai sincer să facem lucrurile bine, în ciuda absenței avantajelor materiale. Salariile noastre erau foarte mici, chiar mai mici decât în alte domenii ale vieții. Sigur că au existat și atunci lucruri superficiale, dar dacă ne referim la momentele de vârf de dinainte de 1990 ele s-au datorat talentului, profesionalismului și dăruirii. Așa se explică faptul că atâtea dintre emisiunile vechi sunt reluate. Nu numai cu prilejul aniversării televiziunii. Numai emisiuni de-ale mele, cred că sunt vreo 20-25, au fost reluate mereu în ultimii ani. Faptul că au rămas aceste lucruri, în ciuda contextului politic negativ în care s-au produs, înseamnă că TVR totuși a vorbit.

D.M. – TVR a tăcut, TVR a vorbit. Cel mai mult televiziunea a mințit. A mințit zgomotos, a mințit penibil, depășind de multe ori orice limită de bun simț. Pentru aceasta nu există răspuns.

Întorcându-mă la istorie, mă preocupă altceva. Și am făcut scandal în niște sedințe la TVR. Se pierd date istorice. Emisiunile din videoteca TVR, din diferite motive, nu mai au generice. Unele pentru că unii colegi de-ai noștri au vrut să se steargă de la *Omagiul țării* sau de la vizitele „conducătorilor iubiți”. Altele, pentru că unii impostori au vrut să se treacă lângă realizatorii de atunci.

Aici este o regulă fixă, care-i și în cinematografie. Se păstrează și se dă genericul de la premieră. Se spune acum: „Nu mai există genericele de atunci.” Ce se poate face? Nu mă refer la istoria TVR. Televiziunea a fost o oglindă care a reflectat epoca. Există colecțiile de *Programe Radio TV*, unde scrie: „Sămbătă, în data de... *Prim-plan* cu Moisi!” Să treci aceste informații pe computer era o nimica toată. Nu se vrea nici aceasta. Se vor pierde și mormanele acestea de gazete. Nu știu unde să mă duc, la cine să apelez. Nu este neapărat vorba când a făcut Mihaescu varietăți cu cutare mare actor.

– Să înțeleg că nu mai există arhiva TVR?

D.M. – Există arhive, dar fără cronologie, fără realizatori, fără evenimentele consemnate. Nu există o ordonare a materialelor – câte s-au mai păstrat în timp. Acum găsești

ceva așa răzleț, întâmplător. Un interviu luat de Manase în 1967, altul în 1992.

O ordine aleatorie și eu foarte multe falsuri. S-a șters foarte mult. S-au sustras materiale. Am găsit în America filme cu Maria Tănase, originale de la TVR. Nu s-au făcut copii. S-au vândut originalele „Madrigalului”, la ușa unei catedrale din Germania.

Cât se mai poate salva din această arhivă a TVR, care reprezintă și ceva din istoria României, trebuie salvat. Am scris tuturor președinților țării de după 1989, încercând să atrag atenția asupra acestui tezaur care se degradează, se pierde sub ochii noștri. Nici o reacție. O fi aie de scump să se alocate, nu știu, câteva milioane de lei ca să se salveze această arhivă? Se cheltuie cu nemiluita sume enorme pe fel și fel de lucruri, poate nu atât de importante...

M.R. – TVR a făcut de curând un *site* cu prilejul celor 50 de ani. Am fost solicitat să colaborez. În domeniul arhivei s-a făcut puțină ordine. S-a făcut o arhivă de film. Există alta video. Ceea ce mi s-a părut grav este faptul că au dispărut din filmotecă filme importante. Nu neapărat ale mele, dar ale unor colegi care fuseseră premiați. La un moment dat au luat măsura stupidă să scoată argintul de pe banda de sunet. Găsești filme fără banda de sunet.

D.M. – Asta înainte de 1989.

– Ce-i cu argintul ăsta?

M.R. – Un film de 16 mm este compus din peliculă și bandă de sunet. Aceasta conține argint. Înainte de 1989, în stupiditatea generală care a dominat atunci, s-a spus să scoatem argintul, să-l recuperăm.

– Și cât argint se putea recupera?

M.R. – Nu știu, cantități mici, în orice caz. M-am trezit cu un film de-al meu – primul film făcut în TVR despre atelierul lui Brâncuși de la Paris, din 1968 – în care lipsește banda de sunet.

D.M. – Manase, dar nu numai asta a fost dramatic! Când au apărut casetele video, benzile beta, și nu s-a mai permis importul, s-au șters în primul rând emisiunile culturale. Trebuia însă păstrate vizitele celor doi tovarăși prin nu știu ce județe sau nenumăratele omagii. Și s-au șters atunci valoroase emisiuni culturale. Niște creații și opere care totuși țineau de istoria acestei țări. Criminal s-au șters! Cine a vrut a intrat în arhivă și lua ce vroia să șteargă. Argumentul era: „Tovule, se cere șus, știi unde!”

– E bine că amintiți aceste incredibile pierderi. Poate, la jumătatea ei de veac, TVR își va da seama că are o istorie și că, deocamdată, tezaurele istorice se păstrează în arhive bine organizate. Și păzite!

M.R. – De-acum gata. Ce lipsește, lipsește. Degeaba ai *Programele Radio TV*. Ce s-a furat e bun furat. Ce s-a distrus rămâne bun distrus. Poate că și prin revista dumneavoastră semnalul nostru de alarmă va ajunge unde trebuie: **Păstrați ce mai aveți din arhiva TVR!**

D.M. – Manase, dar mai există o soluție. Subiectele de film sunt depozitate la Jilava. Pot fi trecute pe suport digital.

M.R. – Sunt ținute în condiții mizerabile. Am văzut multe cutii. Sunt ruginite.

D.M. – În urmă cu mulți ani am făcut pentru *Magazinul duminical* un interviu la mare cu un căpitan de vas. Se numea Traian Bănescu, iar vasul „Biruința”.

– Mai există caseta cu acel interviu?

D.M. – A dispărut de mult.

Mă gândesc că e mai bine să încheiem discuția aici. Prefer tonului festivist, unul realist. La cei 50 de ani ai săi TVR își merită istoria creată de toți cei care au slujit-o. Dar merită și o mai mare grijă față de patrimoniul constituit în timp.

Cei care vor veni în următoarea jumătate de veac începută acum vor dori să cunoască adevărata istorie a televiziunii noastre publice.

Pentru aceasta nu trebuie lăsat însă ca amintirile să-i fie distruse.

Aceasta a urmărit și reportofonul, mar-tor atent al evocărilor depănate de cei doi invitați, cărora le mulțumim.

A consemnat Ioan LĂCUSTĂ

Lucia Hossu Longin, filmând un episod din *Memorialul durerii*, alături de colegii ei, Mihai Truică și Ion Holtea

Trei dintre actori:
George John Dasch...

... Herbert Haupt...

... și Richard Quirin

PRECURSORII AL QAEDA

THEO STĂNESCU-STANCIU

La 13 noiembrie 2001, președintele George W. Bush semna un ordin de înființare a unor tribunale speciale militare, care puteau opera după regulile de funcționare ale clasicele curți de justiție sau ale curții marțiale militare. Noile instituții îi vizează pe membrii Al Qaeda sau pe toți cei care au participat sau participă la acțiunile terorismului internațional îndreptate împotriva Statelor Unite.

Dar nu era pentru prima dată în istorie!

Începuturile se leagă de un eveniment petrecut în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, după intrarea Statelor Unite în conflict, la 7 decembrie 1941.

Operațiunea Pastorius fusese creată de amiralul Wilhelm Canaris, denumită astfel după numele lui Francis Daniel Pastorius (1651-1720), fondatorul comunității germane din Pennsylvania. La ea luau parte opt persoane: locotenentul Walter Kappe, care petrecuse câțiva ani în S.U.A., și șapte cetățeni americani, de origine germană, care sosiseră în Germania, după venirea lui Hitler la putere. După un scurt (trei săptămâni), dar serios instructaj, celor opt li s-a înmănat suma de 175.200 dolari. Conform documentelor FBI, s-au strecurat și câteva greșeli, unele legate de monede de aur, înmănate, printre celelalte

tipuri de bancnote și monede, care însă nu mai erau în circulație pe teritoriul S.U.A., sau de proveniența hainelor, care nu erau fabricate în America, ci în unele state europene. Au fost împărțiți în două echipe și îmbarcați la bordul unor submarine (U-201 și U-202), ce aveau misiunea de a-i duce pe tărâm american.

În noaptea de 12 spre 13 iunie 1942, patru dintre membrii grupului – George John Dasch (39 ani), Ernest Peter Burger (36), Heinrich Harm Heinck (35) și Richard Quirin (34) – au fost lăsați lângă plajele de la Long Island. Întinericul nu le-a oferit însă o acoperire perfectă. Sosirea le-a fost observată de un paznic de coastă, John Cullen. Pentru a-i câștiga tăcerea, Dasch i-a oferit 260 dolari. Cullen i-a luat, dar le-a povestit superiorului și colegilor despre

ciudatul episod pe care l-a suprins în timpul serviciului: patru bărbați care ieșiseră din ape și încercau să ascundă câțiva saci militari. Descoperirea acestora și, mai ales, a conținutului lor – explozibil și berete purtând svastica germană – a alertat imediat Biroul Federal de Investigații. Fuseseră depistați sabotori pe tărâm american! Acțiunea de anihilare a început imediat.

Doi dintre membrii comandourilor, George Dasch și Ernest Burger, au luat legătura cu FBI-ul, hotărâți să spună totul despre misiune. Rapid, au căzut și ceilalți camarazi.

Francis Beverley Biddle (1886-1968), procurorul general al S.U.A., cel care, câțiva ani mai târziu, va face parte dintre judecătorii Tribunalului Internațional de la Nürnberg, a fost însărcinat cu punerea în aplicare a deciziei preșiden-

țiale din 2 iulie 1942. Ea viza înființarea unui tribunal militar special, instanță care să obțină executarea vinovaților. Colonelul Kenneth Clayborne Royall (1894-1971), viitorul secretar la Departamentul de Apărare (organism creat sub președinția lui Harry Truman, în 1947, din fuziunea Departamentului Marinei cu Departamentul de Război), a fost numit să le apere cauza. După ce s-a familiarizat cu noul și complicatul caz, Royall nu a fost de acord cu decizia lui Roosevelt, considerând că președintele nu putea avea autoritate în afacerile justiției. Memoriile sale nu au avut nici un rezultat. Condamnarea clienților săi fusese hotărâtă cu mult înainte de proces.

Procesul a început la 8 iulie 1942 și a fost unul comun pentru toți condamnații. În sală nu a fost primit nici un reprezentant al presei. Mai mult chiar, pentru a păstra secretul, ferestrele încăperii au fost acoperite tot timpul cu draperii de culoare neagră.

Întrebarea în jurul căreia s-a rotit întregul demers al avocaților apărării a fost legată de apartenența cazului – cei opt

Francis Beverley Biddle

au debarcat în haine naziste, pe care le-au schimbat însă imediat cu unele civile. Era un caz de tribunal civil sau militar?! Președintele Roosevelt nu a avut nici o îndoială! Iar Curtea de Justiție a stabilit: deși „nu avem astăzi ocazia să definim, cu toată meticulozitatea, granițele unde începe și se sfârșeste jurisdicția tribunalelor militare, în actul judecării unor persoane în timp de război [...], îi considerăm pe cei opt «inamici invadatori», astfel aflați sub acțiunea tribunalelor militare”.

Numai șase dintre cei opt condamnați au fost trimiși pe scaunul electric, la 8 august 1942. La cererea lui Biddle și

a lui J.E. Hoover, lui Dasch și Burger li s-a comutat pedeapsa în închisoare pe viață (Burger) și 30 de ani detenție (Dasch). Ambii au rămas în închisoare până în 1948, când președintele Truman i-a deportat în Germania, în zona americană, unde sentința le-a fost suspendată. Prin anii '50, Dasch a încercat să-și explice faptele, publicându-și memoriile; lui Burger i s-a pierdut urma...

Nu au fost singurele victime. Chiar și familiile americane ale celor opt sabotori au avut de suferit în urma acțiunilor acestora. În noiembrie 1943, tatăl unuia dintre condamnații la moarte, Herbert Haupt, Hans Max, cetățean american din 1930, a fost condamnat la închisoare pe viață pentru că i-a acordat adăpost și i-a pus la dispoziție o mașină fiului său în iunie 1942. A fost ultimul caz de judecare a unui cetățean american condamnat pentru acte de terorism, până la cel al lui John Walker Lindh (n. 1981), cetățean american care lupta de partea talibanilor, capturat în 2001, în timpul războiului din Afganistan. ■

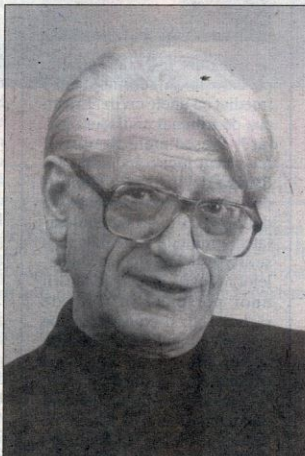
Imagine din timpul procesului

CĂRTURARUL

În liniștea bibliotecii din casa profesorului – de fapt, toată casa îi era o bibliotecă – ascultam pendula, așteptându-l să citească textul adus pentru bunul de tipar și primeam cotoarele cărților vechi. După ce termina de citit, începea să îmi povestească despre cele zece priorități românești din cultura lumii, despre învățați și cărți de care nu mai auzisem, despre locuri și oameni pe care-i întâlnise în peregrinările prin lume. Unele dintre acele povești s-au transformat în articole publicate în revistă. Mult prea puține. Nu m-am gândit să mă duc cu un reportofon și să îl pun pe masă. În tihna bibliotecii, timpul părea fără sfârșit.

Academicianul Virgil Cândea a fost întruchiparea cărțurarii. Îi ascultasem intervențiile la diferite reuniuni științifice, îl urmărisem la televizor, îi citisem unele dintre studii. L-am cunoscut datorită bunului său prieten Cristian Popișteanu. Am descoperit un om de o gentilețe rară, un erudit care te fermeca. Mi-a spus odată un lucru pe care nu îl voi uita: un om inteligent nu poate fi un om rău.

Virgil Cândea s-a născut la 27 aprilie 1927 (potrivit *Enciclopediei istoriografiei române*), la Focșani. A urmat studii de drept și de filosofie. A fost un fin cunoscător al istoriei culturii, cu precădere al celei sud-est europene și a Orientului Apropiat. A avut o contribuție decisivă la redescoperirea picturii postbizantine de expresie arabă (arta melkită). A regăsit, în S.U.A., manuscrisul considerat pierdut al *Istoriei Imperiului Otoman*, de Dimitrie Cantemir. A îngrijit ediția Academiei Române a scrierilor savantului și domnitorului Moldovei. A lăsat istoriografiei române o operă monumentală: *Mărturii românești peste hotare* (au

apărut două volume; la cel de al treilea lucra). A fost membru al Colegiului de redacție al revistei *Magazin istoric* de la apariția acesteia.

În urmă cu patru ani, mi-a arătat un impozant tom. Fusesse tipărit în Olanda, pentru a marca 500 ani de la introducerea tiparului în acea țară. Și-ar fi dorit mult ca, în anul 2008, să apară și în România o carte similară, la împlinirea a 500 ani de când călugărul Macarie tipărise cel dintâi volum. Spunea că ar fi păcat să nu avem și noi – după câte cărți se tipăriseră în Țările

Române pentru tot sud-estul Europei și pentru lumea arabă și după ce tot un român introdusese tiparul în Imperiul Otoman – o aniversare cu fastul cuvenit în 2008. A și scris un articol – trebuia să fie primul dintr-o suită ce se împlinea în 2008 –, prin care încerca să atragă atenția asupra momentului.

O altă idee a profesorului, pe care nu a mai apucat să o vadă împlinită, era cea a unui muzeu virtual, care să cuprindă toate (sau măcar, într-o primă fază, cele mai reprezentative) creațiile românești împrăștiate în cele patru zări. După cum spunea, niciodată nu vor putea fi strânse fizic la un loc, pentru a fi admirate. Fotografiate sau filmate, puteau fi „expuse” pe un site virtual. România ar fi, astfel, prima țară din lume care și-ar strânge la un loc, într-un spațiu virtual, comorile răspândite de vremuri și de oameni.

Avea proiecte pentru încă două vieți. A încheiat-o pe prima cu două luni și 11 zile înainte de a împlini 80 ani. ■

Dorin MATEI

ROMÂNIA ACUM O SUTĂ DE ANI

1907

GEORGETA FILITTI

La început de primăvară amenințarea plutește deasupra țării. Repartiția bugetului, contestarea cutărei măsuri a consiliului municipal București, balurile de caritate, bătăile cu flori, noutățile europene (obiecte fabricate din lapte, la Viena, ori școlile în pădure din Germania) – toate pâlesc în fața ridicării satelor.

Reținute în presă mai întâi ca „nemulțumiri”, „proteste”, „tulburări”, „acțiuni violente izolate”, răscoalele se dezlănțuie cu furie, primejduind însăși ordinea statală. Într-una dintre adunările societății „România muncitoare”, ținută în sala „Dacia” din București, dr. Ion Cantacuzino definește obiectiv evenimentul: e o luptă de clasă, nu de rasă. Aceasta pentru că, începute în nordul Moldovei, în județul Botoșani, pe proprietăți aflate în exploatarea unor trusturi arendașești conduse de evrei, răscoalele au fost percepute de naționaliști, xenofobi ori antisemiți de-a dreptul, atât din țară, cât și din străinătate, ca mișcări antisemite. Extinderea răscoalei în Oltenia și Muntenia a mers paralel cu organizarea de proteste

în orașe și căutarea de soluții din partea autorităților, menite să calmeze spiritele.

Adunări „anarhiste”, „socialiste”, cu participare masivă a studenților, socotiți de o foaie conservatoare „a patra putere în stat”, sunt animate de cuvântările înflăcărâte ale lui N. Iorga, A.C. Cuza, T. Constantinescu, Gh. Bujor, Ch. Racovski. În aceeași sală „Dacia”, studenții fii de țărani formulează un program drastic: dispariția arendașilor, țărani să fie unici exploatare ai pământului, să se modifice legea contractelor agricole, străinii să nu mai aibă voie să se așeze în sate. În alte părți lumea retoric protestatară e mai rezonabilă: țărani sunt la fel de exploatați de arendași și de proprietari.

1907

Vedere a băilor de la Govora

Calea Victoriei

Răscoala dă apă la moară liberalilor aflați în opoziție. Când guvernarea îi întreabă de ce timp de patru ani, cât au fost la putere, n-au luat nici o măsură de reducere a tensiunilor la sate, răspunsul trădează dezbinarea steapă a politicianilor români: D.A. Sturdza spune că a protestat nevizitând expoziția jubiliară din 1906, care elogia de fapt o stare de bine inexistentă. Concomitent, foile liberale aprind spiritele cu titluri ca acestea: *Gloanțele și vâna de bou sunt la ordinea zilei, La nevoie guvernul va mitralia prostimea care cere pâine*. În același timp, liberalii vin și ei cu soluții, multe nerealiste: demiterea agenților administrativi din sate, anularea datoriilor țăranilor la cârciumari și cămătari, constituirea unei comisii speciale pentru desființarea contractelor dintre țărani și arendași. Și marii proprietari, în frunte cu C. Șomănescu, C. Miclescu și Jean Th. Ghica, cer o comisie. Aceasta ar fi ales un comitet de 60 de persoane care să studieze „rezolvarea chestiunii agrare”. Dar tergiversările de acest fel nu mai erau posibile. În Parlament, ministrul de Finanțe Take Ionescu face teoria „lipsei verigilor” din societatea românească, cu alte cuvinte, *jos* exista proprietatea mică, de pe urma căreia trăia o creatură, dar nu un cetățean. *Sus* era marea proprietate – pe care conservatorii, în frunte cu P.P. Carp, o apărau înverșunată – profitabilă unui procent neglijabil al societății. Clasa de mijloc e absentă în România, conchide Take Ionescu.

Aceste constatări nu rezolvă criza.

La 13 martie conservatorii cad de la putere, dar pactizează cu liberalii lui D.A. Sturdza pentru potolirea țăranilor. Vrajba lor s-a potolit vremelnice și același corifeu liberal putea

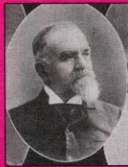
mărturisii emoționat, dând mâna cu Gh.Gr. Cantacuzino: „am trăit cel mai frumos moment din viața mea”.

Noul guvern a acționat în trei direcții: organizarea represiunii armate, căutarea țărilor ispășitori, întocmirea unui plan de măsuri pentru ajutorarea țăranilor. Armata (activi și rezerviști) și-a asumat ingrata sarcină, fiind condusă de generalul Alexandru Averescu, viitorul erou din timpul Primului Război Mondial. Presa de toate culorile s-a năpustit asupra intelectualilor, și în primul rând asupra lui N. Iorga, „șoarecele de bibliotecă”, cel care „a aprins torța”, „a ascuțit cuțitul...”. Măsurile concrete au vizat: suprimarea taxei de cinci franci pentru constituirea rezervei de porumb în caz de foamete; desființarea taxei pe comercializarea vinului; calcularea impozitului funciar după aceleași criterii la marea proprietate și la cea țărănească; arendarea proprietăților statului și ale așezămintelor publice cu precădere țăranilor; susținerea băncilor populare; ameliorarea condițiilor contractelor agricole (să nu depășească posibilitățile fizice ale țăranului și pentru avansul primit acesta să nu dea o dobândă mai mare de 10%); arendarea unor suprafețe mai mari de 4.000 ha a fost interzisă. Amintim că în Moldova trustul Fischer deținea 160.000 ha la 1906, iar trustul Juster 50.000 ha. În sfârșit, s-a depus un proiect de lege pentru crearea Casei rurale.

Guvernul a lansat un apel „de concordie” și în același timp a evaluat pagubele: 30 de milioane de lei. Acestea urmau să fie împlinite de la stat, dintr-un impozit general „asupra țărilor”, altul special asupra comunelor revoltate,

Palatul Sturdza

Take Ionescu

1907

din amenzi individuale, de la societățile de asigurare.

Răscoala a avut un răsunet internațional deosebit. *Gazette de Francfort*, *Daily Telegraph*, *Echo de Paris*, *L'Indépendance belge*, *Le Temps* îi consacră pagini întregi. Foaia din urmă încheia liniștitor: „situația nu-i veselă, dar țara e atât de bogată și a dovedit totdeauna că are suficiente resurse. Românul nu e prea reacționar – în sensul propriu al cuvântului. El acceptă bucuros soluțiile ce se impun. Prea ocupat cu edificarea României politice și independente, flatat de occidentalizarea superficială a civilizației sale, a îndepărtat, din instinct, chestiunea rurală în planul doi, fără s-o piardă din vedere. Acum a venit vremea s-o abordeze serios”.

Viitorul avea să arate că „abordarea serioasă” n-a prea fost posibilă și lumea satelor a rămas săracă, înapoiată și ignorantă – în ciuda bogăției solului românesc.

Parcă spre a accentua marasmul în care se zbăteau satele, revărsarea Dunării și gripa adăugă un plus de disperare în sufletele oamenilor. În același timp, a fost un prilej pentru unele ziare să facă istoricul maladiei: între 1239 și 1302 s-au produs 29 de epidemii. Numele ca atare i-a fost dat în 1743, apoi diversele răceli au fost puse pe seama influenței astrale și li s-a zis *influenza*. Dacă la 1510 se tratau cu apă de carbune sfințită, tiriac [opium] și camfor, iar în secolul al XVI-lea cu luare de sânge ori, în Franța, în vremea Consulatului (1799-1804), cu *Une chanson contre la grippe* [Un cântec contra gripei], la 1863 dr. Chauvot de Beauchesne recomanda abținerea categorică de la

orice medicație. Gripa bântuia, după credința mai multor specialiști, în umbra cutremurelor și a erupțiilor vulcanice (din anii 1580, 1676, 1703, 1732, 1737).

În mod paradoxal, în anul 1905/1906 s-a înregistrat un excedent bugetar apreciabil: 45 de milioane de lei. Împărțirea lui, făcută de Take Ionescu, ministrul de Finanțe, a întrunit, surprinzător, adeziunea întregului spectru politic: 7 mil. pentru înarmare; 6,8 mil. la rezerva de stat; 2,5 mil. pentru întemeierea a 32 de spitale sătești; 3,5 mil. la ridicarea localului Camerei Deputaților, sedii vamale, cumpărarea unei clădiri pentru administrația regiei monopolurilor statului și mărirea capacității depozitelor de sare; 2,5 mil. la repararea unor școli, construirea Facultății de Drept din București, a reședinței episcopale de la Curtea de Argeș, a grădinii botanice din Iași, terminarea catedralei din Galați, edificarea Muzeului de Istorie Naturală din București, cumpărarea imobilului unde funcționa Institutul pentru surdo-muți; 3,7 mil. erau repartizați Ministerului Domeniilor pentru desecări și amenajarea stațiunilor balneare Govora, Călimănești, Căciulata și Lacul Sărat.

În sfârșit, M.A.E. primea 1,5 mil. pentru cumpărarea palatului Sturdza (achiziționat la 60% din prețul real) și a localului Legației române din Constantinopol.

Take Ionescu mai ia o măsură salutară: unifică cuantumul pensiilor în sensul că slujbașii de la stat, cei din județe ca și cei de la comune primeau, la 60 de ani, pentru 20-30 de ani de serviciu, aceeași pensie. Cumulul era îngăduit.

Și capitala se modernizează. Se publică un nou plan de sistematizare, iar dispozițiile cu

1907

Eleonora Duse

Stațiunea Călimănești

privire la construcții prevedeau, de pildă, că pe o stradă de 8 m lățime nu puteau fi ridicate decât case cu un etaj (6 m înălțime). Peste trei etaje erau permise doar pe bulevardele mai largi de 19 m. Aspectul ulterior al orașului dovedește că aceste reguli n-au fost observate cu prea mare strictețe. Același lucru se poate spune și despre dezăpezire. În martie 1907 iarna stăruia asupra Bucureștilor. Pe cei 400 km de străzi stratul de zăpadă de 25 cm însemna un milion m³. Un om putea aduna 20 m³ de omăt. Ar fi fost necesare 55.000 de persoane, tot atâtea căruțe și 110.000 de cai. Primăria avea 400 de măturători și 600 de zilieri, iar populația refuza ostentativ să curețe trotuarele din fața caselor.

Să fie nepăsarea, dorința de a ignora dramele cumplite întâmplare la sate ori o etică ciocoiască? E greu de spus. Parcă niciodată însă lumea nu s-a dezlănțuit mai mult, distrându-se, etalând lux și inventivitate în costumație, primiri fastuoase, spectacole grandioase. Actrița Eleonora Duse, supranumită „împărăteasa teatrului”, cucerește inima bucureștenilor în *Dama cu camelii*. Dar atracția principală rămân balurile și primiri, mai ales cele unde vine perechea princiară Ferdinand și Maria. Așa, C. Dișescu dă un ceai descris minuțios în presa de limbă franceză. Cine știe de ce, menu-ul e dat în limba română: măsline albe, stridii, păuni, mistreț indian, curmale de Thebaida, smochine din Lipari, rodii, struguri, vin de Falern, Lacrima Christi. Acesta era singurul element național, pentru că lista era scrisă pe un carton ce reproducea un mozaic din baptisteriul de la Veneția (secolul al XIV-lea) și o miniatură de la Biblioteca Franței.

Fetele de masă aveau ornamente bizantine și serviciul era de argint aurit (cu figura Madonei și a Pruncului Iisus cu crucea bizantină, „a principesei Maria”). La plecare, gazdele au oferit principesei moștenitoare, și aceasta „a binevoit să primească”, două mozaicuri de la Ravenna, reprezentându-i pe împăratul Justinian și pe soția sa Theodora, și un șirag de mătânii de chihlimbar de la Constantinopol.

Balul mascat de la Târgoviște cuprinde albanezi, muntenegreni, văduve vesele, cireșe, japonezi, magistrați, nopți înstelate și... costume naționale. Cel al Crucii Roșii de la Galați, scăldat în ghirlande de crizanteme, azalee și glicine, a rămas faimos pentru că bărbații au venit tunși chilug. Erau și baluri cu scop caritabil, precum cel al clubului „Tinerimea” (cu 397 de membri și capital de 450.000 de lei, bibliotecă ș.a.) și care oferea anual 12.000 de lei instituțiilor de binefacere. La cel al „Societății zânelor” se etalau scutece, distribuite apoi săracilor (aceasta după *cotillon* și bătaia cu flori).

Moda și în genere ținuta femeilor umplu paginile ziarelor, carnetele ziariștilor și goleşte pungile soților. Un sugubăț urmărește în tramvai o bucureșteancă: și-a luat bilet până la Banca Națională, „semn că se duce în Lipsca, la cumpărături”. Poartă pe ea: pantofi (25 lei), șoșoni (12 lei), ciorapi (6 lei), cămașă (15 lei), corset (60 lei), pantaloni (20 lei), jupon (120 lei), rochie (200 lei), blană (600 lei), cercei, broșă, inele cu diamante (1.500 lei), mănuși (5 lei), pălărie (50 lei), piepteni (22 lei), ac de pălărie (30 lei), geantă (50 lei). Cu bună știință iscoditorul personaj nu pune la socoteală cosmeticele, dinții de aur, peruca... ■

Pastila cu cuvinte

Academicianul Marius Sala – care i-a încântat pe cititorii noștri cu amintirile despre Alexandru Rosetti și Iorgu Iordan, mentorii săi în lumea filologiei – are, de mai mulți ani, o rubrică la Televiziunea Națională, în care prezintă etimologia cuvintelor din limba română. A publicat recent și două volume, intitulată *Aventurile unor cuvinte românești*, cu aceeași temă. Pornind de la acestea, l-am rugat să înfățișeze în paginile revistei povestea unor cuvinte cu rezonanță istorică.

MACFERLAN, RAGLAN, SPENȚER

Academician MARIUS SALA

Am ales pentru început o serie de termeni cu origine clară, dat fiind că au la bază nume de persoane, deci sunt cuvinte bine localizate în timp și spațiu. Încep cu câțiva ce denumesc obiecte de îmbrăcăminte, pe care românii i-au împrumutat de obicei din franceză, uneori, sunt luați din alte limbi.

Cuvântul *macferlan* „pardesiu bărbătesc (larg și) fără mâneci, cu două deschizături pentru brațe, peste care cade o pelerină scurtă”, cuvânt care nu prea se mai folosește astăzi, fiindcă nu se mai poartă nici haina respectivă, este înregistrat pentru prima dată în *Schișele* lui D. Teleor (1898). L-am împrumutat din franceză (*macferlane*), unde a apărut la 1859. Toate dicționarele franceze afirmă că vine din numele propriu englezesc (mai exact scoțian) *Mac Farlane*, purtat de creatorul acestui fel de pardesiu. Este interesant de precizat că, în engleză, cuvântul nu există ca substantiv comun.

Lord Raglan

Raglan, definit în *Dictionarul explicativ al limbii române* (DEX) prin „croială specială a unor obiecte de îmbrăcăminte, la care mâneca pornește de la răscoiala gulerului; palton sau pardesiu cu o asemenea croială”, a fost împrumutat tot din franceză (*raglan*)

în secolul trecut. În epoca studenției mele erau la modă atât haina, cât și cuvântul. Prima atestare: în dicționarul enciclopedic al lui I.A.

Candrea și Gh. Adamescu (1930). Dicționarele franceze (care atestă cuvântul în jurul anului 1855, în perioada Războiului Crimeei) menționează că la originea sa este numele unui general englez, Fitzroy James Henry Somerset, care a comandat armata engleză în timpul respectivului război. Personaj militar cunoscut (a fost aghiotantul lui Wellington în bătălia de la Waterloo), generalul acesta, supranumit (*Lord*) *Raglan*, a murit în timpul asediului Sevastopolului. În amintirea lui i s-a dat numele *raglan* tipului de pardesiu pe care obișnuia să-l poarte.

Tot de la numele unui om politic englez, George John Spencer (1758-1834), avem cuvântul *spenț* „haină scurtă (ca o vestă); surtuc fără pulpană, purtat uneori de țărani”. Se spune că nobilul englez mai sus pomenit ar fi câștigat un pariu susținând că poate impune

George John Spencer

o modă, dacă apare pe stradă îmbrăcat cu acest nou model de haină. Spre deosebire de celelalte două cuvinte, acesta este mai vechi (apare prima dată în *Însemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825, 1826*, lucrarea lui Dinicu Golescu) și are o răspândire mai mare în graiuri, sub diverse variante: *spenț(ăr)*, *spențăr*, *spențiu* etc. Româna a împrumutat cuvântul din germanul *Spencer*, o adaptare a numelui englezesc *Spencer*. ■

(Va urma)

POLITICĂ ȘI SPERANȚE LA „CARUL CU BERE”

Ne aflăm în perioada imediat următoare ieșirii României din războiul alături de Germania hitleristă. Locuitorii Capitalei și țara treceau prin mari transformări politice, marcate de manevrele comuniștilor, sprijiniți de sovietici, pentru acaparea puterii în țară. Dispărea vechea lume interbelică, cu toate ale ei, înlocuită cu o alta, a luptei de clasă, a oprimărilor și a temnițelor.

Pentru mulți dintre tinerii național-tărăniști „Carul cu bere” – am văzut în numărul trecut al revistei – devenise atunci un loc de refugiu, de solidaritate și căutări politice.

Academician GABRIEL TEPELEA

● Bustul lui Maniu plimbat pe Bulevard... ● ... este sărutat de un soldat sovietic ● 80% dintre voturile din Parlament, dar doar 32 de locuri ● Ajuns în temnița de la Aiud pentru lozincile anticomuniste scrise în toaleta berăriei

De la 23 august și până aproape de data semnării armistițiului, 12 septembrie 1944, statul major al P.N.Ț., în frunte cu Iuliu Maniu, s-a instalat în subsolul Băncii Naționale din cauza bombardamentelor germane și, mai ales, a nesiguranței circulației pe străzi (*Magazin istoric*, nr. 2/2004). După căderea nopții, mulți cetățeni au căzut victime jafului și bătăilor. A trecut destulă vreme până când comisarul Alimănișteanu (cred) să-i lecuiească pe cei ce îmbrăcau haine militare sovietice sau românești pentru jafuri și atacuri repetate. Așa că în

primele zile „Carul cu bere”, situat în imediata apropiere a Băncii Naționale, a devenit, pentru mine și alți apropiați de conducerea partidului, un loc preferat pentru întâlniri. Din aceleași motive am căutat și am reușit să găesc un adăpost temporar în apropiere de Strada Poștei, lângă actualul Muzeu de Istorie Națională.

Multe dintre inițiativele noastre au fost proiectate sau sărbătorite acolo, la „Carul cu bere”. Cineva a propus să-l „scoatem pe Maniu la plimbare” pe bulevardul principal al Capitalei, azi Magheru-Bălcescu. Se înțelege că nu era vorba despre

Maniu în persoană, ci de un bust al lui, care trona în redacția ziarului. Bustul a fost urcat într-o camionetă deschisă, legat cu sfori să-și păstreze echilibrul și, precedat de un grup de tineri cu un steag în frunte, a pornit pe bulevard. Curioși, urale, perplexitate, mulțime adunată...

In fața ceasului de la Brătianu își face apariția un soldat rus, în haine ponosite care, cu gesturi largi, de mare fericire, se repede spre statuie, o îmbrățișează repetând transportat de emoție: „Papașa, Papașa.” Teama inițială a manifestanților s-a

năruit. Rusul nu avea intenții agresive. Prizonier de război până nu demult în România, recent eliberat, el vedea acum un bust ce nu putea fi decât al lui Papașa Stalin. Episodul a fost multă vreme povestit cu haz la „Carul cu bere“.

În momentul în care trupele hitleriste și horthyste au încercat nu doar să reziste oștilor noastre, ci au trecut la ofensivă în Arad, la Păuliș, în Bihor în zona Beiuș etc., s-a luat hotărârea, tot la „Carul cu bere“, ca publiciștii ardeleni să prezinte la radio județele din Transilvania de Nord din care proveneau. Cum clădirea centrală a Radiodifuziunii fusese atacată, au apărut pe postul de la Liceul Sf. Sava conferințele: *Țara Silvaniei*, de Corneliu Coposu, *Năsău-*

dul grăniceresc de E. Boșca Mălin, *Pe Mureș în sus* de Vasile Netea, *Țara Bihariei* de subsemnatul etc.

Alte inițiative au fost pregătite, prin conciliabule, aici: reorganizarea tineretului P.N.T., participarea la instalarea prefecților numiți în Transilvania de Nord, stabilirea delegației care urma să asiste la Cluj, la data de 13 martie 1945, la momentul reînălțării administrației românești, organizarea unor congrese județene și – nu în ultimul rând – pregătirea conferințelor de la Ateneul Român pe tema democrației creștine etc.

Cum era firesc, guvernul Groza, instalat la 6 martie, a trimis invitații de participare

la ceremonia revenirii administrației românești în Ardealul de Nord și conducerii partidelor istorice. Maniu și Brătianu erau puși în fața unei grele probleme: a accepta invitația și a sta alături de Groza și Vișinski, la câteva zile de la dictatul lui Vișinski, sau a găsi o soluție care să țină seama de semnificația revenirii administrației românești în Transilvania de Nord prin delegarea unor membri din generația nouă a partidelor, care se făcuseră cunoscuți ca publiciști. Liderii celor două partide au optat pentru a doua soluție și astfel am avut cinstea de a asista fără „credenționale“ la festivitățile de la Cluj, unde alături de Vișinski și Groza era prezent și regele Mihai I.

Primul grup de jurnaliști străini vizitează ziarul Ardealul. În dreptul bustului lui Iuliu Maniu, Gabriel Tepelea, septembrie 1944

Bunici și nepoți...

„Dacă vrei să trăiești mult, golește halba până la fund!“ Acest distih sapiențial, inscripționat pe halbele de la „Carul cu bere“, mi se părea foarte îndrăzneț, aproape subversiv într-un timp al „moralei proletare.“ E drept că, pe la mijlocul anilor '60, când mă mai abăteam cu amicii pe la restaurantul din strada Stavropoleos, trecuse vremea propagandei proletcultiste. Eram tineri, studenți sau liceeni. Încă mai făceam haz de cântecele pionierești și de Alioșa acordeonistul, „din colhozul vesel de pe Volga“. Veseli eram și noi. Cum am fi putut fi altfel la „Carul cu bere“?

Local în stil münchenez. Peste drum, biserica. La doi pași, Teatrul de Comedie. Imaginarul sacru și imaginarul artistic. În jurul

halbelor, cercuri de muritori înșetați, fiecare cu propria metafizică. Recitam strofe din Arghezi, Miron Metafizic, Paraschivescu, Ion Barbu, Omar Khayyam...

Spuneam bancuri (de tipul: De ce poartă Hrușciiov mini-jupe? Ca să vadă partidul ce membru a pierdut). Știam că pereții pot avea urechi, dar nu ne păsa. Nu ne temeam că vreun agent Bretschneider ne-ar putea spiona, ca în celebra cărciumă din vremea soldatului Svejk.

Ne simțeam liberi. Credeam că a venit primăvara. Poate că și venise... Oricum, pentru mulți din generația mea, au fost cei mai frumoși ani. Rareori coboram la subsol, la „Carul cu vin“. Era mai scump. Îmi amintesc că gătea Mama Roza și cânta Smărăndița. Puteai gusta multe bunătăți, dar noi nu ne complicam, alegeam tot mușchiulețul de vită, pe care plutea un cub gălbui de unt, ornat cu o frunzuliță de pătrunjel. Armonie de culori și de arome!

De obicei rămâneam în salonul principal sau urcam la balcon. Ne mulțumeam cu câțiva mici adevărați (sută la sută carne de vită). Importantă era berea! Aproape de plafon, pe o nișă sau pe o arcadă mai înaltă, nu-mi amintesc bine, era înscrisă o altă cugetare care ne amuza: „În muncă este viața“. Priveam uneori în jur și

De „Carul cu bere“ se leagă și o serie de reuniuni politice. În noile condiții, considerate la început prietene deschiderii spre democrație, conducerea P.N.Ț. a purces la reorganizarea partidului, desființat oficial încă din perioada Frontului Renașterii Naționale instituit de Carol II. Dar, dacă cei din generațiile mai vechi care participaseră la viața publică înaintea dictaturilor se cunoșteau, organizarea tineretului pune probleme deosebite. S-a optat pentru o organizare provizorie, care, după o perioadă de un an, să-și statueze o conducere rezultată din alegeri. Mihai

Popovici, vicepreședinte pentru Ardeal, și Nicolae Penescu, secretarul general al P.N.Ț., m-au desemnat pe mine să pun bazele acestui comitet.

Cele mai multe întâlniri preliminare le-am organizat la „Carul de bere“, unde am avut discuții individuale, agape, reuniuni pe provincii, am făcut propuneri, am primit replici și, în fine, am rotunjit conducerea comitetului provizoriu. El a fost acceptat de conducere și se compunea din trei secretari generali pe țară, fiecare reprezentând o provincie:

Alexandru Bratu – Moldova, Ion Marinache – Muntenia, și eu, coordonator și secretar general pentru Transilvania și Banat. Cei din generațiile mai noi nu știu că P.C.R. și Petru Groza au inițiat și sprijinit formațiuni politice cu aceeași denumire ca partidele istorice. A luat naștere atunci un Partid Național-Tărănesc condus de un disident, Anton Alexandrescu, și un Partid Liberal-Tătărescu (Bejan) care să contracareze partidul condus de Brătianu. Aceste partide aveau emisari care încercau să facă prozeliți atât la sediile partidelor, cât și la localurile pe care le frecventam.

la o bere

Încercam să ghicesc la care masă vor fi stat bunicii mei, cu vreo trei decenii mai devreme. Ce își vor fi spus unul altuia? Bunicul, un minunat tată de familie, avusese totuși o scurtă rătăcire extraconjugală și, când și-a revenit, a invitat-o pe bunica la „Carul cu bere” și s-au împăcat. N-ar fi fost mare lucru dacă ar fi locuit pe aproape, ca mine, dar ei au venit aici pentru reconciliere tocmai din comuna Clinceni, de pe malul Sabarului. Știu povestea lor din relatările bunicii. De ce mi s-au umezit ochii pentru câteva clipe?

Prin ce asociație, de la „În muncă este viața” am ajuns la o altă lozincă, de pe poarta unui infern: „Arbeite macht frei”? Ca mulți învățători de țară, bunicul îl simpatiza pe Mihalache. Probabil ca l-a vorbit de bine și a fost auzit. A dispărut în gulagul comunist, la Poarta Albă, în 1952. Mai multe nu știu.

Dar mă întorc la berea mea. Eram atât de tânăr! Viii cu vifi... Să mai vină patru halbe, garçon! Pardon, „tovarășu” ospătar“. Dacă întârzie, juram să nu-i lăsăm tipului nici un bacșiș. Dar n-am avut niciodată inima asta. Așa se și cuvine. Să le iertăm greșelilor noștri. Și să ne golim halbele până la fund. Cu amintiri dulci și amare... ■

Mihai NICULESCU

În subsolul restaurantului am avut dispute nu doar cu rivali autentici, ci și cu spărgătorii de front, care se afișau ca reprezentanți ai lumii noi și ai adevăratului interes național, iar apropierea alegerilor din 1946 a intensificat confruntările.

Desemnarea de către puterile aliate (S.U.A., Anglia și U.R.S.S.) a doi miniștri în guvernul Groza, Emil Hăteganu (P.N.Ț) și Mihai Romniceanu (P.N.L.), s-a dovedit inefficientă. La alegerile din 19 noiembrie 1946 P.N.Ț. a obținut peste 80% din voturi, dar i s-a atribuit doar 32 de locuri în Parlament, pe care, pe bună

dreptate, le-a refuzat. Cei doi reprezentanți n-au avut decât rolul de a purta jalbele de la sediile lor la guvern. Din 1947, nu a mai fost loc nici pentru jalbe, iar P.N.Ț. a fost interzis. De atunci înainte n-am organizat întruniri nici la „Carul cu bere” și nici în altă parte. Sentința era cunoscută...

Un epilog dramatic avea să-mi aducă aminte în închisoarea din Aiud, în 1953, de atmosfera anticomunistă propagată la „Carul cu bere”. Comandantul închisorii adunase în curtea secției a doua pe toți condamnații considerați apti de muncă, pentru a-i

întreba despre rosturile lor după eliberare. Aud și acum întrebarea și răspunsul unuia pe care toți îl priveam cu compătimire:

– Tu ce ai să faci după eliberare, Mateescule?

Un tânăr de vreo 25 ani, robust, mic de statură, pentru care viața rațională se oprise cu doi ani înainte, când fusese arestat pentru inscripționarea lozincii „Jos comunismul!” pe pereții WC-ului de la „Carul cu bere”, răspuns normal, liniștit:

– Mă duc iarăși la „Carul cu bere”, să scriu...

Răspunsul fu acoperit de râsetele deținuților și înjurăturile căpitanului Dorobanțu... ■

Restaurantul - CARUL CU BERE -

Prețurile sunt în lei și cu sugestiile și
securitate, introducând în viața, însemnările noastre.

MENIUL ZILEI

17 Septembrie 1985

Specialitatea Restaurantului

Capelet "Carul cu Bere" 25/25/50 5,00

Trasare Specialitate

"Carul cu Bere"

Porc cu ciuperci.....	100	2,50
Condrești fierți - cu brânză.....	100	2,50
Străniș ciuperci.....	100	5,75
Pastră de vacă.....	100	5,00
Patrician de vacă.....	100	5,00
Subțireț de vacă/facale albă.....	85/125	5,45
Șnițel tocat "Carul cu Bere".....	150/100	5,50
Șnițel ajutat - cu ciuperci.....	200/100	12,50
Șnițel ajutat - cu facale albă.....	200/200	5,25

Supă și Ciorbă

Supă de vacă cu pălărie.....	100	2,50
Supă de vacă la rădăcină.....	50/250	4,75
Ciorbă specială de perșoare.....	50/100	3,50
Ciorbă de petrușe.....	70/350	5,25
Ciorbă la la greșure de porc.....	60/100	3,40

Alte Specialități

Măștișă cu unt și brânză.....	200/25/50	5,25
Ciuperci cu ciuperci.....	110	5,00
Ciuperci la la greșure.....	75/100	5,25
Acoperire alăunată.....	200	6,55
Piașă cu ciuperci și sugestiile.....	250	4,40
Pastră de vacă cu ciuperci și brânză.....	100/150	12,50
Supă de vacă cu ciuperci.....	100/150	12,50

Prețurile sunt în lei și cu sugestiile și securitate, introducând în viața, însemnările noastre.

Iunie-iulie 1940

SFÂRȘITUL LETONIEI VĂZUT DE UN DIPLOMAT FRANCEZ

Jean de Beausse, tânărul prim-secretar al Legației Franței la Riga, a reușit să scoată însemnările sale, pe sub nasul autorităților sovietice, ascuns între lucrurile copilului de numai doi ani (Magazin istoric, nr. 2/2007). Rămase nepublicate, rândurile scrise în 1940 au văzut lumina tiparului prin grija fiului, ajuns în 1991 primul ambasador al Franței în Letonia renăscută. Am intrat în posesia cărții Francu diplomata piezimes Latija (Carnetele unui diplomat francez în Letonia, 1939-1940) datorită prietenului Eriks Jekabsons, de la Universitatea din Riga, care m-a ajutat și la realizarea acestei versiuni în limba română.

Florin ANGHEL

Vineri 28 iunie 1940.

M-am plimbat îndelung prin oraș. Nu am mai zărit nici picior de polițist. Ordinea este asigurată, acum, de soldați sovietici și de voluntari recrutați din rândul populației, cu condiția să se fi înscris în partidul comunist. Prost îmbrăcați, nerași, cu capul descoperit, fiecare poartă pe mânecă o brasardă roșie.

Ca și în zona centrală, în suburbiile Rigăi oamenii par a fraterniza cu Armata Roșie. În parcuri, în fiecare seară, se țin câte un miting. Roșul este la modă.

În tot acest timp, adevărații letoni depun flori la statuia Libertății.

Joi 4 iulie 1940

Alianța letono-estoniană a fost denunțată la 1 iulie pentru a face plăcere sovieticilor.

Evenimentele se petrec cu repeziune în statele baltice și noi toți suntem pregătiți să auzim anunțul anexării. Am revenit dintr-un scurt voiaj în Lituania, la Kaunas și Vilnius. Aici, am observat, sovieticii sunt mai numeroși, mai vizibili și mai tupești decât în Letonia. De-a lungul căii ferate dintre Kaunas și Vilnius se pot vedea mari

tabere militare, camioane, tancuri și, bineînțeles, peste tot, portrete ale lui Stalin. În gări, mulțimi de oameni care se deplasează dintr-un loc în altul, grămezi de lucruri, saci, boccele, făină, muniții, cauciucuri, cam tot ce se găsește și poate căra un om...

În orașele lituaniene același spectacol. Este interzis fotografiatul fără un permis special eliberat de către autoritățile sovietice din Vilnius. Oriunde am mers, am văzut soldați din Armata Roșie, cu baioneta montată, camioane pline cu trupe, claxonând neîncetat. De la 4 dimineața, avioane militare au început să survoleze orașele mari ale Lituaniei. Nu înțeleg exact la ce bun toate aceste demonstrații. Nu am îndoiială că ele sunt adresate, mai degrabă, germanilor.

La Kaunas guvernul este mult mai avansat în procesul de sovietizare decât acela de la Riga.

Când am ajuns la Vilnius, la 3 iulie, am nimerit în mijlocul unui miting uriaș. Tancuri, automitraliere, camioane pline cu soldați ocupaseră practic întregul oraș. Acesta este, de câteva săptămâni, tipul de viață normală impus de sovietici.

La întoarcere am călătorit, în tren, în compania rușilor.

Germanii au fost primiți la Riga, în 1941, ca eliberatori...

Fete sinistre și abrutizate, uniforme de calitate proastă, vechi, murdare și sifonate, aer răvășit. Mă uitam mereu atent și nu găseam nimic în ei să-mi inspire încredere.

Vineri 5 iulie 1940

Primarul Rigăi a fost înlocuit cu un comunist. Limba rusă a devenit, de ieri, în locul englezei, singura limbă străină ce se studiază în școlile letone.

Comisarii politici și-au luat deja în primire posturile de adjuncți ai comandantilor militari. Rapid, s-a creat o ierarhie adevărată. Mi se spune că unitățile letone staționate la Liepaja [port leton la Marea Baltică – *n.n.*] l-au aclamat pe Stalin. La Kaunas, în Lituania, soldații vorbesc deja despre instituirea celei de-a treisprezecea republici socialiste sovietice.

Alegerile parlamentare au fost fixate pentru 14 și 15 iulie. Vor participa doar cei înscrșiți în partidul comunist și cetățenii care pot dovedi că nu au apartenență politică. Biroul Electoral este compus din doi comuniști, doi reprezentanți ai corporațiilor profesionale și patru reprezentanți desemnați de către guvern. Rezultatul va fi fără îndoială unul favorabil și vom vedea, astfel, cum o țară 90% anticomunistă poate alege 95% deputați din rândurile comuniștilor. Aneizarea „voluntară și spontană”, solicitată intens de către „masele populare”, va veni mult mai repede decât ne așteptam.

O mare manifestație este organizată în seara asta în onoarea sovieticilor, pentru a le mulțumi pentru ajutorul acordat în pregătirea alegerilor.

Începând cu ora 17, în jurul Castelului au fost instalate automitraliere și pichete

meargă alături de manifestanți, fără a fi lăsat să se amestece cu aceștia.

La ora 20 s-a cântat îndelung *Internatinala*, în fața sediului partidului comunist. Din nou steaguri roșii. Doamna Neufel, zilele trecute încă proprietara imobilului,

îmi povestește că, în sediu, a izbucnit deunăzi o ceartă, continuată cu o bătaie în toată regula între

comuniștii evrei și cei letoni și că doar pompierii, chemați în ajutor, au putut să-i despartă. În urma acestei intervenții, întreaga clădire a fost inundată.

Câțiva exaltați cer eliberarea totală a școlilor de sub incidența regulamentelor și instituirea unor comitete școlare de conducere din care să facă parte, alături de profesori, și elevii.

Tone de ziare, cărți și filme sovietice de propagandă sosesc la Riga în fiecare zi pe calea aerului. În timpul manifestațiilor se distribuie gratuit *Pravda*.

Sâmbătă 6 iulie 1940

A apărut un ordin adresat tuturor proprietarilor de clădiri privind obligația de a procura, în cel mai scurt timp posibil, drapele sovietice și de a le arbora, alături de drapelul leton. S-au interzis întrunirile publice din fața monumentului Libertății, la fel și depunerile de flori.

Ceea ce nu pot înțelege este cum Ulmanis a rămas încă președinte [i s-a cerut demisia la 21 iulie

Limba rusă, singura care se mai studiază în școală

armate sovietice. De la ora 18 a început manifestația, în fața Legației U.R.S.S. Același spectacol disciplinat ca acum trei săptămâni, cu același număr nesfârșit de steaguri roșii. Am auzit destule lozinci împotriva lui Ulmanis și am văzut, pentru prima oară, pancarte și afișe în rusă și letonă cerând anexarea de către U.R.S.S. Lumea vorbește despre cea de-a patrusprezecea republică sovietică [Lituania insistă să fie a treisprezecea și, în acest sens, accelerase procedurile – *n.n.*]. A apărut și o inovație: armata letonă a trimis o delegație, împodobită cu banderole și steaguri roșii. Acest grup, foarte puțin numeros, a fost umilit să

... după ce primul an de comunism îi lăsase pe țărani fără animale, luate la colhoz

1940. — n.n.] atâta vreme cât nimic din regimul său nu mai este în picioare.

Luni 8 iulie 1940

Au fost dizolvate cele șase camere corporatiste, precum și sindicatul național al muncitorilor.

Blocul Poporului Muncitorilor din Letonia [singura formațiune admisă să participe la alegerile din 14-15 iulie — n.n.] a dat publicității listele sale electorale. Acestea au fost alcătuite de către comisarul Vișinski, de comun acord cu Partidul Comunist Leton și cu guvernul. Foarte mulți necunoscuți, mulți ieșiți acum abia din închisori politice, muncitori, croitori, soldați, țărani, toți membrii actualului cabinet. Nu se prezintă nici un program politic. Fraze terne și declarații de amicitie veșnică cu U.R.S.S.

Generalul Janis Balodis

în alegeri. În cazul tuturor celorlalte partide, autoritățile au descoperit ilegalități. Astfel, aceste alegeri au devenit o farsă sinistă.

În oraș se vorbește mult despre o intrare viitoare a Germaniei în Letonia. Se

curățenie generală înăuntru. Se pregătește totul pentru noul Parlament care, nu am nici o îndoială, se va întruni o singură dată, rolul său fiind doar acela de a depune Letonia în brațele tovarășului Stalin. În această privință, nu îmi fac nici o iluzie.

Vineri 12 iulie 1940

O listă burgheză pare că a fost prezentată luni [8 iulie — n.n.] de către generalul Janis Balodis [1881-1965, general, ministru al Apărării între 1931-1940, deportat în U.R.S.S. în iulie 1940, revenit în Letonia în 1956] și că ar fi fost acceptată de către autorități. Cum partidul comunist a constatat deja puțină simpatie de care se bucură în rândul populației, fapt dovedit în timpul campaniei electorale, miercuri [10 iulie — n.n.], toți aceia de pe lista depusă de Balodis au fost arestați

**O țară 90% anticomunistă
alege 95% deputați comuniști**

Miercuri 10 iulie 1940

Epurările continuă cu o viteză amețitoare și nu este ocolit nici un domeniu: ministere, primării, administrație, poliție, presă, radio... Toți funcționarii sunt obligați să semneze o declarație de fidelitate față de Moscova.

GPU [GPU a fost denumirea sub care CEKA a fost încorporată în NKVD, în februarie 1922; în iulie 1941, instituția era rebotezată GUGB] a început să lucreze: telefonul meu este tot timpul ascultat, străinii sunt supravegheați. Arestările se înmulțesc și simplul fapt de a te întâlni cu străinii a devenit suspect.

Doar lista **Blocului Poporului Muncitorilor din Letonia** a fost autorizată să se prezinte

crede că rușii nu pot păstra tot ceea ce au obținut zilele acestea: statele baltice, Basarabia și Bucovina. Cei cu care discut sunt convingeți că totul se va întâmpla în cel mult 15 zile. Pentru prima dată după nouă luni, ne gândim că am putea trăi sub bombardamente.

Joi 11 iulie 1940

Tramvaiele și autobuzele au fost împodobite cu lozinci stupide în cinstea alegerilor. Peste tot steaguri roșii. Camioane pline cu tineri comuniști, cu bannerele roșii prinse la mână, circulă în viteză tot timpul pe străzi. În fine, întreaga administrație a președintelui Ulmanis, aflată în clădirea Seima [Parlamentul leton — n.n.], a fost evacuată. Acum, se vede că se face

și n-au fost eliberați decât la intervenția personală a comisarului Vișinski, câteva ore mai târziu. Condiția clară a eliberării a fost aceea de a-și retrage lista și de a nu mai participa la alegeri, astfel încât lista oficială, controlată de către comuniști, să rămână singura în competiție. La ce bun să se mai organizeze alegeri dacă rezultatul este dinainte cunoscut? Peste tot manifestări, steaguri roșii, afișe în letonă, rusă și idiş.

Corpul diplomatic a început să se pregătească de plecare. Noi am luat deja decizia de a trimite la Stockholm argintăria și mobilierul.

Luni 15 iulie 1940

Prima zi a alegerilor „libere și secrete” s-a petrecut în li-

niște. Aproape jumătate dintre alegători s-a prezentat ieri la vot, absenteismul fiind pasibil de pedepse drastice. O manieră originală de a înțelege libertatea scrutinului: alegătorul primește, în prima sală, un buletin de vot (pe care este înscrisă singura listă electorală admisă) și se înregistrează cu

Muncă de agitație într-un colhoz

Întrebat despre acest lucru de către ministrul [al Franței] la Riga – n.n.), primul ministru i-a răspuns că nu știe despre ce vorbește. Acum opt zile, același premier nega energic acest zvon.

Toate indiciile posibile ne conduc spre ideea unui atac viitor al Germaniei asupra Rusiei. De o parte și

actul de identitate. Trece, apoi, într-o a doua sală, unde un controlor îi deschide buletinul de vot pentru a constata dacă nu conține ștersături sau înscrisuri. Abia după această verificare buletinul este introdus în urna de vot, iar actul de identitate este ștampilat.

Doar drapelul leton a fost autorizat în birourile de vot. Steagurile roșii au fost retrase de teama ostilității populației:

Letonii sunt extrem de porniți contra evreilor. Plutește în aer pericolul unor groaznice pogromuri și nu știm dacă rușii vor interveni.

A fost schimbat în întregime personalul Ministerului de Externe.

Marti 16 iulie 1940

Ca director al Poștelor a fost numit, azi, un fost poștaș dat afară din serviciu!

Ieri, ministrul de Interne, Vilis Lacis [1904-1966, scriitor și om politic, ministru de Interne în 1940, președinte al Consiliului Comisariilor Poporului al R.S.S. Letone între 1940-1946, președinte al Consiliului de Miniștri în

1946-1950, membru al Biroului Politic al Comitetului Central al P.C.U.S. – n.n.] s-a prezentat la ora 11 la locuința fostului ministru de Externe, Vilhelms Munters, și l-a anunțat că este arestat și că peste o oră va părăsi Riga spre Moscova. Ceea ce știm este din sursă absolut sigură, deoarece încă nimeni nu vrea să povestească despre acest lucru.

Concurență între Lituania și Letonia, care dintre ele să devină prima republică sovietică

Miercuri 17 iulie 1940

Ziarele anunță cu mândrie noreținută rezultatele alegerilor: 94,7% participare la vot, 1.179.649 buletine, din care doar 27.919 au fost declarate nule. Cifrele sunt fără relevanță și trebuie privite cu toate precauțiile posibile. Tărani au fost ademeniți cu promisiunea că își vor păstra pământurile. Cât timp, însă? Anexarea nu mai este pusă la îndoială de nimeni. Seima se va întruni sâmbătă sau duminică tocmai pentru a cere intrarea Letoniei în U.R.S.S.

de alta a frontierei sunt masate importante forțe militare. Se vorbește despre prezența a peste jumătate de milion de sovietici în statele baltice.

Oamenii sunt sfătuiți să renunțe la vechile forme de apelare – *domnule, doamnă, domnișoară* – și să le înlocuiască cu acelea de *cetățean și cetățeană*.

Duminică 21 iulie 1940

La prânz se deschid lucrările Seima, în clădirea Teatrului Național, în același loc unde s-a proclamat independența [la 18 no-

iembrie 1918 – n.n.]. În interior, ca și în exterior, întregul edificiu a fost drapat în roșu: stele sovietice, în cinci colțuri, portrete imense ale lui Lenin și Stalin, trandafiri roșii.

Corpul diplomatic a fost așezat în loja principală, noii aleși sunt prezenți în fotoliile orchestrei, iar membrii Legației U.R.S.S. într-o lojă separată.

Discursuri fără sfârșit, însoțite de aplauze prelungite, care vorbesc despre Letonia sovietică și despre Stalin. Urmează o scurtă pauză.

Foarte elegant, noul șef al Protocolului Ministerului de Externe, un tânăr comunist rus, se prezintă diplomaților.

Două delegații ale maselor populare, dintre care una a armatei; deja condusă de un comisar politic, cu steaguri roșii în frunte, au venit la tribună și, în mijlocul entuziasmului general, au cerut anexarea. Primul ministru Kirhensteins rostește o alocuțiune, iar sala îi cere, în unanimitate, să continue să-și asume demnitatea de prim-ministru.

Discurs al lui Spure, secretar al partidului comunist, confecționat în mod evident la Institutul de propagandă de la Moscova. Este un lung, pasional rechizitoriu, plin de ură, la adresa regimului Ulmanis, a capitaliștilor, a imperialiștilor, a plutocrației. Concluzia discursului era cunoscută dinainte: anexarea. A propus-o în mijlocul unui entuziasm fără margini. Sala a aplaudat vreme de cinci

minute, în picioare, cu ovatii în onoarea lui Stalin și a U.R.S.S. Apoi, cu toții, au început să intoneze *Internationalea*. Toți diplomații au rămas pe loc, pe scaune, cu excepția celor de la Legația sovietică și a noului ministru al Estoniei, numit pentru zece zile, care au aplaudat cu frenetie spectacolul sălii.

Un comisar politic din armată s-a prezentat la tribună, a cerut cuvântul, a salutat

întreaga adunare se ridica și aplauda frenetic. Corpul diplomatic a început să părăsească sala până când, alertați, comisarilor comunisti au decis să închidă ușile lojelor. S-au succedat, fără sfârșit, oratori și delegații. Nimeni nu putea să ne spună când se va termina acest spectacol. În jurul orei trei, cu toată vigilența, nu mai rămăsese nici un diplomat în sală.

Anexarea s-a votat în unanimitate, pe la ora 16, prin ridicare de mână, în mijlocul unui entuziasm general.

Decizia privind

naționalizarea întregii economii a rămas să fie votată mâine. Astăzi a avut loc doar esențialul. Bine jucat, Stalin!

O manifestație uriașă încheie seara aceasta. Pe sub ferestrele noastre au defilat militari, marinari, muncitori în salopetă, medici în halate albe, infirmiere. Un număr fără sfârșit de drapele roșii, brasarde, portrete, caricaturi care înfierau fascismul și burghezia. ■

Domnii și doamnele devin cetățeni și cetățence

tribuna, a scos o hârtie și, cu un gest teatral, a început să citească o declarație a militarilor letoni prin care se solicita instituirea puterii sovietice în Letonia și unirea imediată cu U.R.S.S. Aplauze fără sfârșit, ovatii delirante, O adevărată Convenție Națională [aluzie la adunarea din timpul Revoluției franceze - n.n.], o farsă grosolană, în fapt.

De fiecare dată când era pronunțat numele lui Stalin,

Pirma kolektivā saimniecība mūsu zemē

Tas ir pirmais kolektīvs, kas ir izveidots Latvijas PSRS teritorijā. Tas ir pirmais kolektīvs, kas ir izveidots Latvijas PSRS teritorijā. Tas ir pirmais kolektīvs, kas ir izveidots Latvijas PSRS teritorijā.

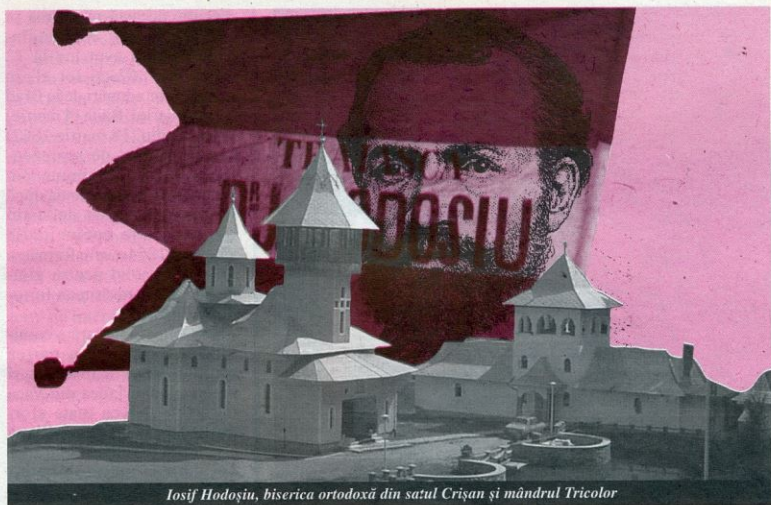
Kolhozu nebūs

Kolhozu nebūs, kolhozu nebūs, kolhozu nebūs. Kolhozu nebūs, kolhozu nebūs, kolhozu nebūs. Kolhozu nebūs, kolhozu nebūs, kolhozu nebūs.

STALINA VĀRDA pirmāis lauksaimniecības artelis PADOMJU LATVIJĀ

Stalina vārda pirmāis lauksaimniecības artelis. Stalina vārda pirmāis lauksaimniecības artelis. Stalina vārda pirmāis lauksaimniecības artelis.

Spectacol organizat de Armata Roșie și noul aspect al ziarelor

Iosif Hodoșiu, biserica ortodoxă din satul Crișan și mândrul Tricolor

TRICOLORUL DIN TURLA BISERICII

IOACHIM I. LAZĂR, Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva

Cercetările întreprinse în arhivele diverselor instituții (biserici, case parohiale, școli etc.) continuă să ne rezerve surprize. Una dintre ele s-a petrecut în vara anului 2004, în biserica ortodoxă din satul Crișan (comuna Ribîța), județul Hunedoara.

Satul Crișan (până în anul 1930 s-a numit Vaca) s-a mai aflat în atenția arheologilor sau istoricilor care l-au vizitat în decursul anilor. În 1934, istoricul Ioan Lupaș a întreprins o cercetare aici, pentru culegerea unor date privitoare la răscoala din 1784 și în special la Gheorghe Crișan, unul dintre conducătorii răsculaților, născut în acest sat.

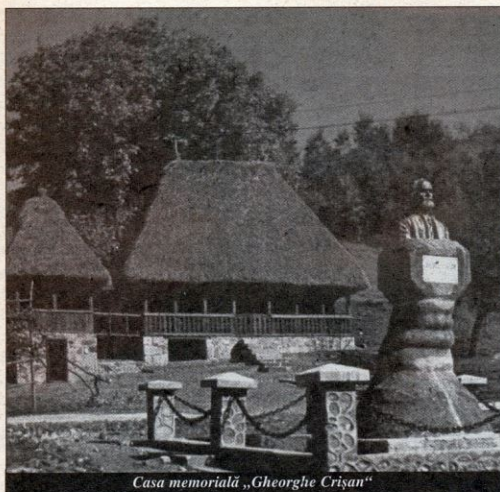
Casă bătrână, mănăstire străveche...

Ioan Lupaș a sosit în sat în ziua de luni, 18 septembrie

1934, fiind însoțit de profesorii Liceului „Avram Iancu” din Brad, dr. Ioan Radu și Dumitru Rusu. A vizitat școala și „biserica, unde a cercetat cărțile vechi ce se află în biserică, de pe la 1708 începând”. Istoricul s-a interesat de familia lui Crișan, pentru a obține noi date pentru cartea „ce Domnia Sa o va scrie pentru serbările ce se vor ține în toamna anului 1934, când se împlinesc 150 de ani de la revoluția lui Horia”. Cu această ocazie a aflat că încă se mai păstra casa părintească a eroului. Ea fusese refăcută după părjolul ce o distrusese parțial în timpul revoluției din

1848, în urma incendiarii satului de către trupele maghiare pătrunse pe Valea Crișului Alb. A publicat fotografia casei în cartea *Răscoala țărănilor din Transilvania la anul 1784* și, peste ani, pe baza acestei imagini, s-a amenajat Casa memorială Crișan, inaugurată la 4 noiembrie 1979.

Preocupat de realizarea unei monografii consacrate acestei localități istorice din Zarand, la insistențele noastre, în vara anului 1990, un grup de arheologi de la Cluj, București și Deva a efectuat un sondaj pe locul indicat de toponimul „La

Casa memorială „Gheorghe Crișan”

Mănăstire”, aflat în apropierea hidronimului „Pârâul Mănăstirii.” În campania din anul următor au fost dezvelite resturile unui întreg complex mănăstiresc, ridicat în mai multe etape, începând din ultima parte a secolului al XVI-lea. Importanța descoperirii a determinat Episcopia Ortodoxă a Aradului și Hunedoarei să treacă la reactivarea mănăstirii, prin ridicarea unui nou edificiu, a cărui piatră de temelie a fost sfințită la 29 iunie 1992.

... și-un mândru Tricolor

Biserica actuală din sat a fost construită între anii 1844-1852 și a constituit unul dintre obiectivele investigațiilor noastre din 2004. Am cercetat cu de-amănuntul interiorul bisericii, turnul și mai ales podul. Aruncând o privire printre obiectele bisericești scoase din uz și depozitate aici, atenția mi-a fost reținută

de un steag înfășurat în jurul lancei de lemn, având culorile roșu, galben și albastru. Prima impresie a fost că am descoperit steagul pe care îl purtase delegația comunității Crișan la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Surpriza a fost însă totală, în momentul când am desfășurat pânza și am văzut inscripția de pe ea: „Trăiască Dr. J. Hodoșiu, 1869.” Așadar, era un steag tricolor cu aproape 50 de ani mai vechi!

Pentru a descifra semnificația acestei inscripții și a afla cărui eveniment important din Zarand i-a fost dedicat steagul, am început cercetarea tuturor surselor posibile. Relatările documentelor de arhivă, presă sau memoriale ne spun că evenimentul cel mai important din zonă petrecut în cursul anului 1869 l-a reprezentat deschiderea cursurilor Gimnaziului greco-ortodox din Brad, iar dr. Iosif Hodoș (1829-1880) s-a implicat cu însoțirea în acțiunea pentru înființarea școlii. El a pus în

discuție această problemă în cadrul adunării comitatului Zarand, ce a avut loc la 12 ianuarie 1862, și tot el, în cadrul unor adunări de la Brad (20 februarie), Răița (4 martie) și Hălmașiu (18 martie 1862) i-a determinat pe reprezentanții a 92 de comune din Zarand să ofere dobânda după împrumutul lansat de statul austriac către comunitățile satești în 1854, „spre formarea unui fond solid pentru gimnaziul greco-răsăritean [ortodox] din Brad”.

În Comisia școlară a comitatului Zarand, din partea cercului Brad, a fost ales și preotul Ioan Manea din Vaca (Crișan). Dar cu toate eforturile depuse de elita politică și intelectuală din Zarand, aprobarea statutelor noii instituții de învățământ a fost obținută abia la 14 iulie 1869.

După serioase pregătiri, deschiderea cursurilor a avut loc în data de 30 septembrie 1869. Frunzașii comunității Vaca, conduși de preotul Ioan Manea și judele (primarul) Ioan Brana, au confecționat steagul care i-a însoțit la acest important eveniment cultural din Zarand. Ei au participat, în anul următor, și la inaugurarea festivă a gimnaziului, la 21 mai 1870, eveniment la care au luat parte toți frunzașii politici și intelectuali din Zarand și sute de țărani din satele învecinate. Cu acel prilej, dr. Iosif Hodoș le-a vorbit celor prezenți „Despre școala la români, în genere, și în special la românii din Zarand.”

În anul 1872 steagul tricolor a mai fost purtat cu ocazia alegerilor de deputați. Protopopul Zarandului, Nicolae Mihăilă, i-a invitat pe toți preoții la o consfățuire ce s-a desfășurat în luna mai, în casele preotului Tulea, sfătuindu-i să-și îndemne credincioșii să se înscrie pe listele de alegători, „fiindcă grea

răspundere zace asupra Frățiilor Voastre și toată națiunea se uită asupra voastră". Cu ocazia consfățuirii desfășurate la Brad, în 1 iulie 1872, protopopul Zarandului le-a cerut tuturor „preoților să vie cu credincioșii la alegere, purtând pretutindeni steaguri naționale”.

În septembrie 1872, cu prilejul înmormântării lui Avram Iancu, participanții la funeralii au arborat și steagul tricolor, ceea ce a determinat reacția promptă a autorităților, Ministerul de Interne maghiar ordonând deschiderea unei anchete. Faptul i-a pus în alertă și pe locuitorii satului Vaca. Ei au ascuns steagul în turnul bisericii, unde a rămas până în toamna anului 1918. Atunci a fost coborât și purtat în fruntea gărzii naționale române din localitate. Deși documentele cercetate nu ne dau indicii în această privință, credem că steagul tricolor i-a însoțit pe participanții din sat și la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

La Tebea, pe poarta triumfală

Un alt moment important la care steagul tricolor a fost din

nou prezent l-a reprezentat centenarul nașterii lui Avram Iancu, în 1924. Cu această ocazie, cele mai vechi steaguri, dar și cele care au luat parte la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia au împodobit poarta triumfală ridicată la Tebea pentru primirea Majestății Sale Regelui Ferdinand și a Reginei Maria. Vechiul steag al comunității Vaca a fost așezat pe locul central al porții. După festivități, a fost reșezat la locul său în cadrul bisericii din sat.

Peste un sfert de veac însă, i-a fost dat să treacă din nou prin momente crâncene. La sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, cu ocazia întoarcerii grosului trupelor sovietice de pe front, grupuri izolate de soldați străbăteau satele, confiscând animale și alte bunuri de prin gospodăriile locuitorilor, îmbătându-se și terorizând populația. Trei soldați au ajuns și în satul Crișan, intrând în conflict cu un grup de locuitori, în frunte cu preotul Tiberiu Perian, care luaseră apărarea unor femei din sat. Se pare că celor trei soldați le-a fost aplicată o corecție severă, întrucât a doua zi au revenit cu forțe sporite

ca să-l prindă pe preot. Anunțat de către o femeie din sat și cunoscând topografia locurilor, preotul s-a refugiat în pădurea dintre satele Crișan și Ribîța. Îngrijorat de soarta steagului, a trimis vorbă unui copil din sat, fiul cântărețului Ioan Golda a Marini, numit Viorel Ioan, să ia steagul din biserică și să-l urce în turn, la vechiul loc de păstrare din perioada austro-ungară.

După acest episod, steagul a fost înfășurat într-un material mai rezistent și pregătit pentru o mai lungă perioadă de păstrare secretă (1947-1964). Înainte de a închide ochii preotul Tiberiu Perian, steagul a fost coborât și expus pentru puțin timp în biserică și apoi a fost depozitat, împreună cu alte obiecte scoase din uz, în podul bisericii, unde l-am redescoperit în anul 2004.

Oficializarea steagului României, având culorile roșu, galben și albastru, a avut loc la 1 septembrie 1863. Tricolorul românesc era o simbioză între steagul Moldovei (albastru și roșu) și cel al Munteniei (albastru și galben). Dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza a avut un puternic ecou în Zarand. Dintr-o scrisoare trimisă de Amos Frâncu din Baia de Criș lui Iosif Hodoș, la 14 martie 1861, aflăm că la diferite serbări, alături de *Deșteaptă-te, române*, se cântau *Hora Unirii* și *Marșul lui Cuza*.

Cert este că tricolorul redescoperit în biserică din satul Crișan a fost confecționat la doar șase ani după oficializarea drapelului național și este cel mai vechi cunoscut până acum în această zonă și unul dintre cele mai vechi din întreaga Transilvanie. ■

Fundații și resturi de ziduri din complexul mănăstiresc existent în secolul al XVI-lea în locul numit „La mănăstire”

Telex Telex Telex Telex Telex

ISTORIA UNEI LEGENDE

Într-o dimineață ploioasă de aprilie a anului 1952, în estuarul fluviului Clyde, o tânără a cărei încoronare avea să aibă loc în luna următoare boteza o navă. Sticla de rigoare, cea spartă de cocă, n-a fost de șampanie, ca de obicei, ci de vin spumos. Ar fi fost de prost gust ca, într-o perioadă de restricții, cea postbelică, să se facă risipă. *Britannia*, lungă de 125 metri și având 5.769 tone, ieșea la apă. Avea să reprezinte de atunci Marea Britanie în cele patru colțuri ale lumii.

Va fi una dintre cele cinci reședințe oficiale ale reginei Elisabeta a II-a și singurul loc unde suverana se putea cu adevărat relaxa. O navă confortabilă, cu aburi, propulsată cu turbine, care atingea o viteză maximă de 21,5 noduri (40 km pe oră), cu un echipaj de numai 49 ofițeri și 217 marinari, sub comanda unui „commodore”. 696 vizite oficiale au avut loc la bordul *Britanniei*, care a parcurs 2 milioane de km și a găzduit mii de dineuri. De la Eisenhower la Mandela o mulțime de șefi de stat și înalte personalități au fost primiți pe puntea și în cabinele ei luxoase.

Nava s-a aflat în Australia pentru bicentenarul expediției căpitanului James Cook, în Normandia pentru aniversarea semicentenarului Debarcării din iunie 1944, în Hong Kong pentru marcarea revenirii teritoriului la China. A fost ultima ei misiune. Căci, chiar dacă ea a favorizat semnarea unor contracte mănoase, îi costa prea mult pe contribuabilii britanici: 4,5 milioane de euro anual. Victoria Partidului Laburist, în mai 1997, avea să-i fie fatală. Într-o dimineață înghețată de decembrie, la Portsmouth, Elisabeta a II-a a renunțat la impasibilitatea-i legendară și și-a șters o lacrimă: al 83-lea iaht regal era oficial scos din funcțiune. El este astăzi monumentul cel mai vizitat din Marea Britanie, dar cei care l-au cunoscut înainte ca el să intre în circuitul turistic rămân neconsolați.

GENERALUL KAPPEL LA MĂNĂSTIRE

Aproape 1.000 de persoane au participat recent la reînhumarea rămășițelor pământești ale generalului albgardist Vladimir Kappel, participant la Primul Război Mondial și la Războiul civil. Ceremonia, desfășurată la Mănăstirea Donskoi din Moscova, în prezența autorităților, a rudelor sosite din Siberia și Ural, între care doi nepoți, a fost un prilej de reconciliere istorică între rușii albi și cei roșii, după mai bine de 85 de ani.

Generalul Vladimir Oskarovici Kappel (1883-1920) a absolvit Liceul de cavalerie din Nikolaevsk și Academia Marelui Stat Major. În timpul Războiului civil a luptat în zonele Samara, Simbirsk, Kazan, în perioada intervenției cehilor albi. Apoi a comandat un corp de armată al generalului Kolceak, iar după mai-iunie 1919, când această unitate a fost zdrobită de Armata roșie, Kolceak l-a numit pe Vladimir Kappel comandantul Frontului răsăritean.

A murit în timpul retragerii albilor din Irkutsk, în ianuarie 1920. A făcut congestie pulmonară, i-au degerat picioarele, care i-au fost amputate, apoi a decedat. Soldații l-au iubit pentru omenia lui și pentru atitudinea față de prizonieri. I-au purtat sicriul la mii de kilometri, au trecut cu greu lacul Baikal și l-au înmormântat după ritualul ortodox la Cita. Când au fost obligați să părăsească orașul, și-au luat și comandantul și l-au reînhumat sub zidurile unei biserici din orașul, actualmente chinez, Harbin. Apoi diaspora rusă s-a retras, biserica din Harbin a fost abandonată și mormântul s-a pierdut. Abia recent, la inițiativa organizației „Luptătorii albi”, s-a reușit aflarea locului unde fusese înhumat generalul Kappel, găsit, în decembrie 2006, practic intact. A putut fi chiar recunoscut. Nu este exclusă canonizarea, afirmă Biserica ortodoxă rusă, dacă la mormânt se vor pune minuni.

DIPLOMATII ROMÂNI REAȚIONEAZĂ

Continuăm prezentarea începută în numărul anterior a unui alt document din fondul Brutus Coste de la Arhivele de la Hoover Institution on War, Revolution and Peace. Poartă data 28 septembrie 1945, scrisă de mână în colțul din dreapta sus. Ca de obicei, îl putem prezenta cititorilor noștri grație sprijinului acordat de doamna ELENA DANIELSON și de colaboratoarea noastră LAURA COSOVANU. În momentul de față nu putem face alte precizări pe marginea documentului.

Prin acordurile de la Mo[scova], Gr[oza] a recunoscut principiul că flota noastră comercială și de războiu au fost achiziționate de U.R.S.S. ca pradă de războiu și că restituirile pe care le-a consimțit R[usia] reprezintă daruri generoase. Dispozițiunile Conv[enției] de armist[itiu] nu oferă niciun temei pentru a justifica admiterea acestui principiu. Într-adevăr, art. 1 al convenției stipulează că operațiunile militare au încetat la 24 august, ora 4 dimineața (1944). Astfel fiind, capturarea navelor noastre de războiu și de comerț (printre care și navele aflate până în septembrie la Istanbul) de către armata sovietică ulterior încetării ostilităților a constituit un act absolut nedrept.

*
* *

Despre alegeri libere nici vorbă nu poate fi atâta timp cât Ministerul de Interne și Ministerul Justiției vor fi deținute de comuniști fanatici. În această privință sunt foarte caracteristice declarațiile d-lui Teohari Georgescu, din 5 septembrie, în care, vorbind de viitoarele alegeri, a spus că „pentru reacționari (recte Maniu și Brătianu) nu poate exista libertate în România” și că „noi vom ști să zdrobim pe toți cei ce duc campanie împotriva regimului nostru democratic”. Cât privește pe ministrul de Justiție, acesta a declarat la 15 septembrie, cu ocazia deschiderii anului judecătoresc, că „cu toate

operațiunile făcute, magistratura și corpul avocaților nu au încă mentalitatea cerută de timpurile noi și de aceea trebuie efectuată o nouă epurație”. În aceeași cuvântare Pătrășcanu s-a plâns de faptul că în procesul celor câțiva tineri social-democrați și național-tărăniști de curând trimiși în fața Curții Marțiale sub învinuirea de complot s-au înscris 73 avocați ca apărători.

*
* *

O persoană plecată din țară la mijlocul lunii curente a dat următoarele știri: 1) de la 20 august există o separațiune completă între guvern și M[aiestatea] S[a] R[egele]. De atunci, M[aiestatea] S[a] R[egele] nu iscălește decrete, astfel că nici salariile lunare nu ar mai fi fost plătite. M[aiestatea] S[a] R[egele] a refuzat să mai primească în audiență pe membrii administrațiunii Gr[oza]. La întoarcerea dlor Gr[oza], T[eohari] și compania de la M[oscova] li s-a refuzat audiența cerută pe motiv că nu au calitate oficială. 2) Unii membri ai guvernului ar fi demisionat. Printre aceștia ar fi Mircea Durma,

care nu mai merge la Ministerul de Finanțe. Presa este oprită a face orice comentarii asupra acestor chestiuni. Un grup important al fostului tineret liberal – Bentoiu, Alimăneșteanu, Durma –, care urmasse pe Tătărescu s-ar fi întors la vechiul partid. ■

Petru Groza (al doilea din stânga)
și Lucrețiu Pătrășcanu (ultimul din dreapta)

ISTORICI AI ANTICHITĂȚII

LATIN (23/24-79)		CHINEZ (145-87 î.Hr.)			ÎN STUPE DARE		TITUS (59 î.Hr. - * 17d.Hr.)	
A ÎNCĂRUNȚI		BĂRBAT VARGA			OM DIN POPOR		CEL BĂTRÂN (234-140 î.Hr.)	
				SUNT FĂRĂ PERECHE				
				A O NIMERI!				
PICIOR DE VERS					VARĂ ÎNTOARSA!			
FORTIFICAT					TIMID ÎN FOND!			
							UTIL ÎN FOND!	
							GREC (484-425 î.Hr.)	
GREC (c. 460- c. 396 î.Hr.)		ORAȘ ÎN IRAN			LA ÎNTRAREA ÎN HOUSTON			
		STIL DE ÎNOT			FLUVIU ÎN RUSIA			
							DE CULOAREA UNTULUI	
REGELE BASMELOR					MAI RAR AȘA INFERN			EGIPTEAN (SEC. 3 î.Hr.)
CORABIE DIN LEMN					DOUĂ DIN ZECE!			
				MARE DE TOT				
				SEF ÎN FAMILIE				
DATE ÎN PLUS!				LUATĂ DIN SAC!		DIVINITATE ROMÂNĂ		
PEȘTE MIC ȘI ZVELT				ÎNCHIS ERMETIC		AFLATE ÎN GRĂDINIȚĂ!		
					CUZA, PENTRU ROMÂNIA			
					SPECIE DE FLUIER			
GREC (c. 64/63 î.Hr. -23/26 d.Hr.)		LATIN (c. 55-c. 120)					STĂPÂNIRE OTOMANĂ LA GRANIȚĂ	
		PRIMIT LA CASĂ					SUNT LA PARTER!	
							LA STRAND, PE MARGINI!	
RUMEGĂTOR NORDIC				DATE LA ZIAR!		JOCUL CE- LOR CU MIN- TEA AGERĂ		
GREC (c. 150-c. 235)						DIN ASIA!		
ÎNCRISPE ÎN CÂNTECI			ÎN. PREZENT				UNITATE A MILENIULUI	

DICTIONAR: ARAY, QOM, HOU, DEA

Pavel TOTOLICI

DIALOG CU CITITORII

DIN BASARABIA

S-a terminat publicarea amintirilor mamei în *Magazin istoric*, dar eu încă trăiesc momentele fericite că am reușit să fac ceea ce ea și-a dorit – **ne scrie doamna LIDIA DOHOTARU, din Basarabia, referindu-se la serialul publicat de revista noastră Povestea vieții mele (nr. 1-12/2005), semnat de ECATERINA CHELE.**

Multă lume a pățit în Basarabia, multe destine au fost mutilate, vieți năprasnic răpuse. Tragedia prin care a trecut mama mea a fost ca un trăsnet, care s-a abătut nu numai peste destulul ei, dar a trecut și prin suflet, prin inima ei. Ea l-a plâns pe tata până la urmă, până în ultima clipă și își punea întrebarea: „De ce?” și „Pentru ce?”. Abia acum europenii au făcut primul pas spre a condamna unul dintre cele mai sângeroase regimuri din istoria omenirii. Însă mai este mult până se va face dreptate celor năpăstuiți de ororile comunismului. Imperiul încă este, tentacolele lui sunt lungi, brutale și periculoase.

Am primit un telefon de la un alt supraviețuitor a cărui familie a fost deportată tot în 1941. Mama sa l-a născut pe barjă în drum spre Siberia și în starea de disperare în care era (după naștere poate să fie așa și în condiții normale), a vrut să-l arunce în apă, dar a fost oprită de fiicele mai mari, care îi erau alături.

Revenind la articol, în numărul din noiembrie 2005, la pagina 73 este greșit comentariul la fotografie „Fotografie de familie” – nu de familie, ci este colectivul în care mama

a lucrat în Siberia. Mai bine de jumătate din ei sunt deportați. Este atelierul de croitorie, iar bărbatul din centru este șeful lor, cazac de pe Don, deportat în Siberia prin anii '30.

În numărul din luna octombrie 2005, la pagina 86, este publicat un document *Pentru americani, România Mare în 1942*, semnat de Victor Cădere. Pe ultima sută de metri, deși mama deja se simțea rău, eu am rugat-o să-mi spună arborele genealogic al tatei. Ea povestea de multe ori cu respect și dragoste despre rudele, frații tatei. Părinții mei au trăit împreună pentru scurt timp, nici patru ani. Dar până a năvăli hordurile sovietice, vara mergeau la Piatra Neamț, la surorile și frații tatei. Erau două surori (profesoare) și cinci frați. Cel mai mare, Vasile Chele, era director de liceu la Miercurea-Ciuc, apoi s-a mutat la Brașov. El îi aduna pe toți frații și era ca un mentor, ca un părinte pentru ei, fiindcă mama lor, bunica mea, Aglaia Cădere, a murit de tânără. Bunelul, Nicolae Chele, s-a însurat cu o văduvă, care a avut grijă de copii și ei îi spuneau „mama Ioana”. După moartea bunelului, o ajutau.

Când a murit bunica Aglaia, tata avea patru ani, sora sa Eugenia doi ani, iar cel mai mic, unchiul Victor, nu avea nici un an. Ceilalți frați erau mai mari. Frații s-au ajutat unii pe alții.

Bunica Aglaia Chele-Cădere avea și ea frați: o soră Cădere-Baltă (mama a uitat numele ei) a trăit în sat, la Buhalnița, are descendenți pe care eu din păcate nu-i cunosc. Octavian Cădere a fost avocat

de stat la Iași. Dumitru Cădere, fratele mai mare al bunicii, era profesor de chimie la Universitatea din Iași, iar soția sa, Maria, la liceu. Au avut o fiică, Mărioara, căsătorită cu un ofițer Codreanu, iar băiatul lor Dușu locuia la Paris. Todirel Cădere era doctor obstetrician la clinica prof.dr. C. Tănăsescu din Iași. Cel mai mic frate al bunicii era Victor Cădere, avocat. Avea doi băieți. Era permanent în străinătate și era stabilit la Paris. Mama nu l-a cunoscut, numai a auzit de dânsul. Poate semnatarul acestui document este unchiul tatei de pe mamă? Poate, dar ce destine diferite, însă legate de soarta Basarabiei și a României. Nu am pe cine să întreb. Tanti Eugenia, ultima dintre frați, s-a stins înaintea mamei. Dar ea mi-a vorbit despre Victor Cădere.

IAR DIFUZAREA!

Mai mulți cititori ne-au scris sau ne-au telefonat pentru a se plânge de faptul că au fost refuzați la Poșta, în momentul în care au vrut să își reînnoiască abonamentul la revista noastră. Motivul invocat: nu figurăm în catalogul presei române. Îi rugăm pe cititorii care se confruntă cu asemenea situații să le precizeze funcționarilor Poștei Române că revista *Magazin istoric* figurează în catalog la Capitolul 8, pagina 21, poziția 4055. De asemenea, îi rugăm pe cititori să ne semnaleze orice asemenea refuz pentru a putea interveni imediat la conducerea Poștei Române pentru rezolvarea situației.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele pe adresele de e-mail: mistoric1967@yahoo.com și mistoric@gmail.com
Vă mulțumim.

CONTENTS (Romanian History) Gh. Popp Our Bessarabia • D. Berindei Two centuries of catching up with Europe • E. Tomac To be Moldavian – the story of a false • I. Țăranu, L. Țăranu I.M. Pacepa defects • C. Petolescu Decebal, strategist and diplomat • B.F. Popovici Bran, from royal residence to national museum • Discussing The Beheaded Rooster with Radu Gabrea • A. Cioroianu „There is a place for everybody in history” (II) • I.G. Andrei Historical dictionary. Romanians from the Dinaric Mountains • C. Scafeș 1916. The battle for Bucharest • L. Alexandrescu The ambassador of the Netherlands about Constantin Brâncoveanu (II) • D. Mihaescu, M. Radnev The 50th anniversary of the National television (IV) • D. Matei The scholar Virgil Căndeia has passed away • G. Filitti Romania, 100 years ago • M. Sala Adventurous words • G. Tepelea The „Carul cu bere” Restaurant (II) • I.I. Lazăr The long story of a flag • Romanian documents at Hoover Institution (LXV)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Gh. Popp Notre Bessarabie • D. Berindei Deux siècles de l'alignement à l'Europe • E. Tomac Le moldovénisme – l'histoire du concepte • I. Țăranu, L. Țăranu Le général I.M. Pacepa s'évade • C. Petolescu Decebal, stratège et diplomate • B.F. Popovici Le château de Bran entre résidence royale et musée républicain • Le metteur en scène Radu Gabrea sur le film Le Coq Décapité • A. Cioroianu „Il y a de la place pour tous dans l'histoire” (II) • I.G. Andrei Dictionnaire historique. Les Roumains des Alpes dinariques • C. Scafeș 1916. La bataille de Bucarest • L. Alexandrescu L'ambassadeur des Pays Bas à Constantinople assiste à l'exécution de C. Brancovan (II) • D. Mihaescu, M. Radnev La Télévision roumaine à 50 ans (IV) • D. Matei L'homme de lettres Virgil Căndeia n'est plus • G. Filitti La Roumanie il y a 100 ans • M. Sala L'aventure des mots • G. Tepelea Le restaurant „Carul cu bere” (II) • I.I. Lazăr Un drapeau chargé d'histoire • Documents roumains à Hoover Institution (LXV)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Г. Попп Наша Бессарабия • Д. Бериндей Два столетия тяготения к Европе • Е. Томак Молдовенизм, история понятия • И. Цăрану, Л. Цăрану Побег И.М. Пачепы • К. Петолеску Децебал, как стратег и дипломат • Б.Ф. Попович Замок Бран, от резиденции короля до музея республики • Радугабрия о фильме „Обезглавленный петух” • А. Чорояну „В истории есть место для всех” (II) • И.Г. Андрей Исторический словарь. Румыны из Динарского нагорья • К. Скафеш 1916 г. Битва за Бухарест • Л. Александреску Посол Голландии о К. Брынковяну (II) • Д. Михэску, М. Раднев Румынскому Телевидению – 50 лет (IV) • Д. Матеи Учёный Вирджил Киндя скончался • Дж. Филитти Румыния 100 лет назад • М. Сала Приключение слов • Г. Цепеля Ресторан „Карул ку бере” (II) • И.И. Лазэр Знамя, насыщенное историей • Румынские документы в Институте Гувера (LXV)

INHALT (RUMANISCHE GESCHICHTE) Gh. Popp Unser Bessarabien • D. Berindei Zwei Jahrhunderte Verbindung zu Europa • E. Tomac Der Moldawienismus – die Geschichte des Konzeptes • I. Țăranu, L. Țăranu I.M. Pacepa tûrmt • C. Petolescu Decebal, Strategie und Diplomat • B.F. Popovici Bran, aus königlicher Residenz zum republikanischen Museum • Mit Radu Gabrea über den Film „Der geköpfte Hahn” • A. Cioroianu „In der Geschichte ist Platz für Jedermann” (II) • I.G. Andrei Historisches Wörterbuch. Die Rumänen in den Dinarischen Gebirgen • C. Scafeș 1916. Die Schlacht um Bukarest • L. Alexandrescu Der Botschafter der Niederlanden über den Tod Constantin Brâncoveanu (II) • D. Mihaescu, M. Radnev Das Rumänische Fernsehen mit 50 Jahren (IV) • D. Matei Der Gelehrte Virgil Căndeia ist nicht mehr • G. Filitti Rumänien vor 100 Jahren • M. Sala Das Abenteuer der Wörter • G. Tepelea Das Restaurant „Carul cu bere” (II) • I.I. Lazăr Eine Flagge voller Geschichte • Rumänische Dokumente an der Hoover Institution (LXV)

SUMARIO (Historia rumana) Gh. Popp Nuestra Besarabia • D. Berindei Dos siglos de empalmadura con Europa • E. Tomac Lo moldavo, la historia del concepto • I. Țăranu, L. Țăranu El general I.M. Pacepa se escapa • C. Petolescu Decebal, estrategia y diplomata • B.F. Popovici El castillo de Bran desde residencia real a museo republicano • Radu Gabrea habla sobre la película „El gallo decapitado” • A. Cioroianu „En la historia hay lugar para todo el mundo” (II) • I.G. Andrei Diccionario histórico: los Rumanos de los Montes Dinaricos • C. Scafeș 1916. La batalla por Bucarest • L. Alexandrescu El embajador de Holanda habla sobre C. Brâncoveanu (II) • D. Mihaescu, M. Radnev La Televisión Rumana cumple 50 años (IV) • D. Matei El sabio Virgil Căndeia ha dejado de existir • G. Filitti Rumania hace 100 años • M. Sala La aventura de las palabras • G. Tepelea El ristorante „Carul cu bere” (II) • I.I. Lazăr Una bandera cargada de historia • Documentos rumanos en Hoover Institution (LXV)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție.

Cititorii din străinătate se pot abona prin S.C. Rodipet S.A. cu sediul în Piața Presei Libere nr. 1, Corp B, Sector 1, București, România la P.O. Box 33-57, la fax 0040-21-224.05.58 sau e-mail abonamente@rodipet.ro; subscriptions@rodipet.ro sau on line la adresa www.rodipet.ro
:Abonamentul pe un an – 80 dolari USA (țări europene);
90 dolari USA (țări extraeuropene)

Tiparul executat la Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi” S.A. – București

ISSN 0541-881X

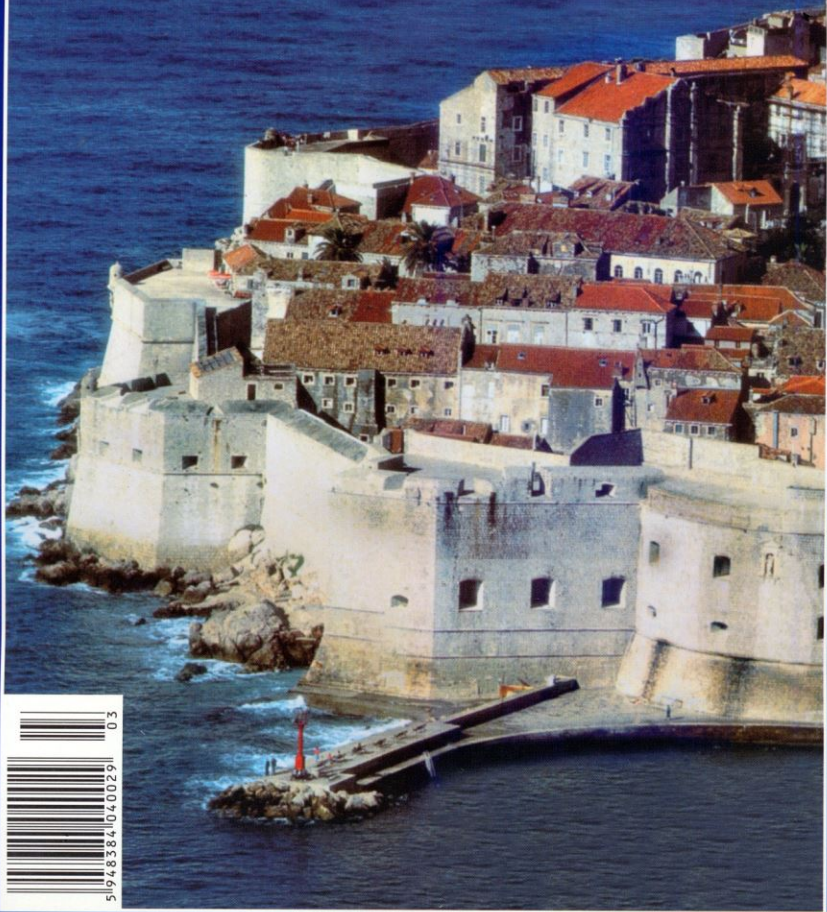
Lei 3,20

BIBLIOTECA
* ACADEMIEI *
ROMÂNE

Ein Vornehmer Boi'ar in der Wallachen

magazin istoric

5 948384 040029 03